

૨૩૦૭

રમુજે હિકમતનુ

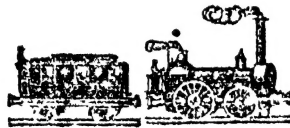
ભાષાન્તર મૂળ.

ઉરદુ ભાષા ઉપરથી ગુજરાતીમાં
મેહેરખાન કાજી અબ્દુલ્લતીફ નિ મદતથી.

હકીમ

તલકચંદ તારાચંદે સુધારી કર્યો.

મુ. પુના. તાએ નવાજ મીર કમાલુદ્દીન હુસેન
ખાન શાહજી આગાદાર.

સુરત મધે

કીશ્વરનાં નામે અબ્દુલ્લા બેગવાળી હવેલીમાં
વિક્ટોરીયા પ્રેસમાં ટેમ્પ્સન બેલ્ક્રામજી
પ્રિન્ટરે છાપ્યું.

સને ૧૮૮૪

સંવત ૧૯૪૦

કીંમત એક રૂપીયા.

રમુજે હિકમતનુ

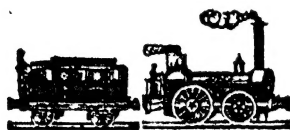
ભાષાન્તર મૂળ.

ઉરદુ ભાષા ઉપરથી ગુજરાતીમાં
મેહેરખાન કાજી અબ્દુલ્લતીફ નિ મદદથી.

હકીમ

તલકચંદ તારાચંદે સુધારો કર્યો.

મુ. પુના. તાબે નવાબ મીર કમાલુદ્દીન હુસેન
ખાન શાહબ ખાહાદુર.

સુરત મધે

કીલ્લાની સામે અબ્દુલ્લા બેગવાળી હવેલીમાં
વિક્ટોરીયા પ્રેસમાં ટેમ્પલજી બેહેરામજી
પ્રીન્ટરે છાપ્યું.

સને ૧૮૮૪

સંવત ૧૯૪૦

૨૩૩૬

આ ચોપડી સને ૧૮૬૭ના રૂપમાં આકટ મુજબ
રજીસ્ટર કરાવી છે, માટે કોઈએ મારી
રજતવગર છાપવી છપાવવી નહીં.

મંગલા ચરણ.

જગતની અંતા જે પ્રભુ, શકળ શ્રુષ્ટી રચનાર;
તે પ્રભુને ચરણે નમી, પ્રણમુ વાર હજાર.
અનર અમર મહીમાં મહેત્ત, બુધી બલદાતાર;
કર્ણાકરો કંપાનીધે, મુજને તુજ આધાર.

દોહરા

રમુજ સુણી દીલ ખુશ રહે, રમુજ પડે જ્યાં ખુબ;
રમુજ રમુજ હીકમત તાણી, વાંચો મુજમેહ ખુબ.
દમ હરદમ ગમ દુર કર, ધર દીલ ધીર અપાર;
ખટપટને ઝટપટ તજી, શાર શાર ઉરધાર.
શેર કરો ગુલબાગની, ગુલ બુલબુલ ખુસ્તાન;
રમુજ જેમ ત્યા ત્યમ અહીં, તલકચંદ દીલજન.

અર્પણ પત્રીકા.

છપો.

શ્રી શરકાર નવાબ, વાશ વટપત્તન માંહી;
ઘોર ચોરના શોર, દીશે નહી જગમાં ક્યાંહી.
માહા દયાળુ ધીર, શહી સુરવીર શમાજે;
સ્તતત્રતાનુ છત્ર, શદા શીશપર ખીરાજે.
ગુણશાગર ઉદાર છો, અધીપતિ પુણા ગામનાં;
પુસ્તક આ અર્પણ કરું, અમર રહે તુજ નામનાં.

ઓમ્ સર્વાત્મનેનમઃ

પ્રસ્તાવના.

હજારો હજાર પ્રણામ તે પરમેશ્વરને કે જેણે પોતાની અપાર શક્તિ તથા અનંત ઐશ્વર્યતાને પવિત્ર અંતઃકરણ વડે વિચિત્ર સૃષ્ટીની અનુપમ રચના કરી અને પરમ કૃપા દ્રષ્ટિથી શર્વથી શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન વિજ્ઞાન ન્યાય તર્ક અને શાહીત્યની બક્ષસીશ કરી શર્વ શ્રુષ્ટિજન્ય વસ્તુનો યોગ્ય રીતે ઉપભોગ કરવાની આજ્ઞા મનુષ્યને આપી તે પ્રભુને હું હંડવત્ પ્રણામ કરૂં છઉં કે જે પ્રભુ શર્વ સ્થળે સુભ કામમાં તું મારૂં રક્ષણ કર.

અને પુર્ણ પ્રેમ શાહીત શદ્દસોધ દાતા શ્રી શત્યગુરુનુ ધ્યાન હૃદયમાં ધરી પ્રણામ કરૂં છઉં કે જેણે અજ્ઞાન રૂપ અંધકારમાં મોહાંત્ર નાગપાશે બધાતો દબી અત્યંત કૃપા દ્રષ્ટિથી સુભ માર્ગનું અવલોકન કરાવ્યું.

જે શદ્દ્યહસ્થો આ “રમુજે હીકમત” નામનું પુસ્તક આપને દ્રષ્ટી ગોચર થવા આપ શાહેબોની શનીધ મુક્તાં પેહેલા કેટલીએક ઇતીહાશીક તવારીખ પ્રગટ કરવાની જરૂર છે.

આ પુસ્તકની પ્રથમ રચનાં હકીમ ખુકરાત યુનાનીએ અરબીભાષામાં કરેલી ત્યાર બાદ યુનાની હકીમોએ પોતપોતાની અક્લમંદીથી તેમાં સુધારો તથા વધારો કરી તેનું ઉરદુ ભાષામાં ભાષાંતર કરેલું. તે ભાષાંતરનું પુસ્તક શ્રી લખનૌરમાં મુનશી નવલ કીશોરે પોતાના શીલા છાપમાં છાપી બાહાર પાડેલું; તે પુસ્તક મારૂં દ્રષ્ટી ગોચર થવાથી અને તેમાં લખેલી

વસ્તુઓની સત્યતાનો અનુભવ થવાથી કેટલાક મારા શદ્ધર્મીઓને તે પુસ્તક વાંચી શંભલાવ્યું પણ તે ઉરદુ ભાષામાં હોવાથી શર્વ તે'નો લાભ લેવાને અશક્ય થયા તત્રાપી તે શાહેઓએ ઘણા આગ્રહથી ફરમાશ કરીકે એ'વા અલૌકીક પુસ્તકનુ ગુજરાતી ભાષાન્તર અવસ્ય થવુ જ્ઞેઈએ નેથી ગુર્જર વાણીનાં અલંકાર નીવૃદ્ધી થાય. એહવો નિશ્ચય થવાથી મેં ભાષાન્તરનુ કામ શરૂ કર્યું પણ ઉર્દુ ભાષામાં કેટલાક અરબી ભાષાના શબ્દો હોવાથી તથા કેટલાક ગુઢાર્થ હોવાથી ભાષાન્તર અટકી પડવાનો શંભવ થયો પણ કશાએ શાવલીના કાજ નશીરુદ્દીન શાહેબના પુત્ર કાજ અમદુલ્લતીફના પરીશ્રમથી આમહત્ કાર્યનો ઘણીજ ત્વારાથી અંત આવ્યો માટે હુ કાજ શાહેબનો અત્યંત આભાર માનુ છુ. ભાષાંતર કરતી વખતે જેટલા શબ્દોનુ ગુજરાતી નામ ન જ્ઞયુ અથવા ગુજરાતી ભાષામાં ગોઠવતાં વાક્ય વીરોધ થવાનો શંભવ આવ્યો તેટલા શબ્દોને મુળ પ્રમાણેજ લખવા પડ્યા છે. પણ પાછલથી બીજા કોશોના પુસ્તકો મલી આપવાથી તે શબ્દોને શબ્દાર્થ કોશ કરી શાહેબોની હજુરમાં ધર્યો છે. તેમ છતાં કેટલાક શબ્દોનુ ગુજરાતી ભાષામાં નામજ ન હોવાથી મુલ પ્રમાણેજ લખવાની ફરજ પડી છે તે પંડીત પુરૂષોએ ક્ષમા કરવી.

આ પુસ્તકનું “રમુજે હીકમત” એ'વું નામ આપવાનુ મુખ્ય કારણ એટલુંજ છે કે જેમ કોઈ માણુશ બાગ બગીચાની શેલ કરવા જાય ને ત્યાંની વીચિત્ર રચનાનુ અવલોકન કરે નેથી પોતાના મનમાં એમજ માને કે આજ તો ખરીજ રમુજ પડી તેમજ આ પુસ્તકમાં પણ દશ રમુજનો શમાવેસ કરવામાં આવ્યો છે.

૧ પેહેલી રમુજમાં રોગના થવાથી જે માણુશનું મોત

થાય અથવા રોગ જાહેર ન થાય ને અકસ્માત મોત થાય તેનું ખીઆન લખવામાં આવેલું છે.

૨ ખીજી રમુજમાં રોગીના થોડાએક રોગોને શરૂ થવાની નીશાની લખી છે જેથી શાધ્યાશાધ્યનુ જ્ઞાન થાય.

૩ ત્રીજી રમુજમાં આગળથી નીશાની માલમ પડતાં વરતાય કે કયો રોગ પેદા થશે ને તે રોગપર ચાંપતા ઉપાય લેવાને કઈ દવાની ફરજ છે તેના વીસ્તાર શહીત ખુલાશો કર્યો છે.

૪ ચોથી રમુજમાં એહેવી અજાણ્ય બાબતનું ખીયાન કરવામાં આવ્યું છે કે રોગીને એક રોગ પેદા થવાથી ખીજો રોગ શારોજ થઈ જાય તેનું વીસ્તાર શહીત લખાણ કરવામાં આવ્યું છે.

૫ પાંચમી રમુજ એવી છે કે તેમા તો ફક્ત મોતનું ખીઆન કરવામાં આવ્યું છે તે એવી રીતી કે કયો રોગી કેટલા દીવશમાં મરશે અને તેમા બે ભાગ છે એક ભાગમાં હકીમ ખુકરાત યુનાનીની લખેલી પચીશ અલામતનું ખીઆન છે ને બીજા ભાગમાં બાકીના હકીમોની અકલ તથા અનુભવથી લખાયેલી નીશાનીઓનું ખીઆન છે અને તેની પાછલ હીંદુસાસ્ત્ર પ્રમાણે રોગીનાં મોતની નીશાની ઘણીજ લંબાણથી લખવામાં આવી છે.

૬ છઠી રમુજમાં હકીમ ખુકરાત યુનાની તથા બીજા હકીમોએ પોતપોતાની કીતાબોમાં રોગીનાં માથાથી તે પગ સુધીના ઠેકાણે ઠેકાણેના થતાં દરદા અને તે વીશે શાધ્યા શાધ્ય વીચારની હકીકત વીસ્તાર શહીત લખી છે.

૭ સાતમી રમુજમાં યુનાની હકીમોની કીતાબો તથા આર્યાવર્તીય રૂશીમુની કૃત આર્ષ ત્ર થોને અનુશાર ઘણાજ વિ-

સ્તાર શહીત નાડી પરીક્ષાનું બીઆન લખ્યું છે.

૮ આઠમી રમુજમાં નાડી પરીક્ષા કર્યા બાદ પૈદાને મુત્ર પરીક્ષા અવસ્ય કરવી જોઈએ તેના વીસ્તાર શહીત ખુલાશો કર્યો છે.

૯ નવમી રમુજમાં ઘણીજ અગત્યની બાબત જે “બ-હોરાન” તેનું બ્યાન છે બહોરાનના રીશાલામાં ખરાખર ધ્યાન રાખે તો તે રોગીની ચીકીત્સા કરવામાં કોઈ દીવશ નીસ્ફલ ન થાય અને તે પૈદને શાધ્યાશાધ્યનુ જ્ઞાન અને મોતનો વખત સ્પષ્ટ માલમ પડે.

૧૦ દશમી રમુજમાં મુગલાઈ દવાઓ જેમાં કોઈ પણ રશાયણ નથી અને વસી ખરી રમુજની વાત છે કે ઉર્દુ ભાષામાં કવીતા છે તેથી તે દવાઓ મોં ઉપર યાદ પણ રહીશકે અને શેજ દવામાં મોઠા રોગોનો નાશ થાય જેથી પૈદાને યશની પ્રાપ્તિ થાય.

એ પ્રમાણે હુમારા પુસ્તક રૂપી બાગની વીચીત્ર રચનાની શેસ જે પુરૂશ કરશે તેનું આરોગ્યતા રૂપીપવનની ઠંડી લે-હેરથી શરીર દઢ થશે અને વીવીધ પ્રકારની રમુજોના જોવાથી શદા શર્વદા આનંદમાંજ રહેશે.

આ પુસ્તક છપાવતાં પૂરૂ વગેરે તપાસવાનું કામ ઘણીજ ચોકશીથી કરવામાં આવ્યું છે. તોપણ મનુષ્ય શર્વથાં ભુલથીજ ભરેલું છે; માટે મારી દ્રષ્ટી ચુકથી કોઈપણ ભુલ રહી હોય તો પ્રીય પાઠકવર્ગે કૃપાકરી શંભાલી સુધારીને વાચવી એહેવી મારી સર્વ બ્રાતૃ ગણોને નમ્રતા પુર્વક વિનંતી છે. તથાસ્તુ.

(સહી) હુકીમ શાઠ તલકચંદ તારાચંદ.
મંત્રી આર્યસમાજ. પુણા.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.	વિશય.	પૃષ્ઠ.	વિશય.
૩	મંગસાચરાણ.	૩૪	શમજની પીછાન.
૫	રમુજ પેહેલી-રોગના જાહેર થવાથી અગર ન થવાથી મોત આવે.	૩૪	શુદ્ધાની પીછાન.
૬	હરેક રોગમાં ચાર વખત.	૩૪	આંખની પીછાન.
૭	અકાલ મોત.	૩૬	નાકની પીછાન.
૭	રમુજ બીજી-રોગના શારથવાની નીશાની.	૩૭	દાંતની પીછાન.
૮	રમુજ ત્રીજી-ચાલુ પ્રકૃતિથી કયો રોગ થશે તથા તે નો ઇલાજ.	૩૭	હોઠ, જીભ અને મોંની પીછાન.
૧૪	રમુજ ચોથી-ઝેરક રોગના પેદા થવાથી બીજો રોગ મટે.	૩૮	ગરદન, હલક અને મરીનો પીછાન.
૧૫	રમુજ પાંચમી-રોગીના મોતનું બીઆન.	૩૮	પરદાની પીછાન.
૧૫	હકીમ બુકરાત યુનાનીની ૨૫ નીશાની.	૩૯	માદાની પીછાન.
૨૬	બીજા હકીમોની લખેલી ૧૧ નીશાની.	૩૯	સ્વાશની પીછાન.
૨૮	હીંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે મોતનું બીઆન જેમા ૨૩ નીશાની છે.	૩૯	શુવાની પીછાન.
૩૨	રમુજ છઠી.	૪૦	ઊંઘતાજાગતાની પીછાન.
૩૨	ચેહેરાની પીછાન.	૪૦	આંમડીનો પીછાન.
૩૩	હોશની પીછાન.	૪૧	પેટની પીછાન.
		૪૧	ઇસ્તીસ્કાની પીછાન.
		૪૨	ઊરકની પીછાન.
		૪૨	મુકેદની પીછાન.
		૪૨	ઈંદ્રીની પીછાન.
		૪૩	હાથ પગની પીછાન.
		૪૩	વાતચીતની પીછાન.
		૪૪	બુખ તરશની પીછાન.
		૪૪	ચાલવાની પીછાન.
		૪૪	હરકતની પીછાન.
		૪૪	શોજની પીછાન.

૪૫ પરશેવાની પીછાન.
 ૪૬ યરકાનની પીછાન.
 ૪૭ આડાની પીછાન.
 ૪૭ પેશાબની પીછાન.
 ૪૯ આમની પીછાન.
 ૪૯ આડાની પીછાન.
 ૫૧ થુકની પીછાન.
 ૫૧ ઓકારીની પીછાન.
 ૫૧ પરચુરાણુ પીછાન.
 ૫૨ રમુજ શાતમી-નાડી પ
 રીક્ષા.
 ૫૯ મુરકબ નાડીનુ બીઆન.
 ૬૩ રોગમાં નાડીની ચાલ.
 ૬૩ હોંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે નાડી.
 ૬૪ નાડીની ચાલ.
 ૬૫ નાડીના અશાધ્ય લક્ષણુ.
 ૬૬ વાતાદીતાવોની નાડી.
 ૬૭ રમુજ આઠમી-મુત્ર પ
 રીક્ષા.
 ૬૭ મુત્ર જોવાનો વખત.
 ૬૭ મુત્ર જોવાનો પ્રકાર.
 ૬૮ બીજો પ્રકાર.
 ૬૯ મલ પરીક્ષા.
 ૭૦ છાલ પરીક્ષા.
 ૭૧ શબ્દ પરીક્ષા.
 ૭૧ સ્પર્શ પરીક્ષા.
 ૭૧ નેત્ર પરીક્ષા.
 ૭૧ ત્રીદોશ નેત્ર.
 ૭૨ મુખ પરીક્ષા.
 ૭૨ લગ્ન સુદ્ધિ.

૭૩ રમુજ નવમી-ખંદોરાન
 ની હકીકત.
 ૭૬ ખંદોરાનના વખતનુ બી
 આન.
 ૭૬ અગીઆર રોજનુ બી
 આન.
 ૭૭ ખંદોરાન વખત અંદાજ.
 ૮૦ ખંદોરાનની શાધારણુ ની
 શાની.
 ૮૨ બેહોરાન ઇન્તકાલી.
 ૮૪ રમુજ દશમી-દવાનુ બી
 આન.
 ૮૪ નીશાની પીતની.
 ૮૫ નીશાની બાદ.
 ૮૫ નીશાની ખલગમ.
 ૮૫ નીશાની ખુન.
 ૮૬ નીશાની નળજ.
 ૮૬ નીશાની કારૂરા.
 ૮૭ નીશાની મોત.
 ૮૮ છાલની પીછાન.
 ૮૮ ઇલાજ શકીકા.
 ૮૮ ઇલાજ તમામશર.
 ૮૯ ઇલાજ શરશામ.
 ૯૦ ઇલાજ ફેફર.
 ૯૦ ઇલાજ બીજો.
 ૯૧ દોરાનશર ઇલાજ.
 ૯૧ ઇલાજ ફાલેજ.
 ૯૨ ઇલાજ લખવા.
 ૯૩ ઇલાજ કાબુશ.
 ૯૪ ઇલાજ તરનુજ.

૯૪ ઇલાજ માલીખોલીઆ.	૧૦૨ ઇલાજ સીલસીલ ખોલ.
૯૫ ઇલાજ નશીઆ.	૧૦૨ ધાતુપ્રહ.
૯૫ ઇલાજ જીખામ.	૧૦૩ ઝાડો પેશાખ બંધ થાય
૯૬ ઇલાજ આંખે થોડુ દ	તેનો ઉપાય.
ખાય.	૧૦૪ ઇલાજ પરમાં.
૯૬ ઇલાજ રઆફ.	૧૦૪ ઇલાજ જખમ ધા.
૯૭ ઇલાજ દાતનો.	૧૦૪ કૌવતે ખાહ.
૯૭ મોં ખગલની ખદખો.	૧૦૬ ધાત જમાવે.
૯૮ ઇલાજ પેટ.	૧૦૭ નામરદને માટે.
૯૯ ઇલાજ દીક.	૧૦૮ જલ દીધાતુ છુટે તેનો.
૯૯ ઇલાજ લુખ.	૧૦૯ તીલા સુસ્તી આલત.
૯૯ ઇલાજ હેજે.	૧૦૯ તીલા દીગર.
૯૯ ઇલાજ ગખી.	૧૧૦ નુશખો ખધેજનો.
૧૦૦ ઇલાજ કોલંજ.	૧૧૦ નુશકો ઇમશાક.
૧૦૦ ઇલાજ ચરકાન.	૧૧૧ ખદનપર દાંત હોય તેનો.
૧૦૦ ઇલાજ શંગરની.	૧૧૨ માલ કાંગાણીનુ તેલ કા
૧૦૧ ઇલાજ કુનાક.	હાડવાનો.
૧૦૧ ઇલાજ પેટના કરમ.	૧૧૩ ખાશીઅત સુનામકીની.
૧૦૨ ઇલાજ શંજેમશાના.	૧૧૭ કઠણ શખદના અર્થ.

॥ રમુજે હીકમત. ॥

રમુજ પેહેલી.

॥ એહમાં રોગની હાલતમાં જે રોગી મરે ॥

॥ છે તેના કઉવતનુ ખીઆન તથા વગર ॥

॥ રોગ જાહેર થએ જે માણુશ મરે છે ॥

॥ તેના કારણનુ ખીઆન છે. ॥

રોગની હાલતમાં જે માણુશ મરે છે તે બરાબર પ્રકૃતીના બીગડાથી અથવા પ્રકૃતીના ફરવાથી યા તેની “રૂહ” હવાનીનુ માણુશનાં અંગમાંથી કવતનુ ઘટી જવું એ કારણથી માણુશને મોતનું કારણ થાય છે. એ કારણ ચાર તરેહપર છે.

૧ છું—ભય તથા હરખ તથા શોક તથા ચોટના લાગવાથી એ કારણથી મોતનો શબ્દ થાય છે.

૨ છું—હાલતશમાનીઆ એટલે ગરમીને શરદી, ખુશકીને તરી, શરદીને ખુશકી, ગરમીને ખુશકી, શરદીને તરી, ગરમીને તરી, એમાંથી કોઈપણ બાબતનું દીલપર જોર થવાથી મોતનો શબ્દ થાય છે.

૩ છું—બાહારથી શમાનીઆની કેફીઅતનું જાહેર થવું મોતનો શબ્દ થાય છે.

૪ છું—દમનું એકદમ જોર થવું અથવા બંધ થઈ જવું મોતનું મોં દખાડે છે. પણ એ વાત ઘણું કરીને શરશા

મ અને શીના (છાતીના) દરદમાં જોવામાં આવે છે. માટે શર-
શામવાલાને ચતા સુવાને મના કર્યું છે, અને તેના હલક પણ
તર રાખે છે. હલક સુકાવાથી બહુ ઊરે છે. કેમકે ઘાણા શરશા-
મવાલા એવી રીતે મરે છે. એ ઉપરના ચાર કારણથી મોતને
શબ્દ થાય છે. ન મોત થોડી કડવતથી થાય છે તે તેની
ખોરાકની વધઘટ ઉપરથી જાણવું.

॥ હર મરજમાં તેના ચાર વખત ની ॥

॥ મેલા છે તેનું ખીયાન. ॥

૧ લું—ઈબતીદાઃ એટલે રોગનું શરૂ થવું.

૨ જું—તેજયદઃ એટલે જ્યારે વધારે થતો જાય.

૩ જું—ઈન્તહાઃ કે જ્યારે વધી ચુકો.

૪ થું—અનહતાત કે રોગનું ઘટતા જવું. હવે પહેલામાં
મોતનું કારણ ઘણું અકાલ ગણાય છે. એહવા ઘણાએ મરે
છે. ખીજમાં ખુનાકથી એટલે એકદમ ગભુ બંધ થઈ જવાથી
મોત આવે છે. ત્રીજામાં પોતાની તબીબત ઉપર રોગના જાહેર
થવાથી રોગી આજીજ થાય છે ન મરે છે. જેથું કે મોતનો વ-
ખત નજીક છે એવું શર્વેના જોવામાં આવે છે. ચોથું અકાકતલ
મોત કે મરીજને જોનારા શહુના મનમાં આવે કે રોગી મરશે
ને મરીજનું દીલ હાલતુ બંધ થાય છે, નાડી પણ ધીમી ચાલે
છે, ને હકીમો પણ નાડીની હાલત દેખીને આશા ચુકે છે. પ-
છું તેના એહરાપર જરા તેજ માલમ પડે છે પણ એહવા વખ-
તમાં કોઈ માણશે તે રોગી પાશે ખેસી રડવું નહીં જોઈએ કે-
મકે એવા માણશને શારૂ થવામાં કઈ અજાયબ નથી કારણ કે

એવું ઘણા ઝાડા તથા ઘણા લોહીના નીકલવાથી તથા ઘણી ઉલટીનાં થવાથી થાએ છે માટે તે માણુશ ભાગ્યેજ મરે ને ફક્ત કંઈ રોગથીજ થયું હોએ તો તો મરશેજ. એ સઘળી પાત મરીજની ખીમારીની હાલતમાં મોતનાં શખખનું જાહેર થવા માટે ખતલાવેલું છે તે સમજવું.

॥ હવે મોત ફેજ એટલે મુર્ગ નાગહાની ॥

॥ યાને અકાલ મોતનુ કારણ ખતાવે છે. ॥

દીલમાંથી રૂહ હેવાનીનું નીકલી જવું. અથવા શીમી-આથી અથવા કલેજમાંથી એકદમ ખુનના નીકલી જવાથી અથવા ડર અને દીલગીરી અથવા ખુશીથી તથા લાચારીથી અથવા દીલની તરફ ખુખારના જવાથી એકદમ મોતનો શખખ પડે છે.

રમુજ ખીજ.

॥ એહમાં મરીજના થોડાએક મરીજનેની ॥

॥ શાર થવાની નીશાની છે તે લખી છે. ॥

મરજનું દુર થવું મરીજને શાર થવાની નીશાની છે. એના બહુ કારણ છે પણ પુસ્તકનું ઘણું લંખાણ થવાના સખખથી તેનું દુકાણમાં ખ્યાન લખ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

મરીજના કંઠવતનુ કાએમ રહેવું. સ્વાસ લેવામાં હરકતનું નહીં પડવું. તે હંમેસના સ્વાસ પ્રમાણેજ ચાલતો દખાએ. યગ ઉપર માથુ મુકીને સુવે અથવા પાસુંવાલીને સુવાથી પણ કંઈ હરકત થાએ નહીં ને ઉડવા એશવામાં પણ દુખ ન થાય. એને અલામત મેમુદા એટલે શાર થવાની નીશાની કહે

છે. એહવા વખતમાં એહતલામ એટલે સ્વપનામાં ધાતનું જવું, સુવામાં ઉંઘનું માફકશર આવવું, મગજના કવતનું ખરાખર રહેવું યાને બોલવા ચાલવાથી ન ગભરાવું તે મરીજની શારી હાલત ઉપર ધ્યાન રાખવું કે, કેવો મીઠજ હતો, વારતા ઉપર મન થાય, એહરા ઉપર ખુસી માલમ પડે, ખાધેલું હજમ થાય, પેટની નશોમાં પાણી બોલે નહીં એ સઘલી નીશાની અલામત મેમુદા એટલે શાર્ થવાની છે. રંગ ઢંગનું સીકલ અસલી પરમાણે દુસ્ત રહેવું, કોઈ ચીજની તરફ જોવું અથવા મન કરવું શાર્ થવાની નીશાની છે. મરીજનું એક હાલથી બીજા હાલપર જવું ને તરત પાછા પાતાની હાલતપર આવવું શાર્ થવાની નીશાની છે. દરદીને માથામાં દરદ હોયને છીક નહીં આવે તો શાર્ થવાનો વાર છે. હવાનું ભારે થવું ને જો મરીજ ને ગભરાવે નહીં તો થોડે દાહાડે શાર્ થવાની નીશાની છે. ઈન્કીલા એટલે પેટમાં મસનું ખંધાવું ને શરીરનું થોડું ગરમ થવું શારા થવાની નીશાની છે. તાવમાં હોઠને કાન ઉપર શોજો હો એ ફાલીઓ તથા ખુજલીનું થવું થુકનું પાતલું પડીને પછી ઠરી જઈ જડા થવું પેશાબ અને જાહાડાનું આદત પરમાણે થવું એ અસામાત મેમુદા એટલે શારા થવાની નીશાની છે એમાં ખોરાક શારે ન મલે ને બદ પરેષ કરે તો હાલ રદી છે. તાવમાં બહુ પાણીનું પીવું અને લોહીનું બીગડવું ગાંડા થવાની દશત છે. ગણાની બાહાર શોજનું જાહેર થવું શરશામ વાલાને હરશાના સેગનું થવું એ માદાનું કવત જવાની નીશાની છે. છાતીના કુટવાથી અથવા ઈદ્રીને હાથેવતી મશલવાથી અને ખાઠા હોસ્કારના આવવાથી એહવું તાવ વાલા માણુશને થાયે તો ઘણું દાહાડે શાર્ થવાની નીશાની છે.

રમુજ તીજી.

॥ ઝોહમાં ઝોવી અલામત છે કે જ્યો કયો રોગ પેદા થશે તેની ॥
 ॥ નીશાની તે તથા તેના સાધારણ ઇલાજ છે તેથી ગાફિલ રહેવું ॥
 ॥ કમાલ એવકુદી ભરેલું છે. આગળના કોષ્ટકમા ત્રણ ખાના છે ॥
 ॥ તેમાં પહેલામાં જે રોગ પેદા થવાનું કારણ છે. બીજામાં ક્યો ॥
 ॥ રોગ જાહેર થશે. તીજમાં તેના ઇલાજ છે. ॥

નં.	તખીઅતનુ બીઆન.	કુઝી રોગ પેદા થશે.	શું દવા કરવી તેનું બીઆન.
૧	શોખની આદતનું બદલાઈ જવું.	માદા પડવાની નીશાની છે.	તે વખત તખીઅત સુધારવાની તદ-બીર કરવી જરૂર છે.
૨	કુંમીસા ખડ્ગાનનું રહેવું.	ચિતની નીશાની છે.	શરખત નીલોફર તથા સુખડનું શરખત ઇસ્તેમાલ કરે.
૩	અસતમાં ઘબરાઈને છીંધમાંથી ઉડવું. ફફડ થવાની નીશાની છે.	ફફડ થવાની નીશાની છે.	પીત એસે ઝોહવા ઇલાજ કરવો.
૪	અંચનું ગમે ત્યાંથી થણું ફફડવું. તાણું અથવા ખેચ થવાની નીશાની છે.	તાણું અથવા ખેચ થવાની નીશાની છે.	ફફડ એસે ઝોહવા ઇલાજ કરવો.

- ખંઝાડાનુ શરદ અથવા રંગ જે રંગીકમલો થવાની નીશાની છે.
આવડું.
- કધણુ સુસ્ત રહેલું કામકાજ સુજ પડેતાણુ થવાની નીશાની છે.
નહીં એવું ઘણા દીવશ સુધી રહેલું.
- ઉત્તમામ શાધાનું સ્તબ્ધ થવું. ફલિજ થવાની નીશાની છે.
- દુઝેરો તથા આંખની લાલાશ તથા શરશામ થવાની નીશાની છે.
આંખમાંથી પાણાનું વેહેલું.
- દુહું મેશા અફેશામાં રહેલું. ખાલી ખેલીઆની નીશાની છે.
- ૧૦ એરાની લાલાશ તથા લીલો રંગવાત રંગતરોગ થવાની નીશાની છે.
થવો ને આંખનુ ગોલ થવું.
- ૧૧ માથુ તથા મોં તથા આંખ લાલાશ-શરશામ થવાની નીશાની છે.
પર ને માથાનુ દુખવું આંખ-માંથી પાણી વેહેલું.
- ૧૨ ઝાડામાં મલનુ પડવું ને પેટમાં દર-જનમર અથવા આંખમાં પાણી ઉ-મગજમાં તાકિત આંખે તેજ છુ-પેટમાં ભુખ લાગે એવો ઇલાજ કર-વો.
- કફ કપાએ તથા ઝાડો થાએ એવો ઇલાજ કરે.
- મશલડું તથા તરીમીજનની દવા કરવી ને મગજ તર રખવો.
લોહી શાફ કરવાનો ઇલાજ.
- એકલા યેશવું નહીં દીલ ખુશ રા-ખવુ શારી ગંભત કરવી.
- મગજમાં તરી થાએ ને પેટમાં ભુ-ખ ઉપડે એવો ઇલાજ કરે.
- ઉ-મગજમાં તાકિત આંખે તેજ છુ-

દનુ રેલુ હંમેશા આંખમાં જા- જવાનુ બલકુ ને ચકરનુ આવ- કું આંખે.	તરવાની નીશાની છે.	ખારને કુર કરે ને કફને કાપે એવી દવા કરે.
૧૩ બહુ પરશેવો થવાથી બદનનુ ભા- ર થયું.	શકતાની નીશાની છે.	જુલાબ લેવો બદન પાક રાખવું શાફ રેહવું.
૧૪ મોં તથા હાથ ઉપર લીલાશનુ જા- હેર થયું.	જા-જરણુ તાવની નીશાની છે.	પેટમાં જુખ ઉપડે એવો ઇલાજ કરે.
૧૫ જુખનુ કમી થયું ખાવામાં અરુચી માદા- થી થવી.	પડવાની નીશાની છે.	ખટાશ મલેલી દવા શાયે હલકા જુલાબ ખાએ પરેજ શકત રાખે.
૧૬ કમરની ઉપર નીચે ભારનુ થયું.	ગુરદાના દરદની નીશાની છે.	જુલાબ શાયે જુખ ઉપડે એવો ઇલાજ કરવો.
૧૭ પેશાબનુ ગરમ આવવું.	અંદર ચાંદી પડવાની નીશાની છે.	જ્યાં ગરમી શરદી હોએ એવો ઇલાજ કરે.
૧૮ આંહ અને આંખનુ ઘણું ફડકવું- લાખવાની નીશાની છે.		ગરમ પાણીથી શેકવું ગરમ દવાનો લેપ કદ કપાએ એવો ઇલાજ કરે.
૧૯ આંહો અગની શાયે મલેલો આવો મરડો- એટલે ઉત્તો આવે.	થવાની નીશાની છે.	હંદી દવા કરવી ખટાશથી શખત પરેજ કરવી.

૨૦ 'આડાની જગોએ ખુજલીનુ થવુ.

'હરમ થવાની નીશાની છે.

તુખમે કંતાનના તેલની માલીશ કરે એટલે મશલે.

૨૧ અંગપર જખમનુ સાગવું.

અંગ કુમલુ થવાની નીશાની છે.

ખુનશાફ થાએ એહવી દવા કરે.

૨૨ દરાજનુ અંગપર થવુ.

ધોલા કોડ થવાની નીશાની છે.

શોમલખાર ગુલાબ શાષે ધરીને

૨૩ એહુકખીએદથી.

કોડ પેદા થવાની નીશાની છે.

લગાવે જલદી શાફ થાએ.

૨૪ પેશાખની ધારમાં પેશાખની

પેહેસુદા પેદા થવાની તથા આડામાં દીલને તાકત આવે એવી દવા કરવી.

અઈઆરજ લોગાજઆ વાપરવી.

૨૫ હમલમાં અડકાવનુ દખાવું.

ગરભ પરવાની નીશાની છે.

એ લોહી બંધ થાએ એવી દવા કરે.

૨૬ નજલો તથા શલેખમનુ જાહેર થવુ.

જામર થશે અથવા જાતજરીની નીશાની છે.

જનશરખત નીલોફર તથા બનફશા તથા

૨૭ પસીનામાં તથા પેશાખમાં ગંધ ઘ-

હીમાયત ગુશાનો હર છે.

એહીદાનાનુ શરખત પીએ.

૨૮ આડો શફરાવીવાલાને અગન શાષે

સીનાપર જખમ પડવાની નીશા-તરીચીજની ઇસ્તેમાલ કરે.

આડો શાફ આવે એહવી દવા કરે.

૨૯ મરજ શોદાદીનુ જાહેર થવુ.

શકતા, ફોલેજ, જનુન, અને રતા-ખુશકીને મટાવે એહવી દવા કરે.

ધળાની નીશાની છે.

ઉંખાટા ઓડકારનુ આવહું.
૩૧ હું મેશા મોહિહું સુક રહે.

૩૨ પેશાખમાં રેતીનુ આવહું ને પેશા-
ખ કરા પછી દખાવું.

જનુલજમ થવાની નીશાની છે.
જુલાખ આપવામાં ડર છે.

મશાના થવાની નીશાની છે.

ખાધુ પચે એહેવી દવા કરે.
કાથો એલચી વાશકપુર છાણા ચ-
ણાતું મંજન કરે.

ગલીચ ચીજથી પરેજ કરે હું મેશ
જુલાખ લેવો જવખાર વાપ-
રવો.

રમુજ ચોથી.

॥ એમા અલામત અન્નયબનુ ખીઆન ॥

॥ છે કે એક મરીજને એક રોગના પેદા ॥

॥ થવાથી ખીજે રોગ શારે થાયે તેનુ ॥

॥ ખ્યાન છે.

॥

તપહાદામાં અગામણુનુ થવુ બેહરાપણુને ખુવે છે. બેહ-
રાપણુમાં આડાનુ થવુ પણ બેહરાપણુને ખુવે છે. ભારે તાવમાં
તાણુ રતબને ખુવે છે. ભારે દરદમાં આંખ નાકમાંથી પાણી ત-
થા કાનમાંથી મેલનુ જારી થવુ, શુદાને ખુવે છે. ગાંઠાપાણુ,
વેહમ તથા માલીખોલીઆના દરદને હરશ ખુવે છે. મદ, અ-
તશા એટલે તરશને ખુવે છે. છાતીના શોજે મજમનેના દરદને
ખોએ છે. ઇસિતીશકાના દરદને કફનો આડો ખુવે છે; દારૂદ,
શાલાવ, શાલબને હુદુશદવાલી દુર કરે છે, તાવ અને બેહરાપ-
ણુને પેટનાં આડા દુર કરે છે. દરદશારા, શેફ, શોજે, એને હ-
મીહારા ખુવે છે. દરદ શરશફ જે કે છાતીનાં શોજથી હોએ
તો હમીહારાથી મટે છે. દરદ શરીન, દરદ રહમ, દરદ ગુરદા
આડાની જગા ફાટવાથી અથવા પશીનો થવાથી મટે છે. શદાને
રૂખે ખુવે છે. દરદ શોદા તથા દરદ ખુશક તથા તર ને ખારશ
રૂખે મટાવે છે. દમલને મજમલના દરદ આડાથી શારા થાયે
છે. બહુ છીકને બહુ હીચકી મલીને એહતલાઇને ખુવે છે.
એ પ્રમાણે એક દરદથી બીજુ દરદ શારૂ થાયે એવા ઘણા પ્ર-
માણુ છે પણ ગ્રંથનો વીસ્તાર થવાને લીધે ટુકામાં ખ્યાન કર-
વામાં આવ્યું છે.

રમુજ પાંચમી.

॥ એમાં ઇલામત રદી લખી છે. એટલે ॥

॥ મરીજની બદહાલી અને મોતનુ ની- ॥

॥ શાન ખતલાવેલું છે. ॥

એહેમા બે મુતલબ છે. પેહેલામાં એ અલામતનુ બીઁ
આન છે કે જેને હકીમ બુકરાત યુનાની લખીને પોતાની શાઘે
કબરમાં લઈ ગયો હતો ને તે માલમ થયા પછી નીકલીને તેના
અરખીલાશામાં તરજુમે કર્યો હતો તેનુ નામ રીશાલો કીખ્રી-
ઓ આજ સુધી મસહુર છે, અને બીજામાં એ વીચાર છે કે
બાકી હકીમોએ પોતાની કીતાબમાં પોતાની હીકમતથી તથા
અકલમંદીથી જે લખેલું તેનુ બીઆન છે. તે આગલ લખવા-
માં આવે છે.

॥ હવે પેહેલામાં એ અલામતનુ બીઆ- ॥

॥ ન છે કે જે હકીમ બુકરાત યુનાનીના ॥

॥ રશાલે કબરીઆ નામની કીતાબમાં- ॥

॥ થી જડી છે તે અલામત પચાશ છે તે ॥

॥ લખી છે. ॥

૧લી—જે રોગીના એહેરા ઉપર શોન્ને શક્રાવી યા શર-
દીનો અથવા કોઈ તરેહનો માલમ પડે, યા બાદીઅલરાએમાં
શોન્ને જલદી માલમ નહી પડે, પણ ધારીને જેવાથી માલમ
પડે તો એ તેહના મોતની નીશાની છે અને રોગી ડાખો હાથ
હર વખત છાતીપર રાખે એહવો રોગી રાઝમરજથી તેર દીવશ-

માં મરશે ઘણું કરી એ મરીજ બીમારીમાં હરઘડી નાકમાં આંગલી કરે, અને એજ ખેલમાં મર્યો રહે એ વાત પરેશાની દમાગની નીશાની છે. અને છાતીપર હાથનું હંમેશ રાખવું દીલની કંમતાકતીની નીશાની છે, ને મોતને તેર દીવશની વાર છે અગર તેર દીવશ પેલો પાણુ મરે એ માદામાં કડવા પાણુ થાય છે. તખીઅત રાખખ દીલ ઠંકાણું નહીં રહેવાથી ગેરકુમ ખેહેરાની. ખેમાથી એક જમાનો તખીઅત ઠરવાનો છે તે ખંધ થતો નથી રાખખ હાલત રદીનો થાય છે માટે એ રોગી તેરમા દીન કે ખેહેરાન નાકશરદીનો દીન છે મરી જશે.

૨૭—જે વખત મરીજની એક જાંગપર કે બેહુ જાંગપર શોજો શકત, શરતાન, કે શોદાદી છે. તેને માદા શરરાવી મોજક મલેલો છે ખલગમથી અથવા તાઉત એટલે બાકલા યા અખરોટના જેવો હોય. તે માંદા ખખીસીઆ અને શોદાવીથી થાય છે. તો એહવો મરીજ તણુ દીવશમાં મરશે. ખસુશ કરીને એ બીમારીમાં પરશેવો ધણુ આવે કેમકે પશીતાની કશરત રતુખતને મલેલી હોય છે. તેથી અગની મંદ પડવાની તથા માદાની કંમતાકતીની નીશાની છે. એ મરજનું જાહેરથણુ જાગરથી છે. કેમકે એ જગાપરના બેહુ આજ (અવય)નાં ફશાદથી રૂહ હેવાની અને રૂહતખઈ, જરૂર ફાશદ થશે પછી બે રૂહના ફશાદથી જરૂર છે કે ખેહેરાન નાકશ યા ખેહેરાનશાની આમા કે તીજેયા પાચમો દીન છે રોગી મરશે.

૨૮—જે વખત અરકરેશા, મરીજ, એટલે અરદનની રગ છે. તે રગ (નશ) કે જેથી રતુખાતમોહ અને દીમાગની તરફ ચડે છે અને દીમાગમાં પોચીતિ ઘસ્ટરખા પેદા કરે છે

અને એજ હાલતનુ નામ શખાત એટલે ઉઘવું. ખુજેશગીર જે-
ને જુમરા અને ફારશીમાં આતશક કહે છે. એહ આતશની-
શાયે જાહેર થાયે અથવા ગુખાર માલમ થાયે તો તે મરીજ શરૂ
મરજથી ખાવન દીવશમાં મરશે. “કેમકે” એ રગ કલેજમાં
તથા દીમાગમાં પોહોંચેલી છે. તે શરે અને કોએ બેહુ તરફ
પોચશે. તેથી રૂહ નફશાની અને હેવાની ફાશદ થશે. કારણકે
માદા એ મરીજનો શોદાવી છે. કોઈ દવા કબુલ કરતો નથી
તેથી મુશકેલથી કે ખાનવમે દીન કે બહેરાન રદી નાકશનો દી-
ન છે. કે મોતનો શખબ જરૂર થશે. ખસુશન એ મરીજ કે
જેને શરૂ મરજમાં તરફ ઘણી લાગતી હોય તો તે મરીજ ન-
કીજ મરશે.

૪થી—મરજ હાદામાં જેમ કે શરશામ વગેરેમાં રો-
ગીની જીભપર પીશતાના દાણા જેવો અથવા અંજીરના દાણા
જેવડો ફાલો થાયે તો તે રોગી એક દીવશમાં મરશે. એ ફાલો
માદાનાં ખુખારના શખબથી પેદા થાયે છે. ઘણું કરીને મોત
નો ખાએશ છે કેમકે જીભ પાણુ દીલની હવાથી મગ્ગેલી છે. ને
ખાહારની હવા પાણુ લઈ જાયે છે. માટે શરૂમરજથી બીજે દી-
વશે કે બહેરાન રૂવે નાકશનો દીન છે. મરીજ મરશે. ઘણું
કરીને એ મરીજને શરૂ મરજમાં ગરમીને શરદીવાલી ચીન્તે જે-
વી કે સુઠ મરી ઇત્યાદીનો ખાએશ વધારે હોએ. કેમકે જીભ
માદાની તરફથી નજીક છે. અને મરજ માદામાં છે જરૂર મરી-
જ મરશે.

૫મી—અગર મરીજને હાલત હમી (તાવ) માં નાનો
દાણો અડદ કે ચણા જેવડો હાથની આંગલીપર અથવા દીલ-
પર કેદમાગપર જાહેર થાયે એવો મરીજ શરૂ મરજથી બે દા-

હાડા બાદ બેહેરાન નાકશરદીના દીન છે મરશે. કેમકે દીલને દીમાગની તરફ એ બુખાર પોચશે ને પોચીને શખત દરદ પે-દા થશે માટે એહવી હાલતમાં દરદથી શકતહમી થવાનું કારણ છે. ને હકીમ બુકરાત યુનાનીએ હમીના જીકર લખ્યો નથી પણ લખવું જરૂર છે. કેમકે હકીમ જેદ શાહેએ લખેલું છે કે જારે હમીઆત જાહેર હોએ, હાથની આંગળીપર શોજે કાઢી ને જીખ કમ હોએ એ માણુશ ચાલીશ દીનમાં મરશે. “મજ-ખુત નીશાની એ છે કે” શરૂ મરજમાં મરીજનાં હાડકા ઘણા દુખશે કેમકે હાડકા પણ માદાની તરફથી દીમાગપર પોચેલા છે.

૬ઠી—અગર મરીજના હાથ કે પગનાં અંગુઠા ઉપર ફાલી અડદ કે વટાણા જેવડી કાલારંગની દુખાએ તો મરીજ શરૂ મરજથી છઠે રોજે કેબેહરાન નાકશરદીના દીન છે મરીજશે. કેમકે બુખાર આખરે દીલની તરફ રજુ થશે, ને રૂહ હેવાની-ને ફાશીદ કરશે. માટે જરૂરએ રોગી છઠે દીવશે મરશે. “અને મજખુત નીશાન એ છે કે” શરૂ બીમારીમાં ઝાડા ઘણા આવે. પછી ઘણું કરીને ઝાડા થોડા થોડા થયા કરે.

૭મી—અગર હંગામ વખામાં મરીજના જમાણા હાથ-ની છેલ્લી આંગળી ઉપર મોટો ફાલ્લો જાહેર થાએ. તો એ રોગી શરૂ બીમારીથી ખારમે દન કે બેહેરાન નાકશરદીના દીન છે મરશે. કેમકે અહીંથી બુખાર કલેજનાં તરફ જશે અને ત્યાંથી દીમાગપર પોચશે. એટલામાટે અકલયાત કમી થવાથી તથા હાડકા દુખવાથી રૂહ નફશાની ફાસીદ થાએ છે. પછી બુખાર દીલની તરફ જાએ છે ને ત્યાં રૂહ હેવાની પણ ફાશીદ થાએ છે. માટે એ મરીજ ખારમે દીવશે મરશે. “અને મજખુત નીશાન

એ છે કે” મરીજ શરૂ મરજમાં મનેદાર ચીજો ખાવાનું મન ઘણું કરે. પણ જેમકે ઇમામ બુકરાતે ખારમો દીન કહેલો છે તે મશહુર છે પણ બીજા હકીમોએ ખારમાં દીનની આખરે કે તેરમો દીન શરૂ થાયે એવું મકી કરૂ છે. વલી કેટલાએક હકીમોએ અગીઆરમાંથી તેરમાં સુધીનું નકી કરેલું છે કેમકે એ બોહરાન નાકશરદીના દીન છે પણ એ તકરારની કંઈ જરૂર નથી કેમકે બહેરાન મુકર કરેલા દીવશ વીના બીજા દીવશોમાં પણ થાયે છે. માટે કેટલાક એ રોગને શારૂ થવાની આશા રાખતા નથી. ગમે તે દીવશે મરીજને એવું ઘણું હકીમોનું લખેલું છે.

૮મી—અગર રોગીના નખ કાલા થઈ જાયે અને પેશાની ઉપર રતાશ ઝાહર થાયે તો શરૂ મરજથી ચાર દીવશેએ મરીજ મરશે. કેમકે માદામાં જલન થવાથી નખ કાલા થાયે છે. ને નખનું કાલા થવું અલામત રહી છે. પેશાની ઉપર રતાશ કે ફાલ્લાનું જાહેર થવું બુખારમાં જરૂરી છે. કેમકે દીલની તરફ બુખાર ચડે છે માટેજ રતાશ માલમ પડે છે. અને તેથીજ રૂહ નફશાની તથા હેવાની ફાસીદ થાયે છે ને ચોષો દીનકે બહેરાન નાકશરદીના દીન છે મરીજ મરશે. “અને મન-બુત નીશાન એ છે કે” મરીજને શરૂ મરજમાં ખેમીઆજ. અને તરશ ઘણી હોયે કેમકે દીમાગપર બુખાર થઈ પેશાની તથા મોહની તરફ રબ્બ થાયે તેથીજ ઘણું કરીને તરશ ઘણી ગલી-જ પેદા થાયે છે.

૯મી—અગર મરીજનાં બેહુ અંગુઠા ઉપર ખુનલી ઘણી થાયે અથવા શોજો શરૂરાવી નહીં હોયે પણ શોદા વી-

હોયે ને તે શાયે આતેશકેનાં ફાલો પાણુ હોયે ને મરીજની ગરદનનો રંગ જુએફાસીદ કે જો તે માદા ખખીશીથી ચડીને ગરદનનો રંગ કાલો થાયે તો મરીજ શરૂ જાહેર મરજથી પાચમે રોજ કે બહેરાન નાકશરદીનો દીન છે સુરજ આથમતાં પેહલા મરશે. કેમકે એમાદા હાદે હારે છે સુરજ આથમાં પછી હવા-શરદ થાયે છે માટે મરશે. કેમકે જરે ખુખાર રૂઝા ગરદનની તરફ જાયે છે તેથી જરૂર દીમાંગપર જસે અને હોશ પાણુ કમ થાયે ને દીલ ગભરાયે અને દીલની તરફ ખુખારની ગરમીનુ જવુ થાયે તેથી રૂહ ફાશીદ થાયે ને રોગી મરે. “અને મજબુત નીશાન એ છે કે” શરૂમરજમાં મરીજનો પેશાબ ઘણો ગંભીર આવે કેમકે માદા હાદે ગાલીબ હોવાથી બંધાયેલી રતુબતને પીગલાવે છે તે રતુબતનુ પેશાબથી જરૂર થવાથી તબીબતને ખારીજ થવાનો શબ્દ છે.

૧૦મી—અગર મરીજની આંખની પલકની ચામડી ઉપર ત્રણ દાણા આતેશકનાં પેદા થાયે તેમાં એકનો રંગ કાલો ખાકીનાનો ફાટેલો લાલને પીલાપાણુ પાણુ હોયે તો એ મરીજ શરૂ મરજથી શાતમે દીન કે છઠા દીનની આખરે બેહરાનના કશનો દીન છે મરીજ મરી જસે. હકીમ બકરાત યુનાનીએ શાતમે દીન લખેલો છે પાણુ છઠા રોજની આખરે મરશે કારણકે શાતમે રોજ બેહરાનજીવનો છે. અને છઠા રોજ બેહરાન નાકશનો છે માટે છઠે રોજ મરશે. “અને મજબુત નીશાન એ છે કે” મરીજને શરૂ મરજમાં મોંમાંથી પાણી જરૂર થાયે ને રતુબત માદાથી દીમાંગપર બહુ ઇજા થાયે.

૧૧મી—અગર મરીજની પાંપણ ઉપર આતેશકના ફોલો નરમ કાલા રંગનો અખરોઠ (ખખોડ)નાં જેવડો થાયે તો

એ મરીજ શરૂ મરજથી ખીજે દીન કે બહેરાન નાકશરદીનો દીન છે મરી જશે. કેમકે ફાસીદ ખુખારનુ માદામાંથી દીમાગ પર જવુ ત્યાથી દીલની તરફ ઉતરવુ જેથી રૂહ નફશાની તથા હેવાની ફાસીદ થાયે છે ને મોતનો શબ્દ પડે છે. “અને મ જખુત નીશાન એ છે કે” મરીજને શરૂ મરજમાં બલગમ મલેલો ઝાડો થાયે ને ઊંઘ ઘણી આવે.

૧૨મી—અગર મરીજના નાકમાંથી ખુન (લોહી) લાલ રંગનુ પીલાટ મલેલુ જતરી થાયે અને જમાણા હાથમાં ફેલ્લા શેફદ દરદ વનાના બલગમી જેનુ નામ શકરશ છે તે જહેર થાયે તો તે મરીજ શરૂ મરજથી તીજે દીવશે કે બહેરાન નાકશના દીન છે મરી જશે, કેમકે નાકથી લોહીનુ જતરી થવાનુ કારણ દીમાગના પરદાનુ ટુટવુ અથવા પરદાની નશાતા ટુટવાથી અથવા ચોટથી છે તો એ મરીજને મારી નાખનાર છે. “અને મજખુત નીશાન એ છે કે” મરીજને શરૂ મરજમાં ખાવાનુ મન ઘણુ થાયે પણ રૂચી નથાયે તે ખાયે પણ મરજના જોરથી ખવાનુ નથી.

૧૩મી—અગર મરીજની જાંઘ ઉપર શરૂરાવી લાલ શોન્ને ઘણા દરદ શાયે જહેર થાયે અને તેનુ જોર આંગળા સુધી હોયે તો એ મરીજ શરૂ મરજથી વીશમે દીન સરશે અગર વીશમે દીન ખચી ગયો તો તેવીશમે તેથી ખચે તો પચીશમે તેથી ખચે તો તીશમે દીને તો જરૂર મરશે. “અને મજખુત નીશાની એ છે કે” મરીજને શરૂ મરજમાં શરૂરાવી ખુનના મલવાથી ખુજલી ઘણી થાયે છે. કારણકે માદા સુકી છે અને મરીજ રશદાર ચીજ ખાવાનુ મન ઘણુ કરે છે માટે મરશે.

૧૪મી—જો મરીજના ડાબા કાનની તીચે ફેલ્લો થ-

ણા બરોબર પેદા થાયે તો વીશમે દીવશે કે જે વખત ફેલ્લો થયો હોયે તે વખતજ રોગી મરશે. કેમકે એ જગા મરીજના દીમાગની પાશે છે, અને પછી દીલની તરફ ઉતરે છે ને રૂહને ફીશીદ કરે છે. માટે જરૂર વીશમે દીન અથવા તેરમે દીન પુરે નહીં થાયે કે બહોરાન નાકશરદીનો દીન છે મોત નકી થશે. “અને મનપ્પુત નીશાન એ છે કે” મરીજ સરૂ મરજમાં પેશાબ ઘણો કરે. કેમકે માદામાથી પાતલો પેશાબ નીકલે છે ને જડો ગલીજ ત્યાંજ રહે છે, એવું હકીમ જાવોશાહેબે લખેલું છે.

૧૫મી—મરીજનાં ડાબા કાનની નીચે ફેલ્લો કાલો જાહેર થાયે તો મરીજ શરૂ મરીજથી ચોવીશમે રોજ કે બહોરાન નાકશનો દીન છે મરી જસે. કેમકે માદા એ મરીજનો ખીહીશ છે અને તે મોહની તરફ રજુ છે તે દીલ અને દીમાગની તરફ જસે ને ફીશીદ મોતનો થશે. “અને મનપ્પુત નીશાન એ છે કે” મરીજ શરૂ મરજમાં તાહાકુ પાણી પીવાની બહુ મતલબ કરે કેમકે એ ફેલ્લો હારે છે એને તાવનું આવવું, અને પી આશનું લાગવું પણ લાજમ છે કેમકે એ ફેલ્લો હાવી અને છગરપર થયો છે હુરાત જરૂર કરે છે કે તેથી તખીઅત અંદરના ફાએદાને માટે ટાઢુ પાણી પીવાની ઘણી ખાહેશ કરે છે.

૧૬મી—અગર મરીજના જમણા કાનની પાછલ ફેલ્લો અડદ ચાણા કે બાકલાના દાણા જેવડો જાહેર થાયે તો એ મરીજ શરૂ મરજથી શાતમે રોજ કે બેહુરાનજીદનો દીન છે મરી જશે. કેમકે પુખ્તારના દીમાગપર ચડવાથી અથવા ઉતરવાથી રૂહને ફીશીદ થાયે છે એ માટે કહ્યું છે કે છેલ્લો દીવશ નકી ખારીજના છે માટે પંદરથી વીશ દીન સુધીમાં મરે અથવા શાતના છપાણુ થાયે, “અને મનપ્પુત નીશાન એ છે કે” મ-

રીજ શરૂ મરજમાં ઉલટી ઘણી કરે કેમકે પેટમાં પુખ્ત શરદ તથા કીશત ગંદકીથી માદામા જઈ શકતો નથી માટે ઉલટીથી કાહાડે છે કે જે આવે તે નીકલી જાય.

૧૭મી—અગર મરીજની દાઢીની નીચે દાણા બાકલા જેવો જડેર થાયે તો શરૂ મરજથી ખારમે દીન મરીજ મરી જશે. કેમકે એ ફાલ્તો દીમાગની નજીક છે, તેથી પુખ્તદીલ અને દીમાગ તરફ ચડ ઉતર થાયે છે. “મજબુત નીશાન એ છે કે” મરીજના મુખમાં ફીકાટ મારે કેમકે રોગીના માદા ઉપર પાણુ ફાલ્તો થયો છે, અને બલગમ ખારીજ છે માટે નકી મરશે.

૧૮મી—અગર મરીજની પેશાબની નલીનાં મોંહ ઉપર દરદ ઘણુ માલમ પડે. બાદ તે મરીજના હાથપર ફાલ્તો કાલા રંગનો યા જુમરા લાલ રંગનો જે શરદી ગરમીથી છે તો મરીજ શરૂ મરજથી પાંચમે રોજ કે બેહરાન રહીનો દીન છે મરી જશે. કેમકે માદા એહિની તરફ રજુ છે તે દીમાગને દીલની તરફ મલેલી છે દરદ દીમાગના પુખ્તથી છે. પછી બેહુ આજ એટલે દીમાગથી પેશાબ ઉપર આવી ને પાછો પુખ્ત દીમાગપર ચડે છે માટે મોતનો શબ્દ પડે છે. “અને મજબુત નીશાન એ છે કે” મરીજ શરૂ મરજમાં પાતલી શરબત જેવી ચીજોની વધારે ખાદેશ કરે. કેમકે અંદર હુમીથી ખાલી નથી અને હુમીથી તરશ લાજમ છે.

૧૯મી—મરીજનાં કાનની જડપર અથવા કાનની ઉપર ફાલ્તો દરદ વનાનો કાજો પેદા થાયે તો શરૂ મરજથી ન; વમે રોજ કે બેહરાન નાકશરદીનો દીન છે મુરજના ઉગતાં પેહલા એમ કે શરદ વખતમાં મરશે કેમકે એ ફાલ્ત ચડ ઉતર

બુખારદીલને દીમાગથી ત્રણે રૂહને ફાસીદ કરે છે. માટે મોત થાયે. “અને મન્યુત નીશાન એ છે કે” શરૂ મરજમાં મરી-જને ઇબ્ન ઘણી થાયે.

૨૦મી—અગર મરીજની બગલ અથવા કાન અથવા જાંગનાં શાધામાં જો શોજો કાલા રંગનો શરૂરજલના રૂલના જે-વડો જાહેર થાયે તો એ મરીજ શરૂ મરજથી પચીશમે રોજ કે બેહરાન નાકીશનો રોજ છે મરી જશે. કેમકે બુખાર માદામા-થી દીલને દીમાગ ઉપર જશે ને તાંથી પાછો ઉતરશે માટે રોગી નકી મરશે. “અને મન્યુત નીશાન એ છે કે” મરીજને શરૂ મરજમા ઉઘ વખત બે વખત હોયે ને દરદ ઘણુ થાયે કેમકે એ મરજમાં ખુન છે ને એ ખુન કશરત રદીની ખતાવે છે એ હકીમ જેદ શાહેબ લખે છે કે એનુ સોહી ઘણુ રદી છે અને તે નાકની તરફ રજુ થાયે. પછી બીજા અનુઓને ફાસીદ કરે ને બુખાર એનો દીલની તરફ પોચે છે અને ત્યાં દીલની રૂહને ફાસીદ કરે છે માટે મોતનો શખબ થાયે છે.

૨૧મી—અગર મરીજના પગના કાંડાપર તથા નલાપર કેટલાએક ફાદલાનાં દાણા કાલા રંગના થાયે તોએ મરીજ શરૂ મરજથી અડાવીશમે રોજ કે બેહરાન રદી નાકીશનો દીન છે મોત જરૂર આવશે કેમકે બુખાર દીમાગ ઉપર ચડશે ને રૂહને ફાસીદ કરશે તેથી મોતનો શખબ નકી થશે. “અને મન્યુત નીશા એ છે કે” મરીજ શરૂ મરજમાં ઠંડી હવા તથા ઠંડી ચીજ ખાવાનુ તથા ઠંડા પાણી વગેરેની ઘણી ખાહેશ કરે. ગરમ ચીજથી તથા ગરમ પાણીથી ગભરાયે.

૨૨મી—અગર મરીજની ડાબી છાતી ઉપર દાણા અ-શકરી (રગ બે રંગી) પેદા થાયે તો એ મરીજ શરૂ મરજથી

ચોથે રોજ કે બેહરાન નાકીશ રદીનો દીન છે મરી જશે. કે-
મકે મરજ દીલ અને દીમાગની પાસેની રગમા છે ત્યાંથી ચ-
ઠ ઉતર થવાથી રૂઢ હેવાની અને નક્શાની ફાસીદ થાએ છે ને
મોત આવે છે. “અને મજબુત નીશાન એ છે કે” મરીજને
શરૂ મરજમાં આંખમાં ખુજલી વધારે આવે ને ઘણી દવા ક-
રવાથી પાણુ મટે નહીં; કેમકે દમ લેવાનો માદો જ્યારે આંખ
સાથે મળે છે તારે આંખની પલક તથા આંખની કશરતને બ-
ગાડે છે. તબીબત તેની આંખથી મટાડવાને ઇચ્છે છે તેથી
ખુજલી જાહેર થાય છે.

૨૩મી—અગર મરીજના ઢગરાં ઉપર અખોડની બ-
રાબર કાળા રંગનો દરદ વીનાનો બલગમી ફેલ્લો જાહેર થાય
તો એ મરીજ શરૂ મરજથી ચાલીશમે રોજ કે બેહરાન નાકી
શરદીનો દીન છે મરી જશે કેમકે છઠો શાખુહ. તમામ ન-
હીં થઓ કે મોત જાહેર થશે “અને મજબુત નીશાન કે મરી-
જ શરૂ મરજમાં” ખરખુચ અને તરખુજ એવી ચીજો ખાવા-
નું મન ઘણું કરે અને પેશાબ પાણુ ઘણો થાએ તે બલગમના
કારણથી છે.

૨૪મી—અગર મરીજની છાતી ઉપર શોન્ને ઇંડાં જેવો
ઉપડતો ને રંગે કાળો શરદીનો પેદા થાએ; તો એ રોગી શરૂ
મરજથી ત્રણ મહીને મરશે કારણ કે એ મરજ શોદાવી છે
માટે બેહરાન એના ઘણા વખત બાદ થાએ છે “અને મજ-
બુત નીશાન એ છે કે” મરીજ શરૂ મરજમાં તરખુજ અને
પાણીની ઇંછા ઘણી કરે ફક્ત.

૨૫મી—મરીજની ગરદન તથા હોઠ તથા ડાબી આંખ-
ની નીચે ફેલ્લો જાહેર થાએ તો એ મરીજ શરૂ મરજથી એ-

કવીશમી રાત કે ખહેરાન નાકશ રદીનો દીન છે મરી જશે કે-
મકે રાતે હવા પાણુ શરદ થાયે છે અને મરીજનો માદો પાણુ
શરદ થાયે છે માટે રાતે મોત આવશે એહુ હુકીમ ખુકરાત
ચુનાનીએ લખેલુ છે. “અને મજબુત નીશાન એ છે કે” મરીજ
શરૂ મરજમાં મીઠી ચીજ ખાવાનુ મન ઘણુ કરે છે માટે મરશે.

॥ જોકે અશલ રીશાલામાં હુકીમ ધમિામ ॥
॥ ખુકરાતે ઉપર લખેલી પચીશ અ- ॥
॥ લામતનુ ખીઆન કરેલું છે પાણુ હ- ॥
॥ કીમ મખજન અલાદવીએ ખુલાશે ॥
॥ હીકમત નામની કીતાબમાં છતરીશ ॥
॥ લખી છે માટે એ બાકી અગીઆર અ- ॥
॥ લામતનુ ખીઆન જુદુ નીએ પર- ॥
॥ માણે લખ્યુ છે. ॥

૧લી—અગર રોગીનાં શરીર ઉપર મરજ હાદથી નાહા-
ના નાહાના જુદા જુદા ગંદગીવાલા દાણા જાહેર થાયે તે ચાણા
જેવડા હોયે તો અલામત રદી છે અગર એથી મોટા હોયે તે
ચોડી દશત છે.

૨જી—અગર મરીજના શરીર ઉપર મરજ થતા પેહલાં
અથવા મરજમાં ફેલ્લા પેદા થાયે ને પછી એની મેલે સુકાઈ
જાયે ને કાલા લીલા રંગના થાયે તો શખત ખીમારી થવાની
નીશાની છે.

૩જી—અગર મરીજના જમાણા પગપર ફેલ્લો અથવા
ફરદ શખત થાયે તો એ મરીજ શરૂ મરજથી શાતમે રોજ મરી

જશે. “અને મન્યુત નીશાન એ છે કે” શરૂ મરજમાં મીઠી ચીજો ખાવાનું મન ઘણું થાયે.

૪થી—અગર મરીજના પેટમાં દરદ હોયે અને આંખની ભંવરો ઉપર કાલા રંગનો ચાણા જેવડો ફાલો જાહેર થાયે. પછી તે ફાટી જાયે તો મોતની નીશાની છે. “અને મન્યુત નીશાન એ છે કે” શરૂ મરજમાં મરીજને ઊંઘ ઘણી હોયે.

૫મી—અગર મરીજને જીગરના દરદમાં અને દાંતના દરદમાં માથાની પાછલ ખુજલી ઘણી થતી હોયે અને અંગુઠાની નીચે અથવા ઉપર ફાલો ખાકલા જેવડો જાહેર થાયે તો એવો મરીજ શરૂ મરજથી પાંચમે રોજ કે બેહરાન નાકશનો દીન છે મરી જશે. “અને મન્યુત નીશાન એ છે કે” શરૂ મરજમાં મરીજને પેશાબ ઘણા દુખથી થાયે અથવા ટીપે ટીપે થાયે છે.

૬ઠી—અગર મરીજનો જાંગપર કોઈચીજ શોજતના જેવી કાલા રંગની હોયે અથવા ગલાપર હોયે અથવા બધું અંગ લાલ બને ને ગલુ કાલુ હોયે અથવા પીલુ તો મરીજ જલદી મરશે યા જલદી નહીં તો પચાશ દીવશથી વધારે નહીં જીવે. “અને મન્યુત નીશાન એ છે કે” મરીજને પરશેવો ઘણા આવે તાહોરે જાણુ કે વેલુ મોત છે.

૭મી—અગર મરીજની ગરદનપર શર્ફ ફાલો અંજીરના દાણા જેવડો થાયે તો એ મરીજ શરૂ મરજથી વીશ દીવશમાં મરશે અગર વીશ દીનમાં નહીં મરે તો પચાશ દીવશ કરતાં વધારે જીવે નહીં. “અને મન્યુત નીશાન એ છે કે” શરૂ મરજમાં ઠંડી ચીજ ઉપર બહુ ખાહેશ કરે.

૮મી—અગર મરીજની ડાબી છાતી ઉપર ફાલો લાલ

નાના નાના થાએ ને ગરદનમાં ખુજલી હોએ તો એ મરી-
જ શરૂ મરજથી ચોવીશ દીનમાં મરશે.

૯મી—અગર મરીજના ચેહરા (મોંહ) ઉપર શોન્ને દરદ
વનાનો જાહેર થાએ અને ત્યાર પછી નાકમાં ખુજલી થાએ તો
મરીજ શરૂ મરજથી બીજે રોજ મરી જશે.

૧૦મી—અગર મરીજના બદનપર શોન્ને રખવા (રતવા)
નો થાએ ને બદન સુસ્ત થાએ એ શોન્ને મલેલા રંગનો માલમ
પડે તો જલદી મરે.

૧૧મી—અગર મરીજની જખાન ઉપર ‘હાદમ’ યાને
કાલો અડદ કે ચણા જેવડો જાહેર થાએ તો જલદી મરવાની
નીશાની છે. “એવી રીતે આગલની પચીશ અલામત અને
તે પછીની અગીઆર અલામત મલીને છતરીશ અલામત ચુ-
નાની હુકીમોના મતથી લખેલી મલી છે.”

॥ હવેથી તરીકે હીંદ બ દફતર હીકમત ॥

॥ હીંદી યાને હીંદુ સાસ્ત્ર પ્રમાણે અલા- ॥

॥ મત રદીનુ બીઆન લખ્યું છે. ॥

૧લી—અગર મરીજ સુરજ અથવા ચંદરનાં પ્રતી બીં-
બમાં પુરવ દીશાએ કાણુ દખે તો છ મહીને મરે. દક્ષીણ દી-
શાએ કાણુ દખે તો ત્રણ મહીને મરે. પશ્ચિમે કાણુ દખે તો
બે મહીને મરે. ઉત્તરે દખે તો એક મહીને મરે. અથવા ચંદ્ર
અથવા સુરજને ધુમાડા જેવા દખે તો દશ દીવશમાં મરે. અ-
થવા તે પ્રતીબીબની પશ્ચિમે અગ્નિની ઝાલ દખે તો તેજ
દીવશે મરશે એહવુ જ્ઞતાપુરશોનુ વચન છે.

૨૭—અગર મરીજ પોતાની બ્રગુટી દષ્ટે નહીં તો નવ દીવશે મરે. આંખનો ઉપલો ભાગ નહીં દષ્ટે તો પાંચ દીવસમાં મરે. નાકનો આગલો ભાગ નહીં દષ્ટે તો શાત દીવ-શમાં મરે. પોતાની જીભ નહીં દષ્ટે તો ત્રણ દીવસમાં મરે.

૩૭—અગર કોઈ એકદમ જડો થઈ જાય અથવા પા-તલો થઈ જાય અથવા અકસમાત મરે તો બદલઈ જાય એટલે ક્રોધી હોય તે શાન્ત થઈ જાય ને શાન્ત હોય તે ક્રોધી થઈ જાય એવું થાય તો એ મરીજ છઠે મારો મરે.

૪૫—મરીજની જીભ કાલી મોહોડું રાત્રી હોય ને જીભે સ્પર્શ માલમ પડે નહીં તે માણસનું જીવન કઠણ.

૫૫—અગર મરીજને રાત્રે ગરમી માલમ પડે અને દીવશે ઠંડી લાગે એટલે તાડ વાય, કંઠે કફ રોકાય, મુખમા અ-રુચી, આંખો લાલ, જીભ કાલી, કોઈવાર નાડી ઘણી ઉછલતી ચાલે ને કોઈવાર ઘણી ધીમી પડી જાય એવા લક્ષણ શરીરે ને મરીજ હોય તેનું રામ રામ વીનાં બીજું આશય નથી.

૬૫—અગર મરીજનું મોહોડું સુકાયે એટલે પાણીના શોશ ઘણા પડે, શરીર ઉપર કાલા ડાગ માલમ પડે, દાંત કાલા થાય, નાકની પાશોની જગા ઠંડી, એક આંખ રાત્રી, હાથ પગ લુલા જેવા, કાનની લોલ પડતી દેખાય, ઘણા ઠંડો તથા ઘણો ગરમ સ્વાશ ઉતાવલો ચાલે, શરીર ઠંડું અને કાંપતું ઉદ-વેગ ઘણો એવા લક્ષણ દેખો તો તે રોગી ઘડી શાહેત છે એમ જામનવું.

૭૫—અગર મરીજના મસ્તકે ને લલાટે પરશોવો હોય, અંગ ચીકણું માલમ પડે, ગલામા કફ ઓલે પણ નીકલે નહીં. અને પાછો પેટમા પણ ઉતરે નહીં તો તે રોગી જમને ઘેર જશે.

૮મી—અગર મરીજ અનેક રીતીના શબ્દ શાભલે અથવા જે કહીએ તે ઉલટુ શાભલે કીંવા અકસ્માત એ કે શાભલેજ નહીં એવુ થાએ તો તેનુ આવરદા પુર થયુ છે એમ શમજવું નેધએ.

૯મી—અગર મરીજને ઉની વસ્તુ તાહાડી લાગે અને તાહાડી વસ્તુ ઉની લાગે, શરીર ઉનું છતાં પણ તાહાડ લાગે, જેને મારતા છતાં પણ શમજે નહીં, નહીં મારે પણ કોઈ મારે છે એમ ખુમ પાડે, અને મારૂ શરીર ધુલે ભરેલુ છે એમ કહે, શરીરનો રંગ બદલાઈ જાએ, શરીર ઉપર રાઈ પડેલી દેખે, જેને ગલી વસ્તુ કડવી લાગે, ને કડવી ચીજ ગલી લાગે અથવા કોઈ પણ ચીજનો સ્વાદ જાણે નહીં, તેનુ આવરદા પુર થયુ છે એમ નકી શમજવું.

૧૦મી—અગર મરીજને દુરગંધ વસ્તુ સુગંધીત લાગે અને સુગંધ વસ્તુ દુરગંધ લાગે અથવા ખીલકુળ ગંધ આવેજ નહીં તો તે રોગી જેમ અગનીમાં કાષ્ટ ખલતા વાર ન લાગે તેમ મરી જસે.

૧૧મી—અગર મરીજ રાત્રે સુરજનો પ્રકાશ અને દીશે આદરણ દેખે અથવા આકાશમાં પાલખી, ગોડા, ગાડીઓ, ખંગલા, વીમાન અને વાયુને દહધારી દેખે યા શરવ લોકને પાણીમાં ખુડેલા દેખે અને આકાશના તારા દેખેનહીં તો તે પુરુશનુ આવખુ પુર થયુ છે એમ શમજવું.

૧૨મી—અગર મરીજને આરસી અથવા પાણીમાં પોતાની છાયા અથવા તડકામાં પોતાનો આલો દેખાએ નહીં અથવા દેખાએ તો અરધી અથવા વીકત દેખે યા તેને જોઈને કહે કે આ છાયા કોઈ ખીજ પ્રાણીની છે. જેમ કુતરા, કાગડા,

ગીધ, ભુત, જક્ષ, રાક્ષસ એવી છાંયા દેખે તો તે માણસ રોગી હોયે તો મરી જશે. યા નિરોગી હોયે તો માદા પડશે એમ નકી જાણવું.

૧૩મી—અગર જે મરીજની એકદમ લાજ, શક્તી, તેજ, ખલ, ઇઆદદાશ, કાંતી એટલું જતું રહે તો તે રોગી નીચે મરે.

૧૪મી—જેના નીચેના હોઠ લટકી જાયે અને ઉપરના હોઠ શક્ત રહે અથવા ખેડું હોઠ પાકા જાંબુ જેવા થાયે તો જીવણ મુશકળ છે.

૧૫મી—અગર મરીજના દાંત લાલ કીંવા કાલા દુરઘટ અથવા પડતા દેખાયે યા હસ્તા જેવા દેખાયે તો તે રોગી મરશે.

૧૬મી—જેની જીભ કાલી અને ઘણી ચીકણી અથવા સુન્ન અને ખડું ખરબચરડી હોયે તો થોડા વખતમાં તે રોગી મરી જશે.

૧૭મી—અગર જેનું નાક વાંકું તથા ફાટેલું જેવું અથવા સુકું હોયે કીંવા ફડકતું હોયે તો તે રોગી જીવે નહીં.

૧૮મી—અગર જેના મુખમાં કોલીઓ મુકતાં છતાં પાણુ ખવાયે નહીં અને એકજ દષ્ટીએ જુવે ને કઈ શમજે નહીં તો તતક્ષણ મરે.

૧૯મી—અગર મરીજને ઉડાડતા છતાં વારંમવાર મોહ થાયે, ખલવાન છતાં પાણુ અંગ દુરખલ થાયે તો ગતાયુસી જાણવો.

૨૦મી—અગર જેને નીરંતર ઉંઘ ઘણી હોયે અથવા સર્વકાલ નીંદ્રા હોયેજ નહીં અને ખોલવા જાયે કે તરત મોહ થાયે તો તેને અસાધ્ય જાણવો.

૨૧મી—જે માણસ વારેવારે જીભને ચાટયા કરે હાથ પગ અક્ષાદ્યા કરે અને શાંજની વખતે ભુત પ્રેતના જેવો બોલે તો તે મરી જશે.

૨૨મી—અગર જે મરીજને શઘળી ઇંદ્રીઓમાંથી અને વાળના છીદ્રોમાંથી ઝેરેરના દાશ વીનાજ લોહી જારી થાયે તો તે રોગી તરતજ મરશે.

૨૩મી—જે માણસના પગ, હાથ, નાક, હૃદય, આદિ લઈ શરીરના શરવે ભાગ તાહાડા હોયે ને ફક્ત માથુ ઉંઠુ હોયે તો તે રોગી જમને ઘેર જશે. “એ પરમાણુ ત્રેવીશ અલામતનુ બીઆન માહાન ગ્રંથ નીગંઠ રતનાકરના મતથી લખ્યું છે તે જાણવું.

રમુજ છઠી.

- ॥ એમા હકીમ બુકરાત યુનાની તથા ॥
 ॥ બોજ હકીમોએ પોત પોતાની કીતા- ॥
 ॥ બમાં મરીજની માથાથી કે પગ સુધી ॥
 ॥ જગા બજગાની અલામતો લખી છે ॥
 ॥ તે અલામત લખીએ છઈએ. ॥

૩૫૮મી (ચિહ્ન) પીછાન.

૧ મરીજની સીકલ મુરદાના જેવી થવી આંખોનું ઝોલ થવું, નાકનું ખેચાવું, કાનનું લટકી જવું અને ઠંડા થવું, કપાલની ચામડીનું ખેચાવું, નશોનું બદનપર તરી આવવું, ચે-હેરાનો રંગ લીલો, પીલો, યા શફ્ટ થવો, તેજ અને ખુબસુર

તીનું બદલાઈ જવું એહરાપર જાપાપણું જાહેર થવું. બોલવામાં ધીરાપણું ને બદનમાં હાથ પગનું કૌવત બંધ થવું તો મોત આવી વાની નીશાની છે. એ બીમારી શક્ત અને લાંબા દીવશની બીમારીમાં હોય તો મરે. અને ઘણી બુખથી અથવા ઉજાગરાથી હોય તો શારૂ થાય. અગર છાતીની નશોનું જાહેર થવું, રંગ એકવાર લાલ પીલો કાલો થાય તો દીમાગની તરફ મુવાદ ફાસીદ રજી થવાનો અથવા દીમાગમાં શોળે થવાની નીશાની છે. મરીજના મોં ઉપર પીલાટ હોય તો માદા અને જાગરપર ગરમી અને હરાતની નીશાની છે. હરાત બદનની શાયે એ વાત બદલેલી માલમ પડે કે કોઈ અજી કાલો કોઈ સપેદ કોઈ પીલો કોઈ લાલ થઈ જાય તો અલામત ઘણીજ રહી છે.

હોશની પીછાન.

૨ બુતલાન હવાશ એટલે શાબલવાનું તથા જોવાનું બંધ થવું અલામત રહી છે. અગર મરીજનું રંગ અને રોશનીથી નાશવું હરાત અજી અને રૂહ નજાનીનું કવત કમી થવાની નીશાની છે. મરીજની આંખનું અંધારું થવું અને પેટમાં પેચ-શના જોરથી ઓકારીનું થવું રહી છે, કેમકે એ વાત દીમાગ અને દીલપર બુખાર ચડવાની નીશાની છે. અગર શપનામાં ખ્યાલ હોલનાકનું દખાવું અથવા જાણે કોઈ આવીને બીવડાવે છે ને ઈજા આપે છે તો ખલત શોદાવીથી મોતની નીશાની છે. અગર મરીજ હાઠા જેમ શરશામ જાતુરીહ માં દાડે અથવા દીવાર તથા લુગડાપરથી કંઈ વાગતો દખાયે અને માખીઓ મારે અથવા અમથોજ માખીને માર્યા જેવા ચાલા કરે તો મરવાની નીશાની છે ઘણું જલદીથી તે મરશે.

અથ જેહુન (સમજ)ની પીછાન.

૩ અગર મરીજનુ મો હસ્તુ દખાએ તો શારૂ છે અગર દીલગીરી ભરેલુ દખાએ ને અકલનુ કમી થવુ મારવાની નીશાની છે.

સુદાની પીછાન.

૪ અગર મરીજ હાદામે હંમેશા માથામા દરદ રહે કવત નરમ થાએ રોગીને મરવાની નીશાની છે. અગર મરીજના મોં અને છાતી ઉપર ભારેપાણુ માલમ પડે અને મરીજ જીવાન હોએ તો શાતમે દીન શારૂ થાએ ને શાતમે દીન નહીં શારૂ થાએ તો વીશ દીનની પેલા માદામાથી આંખ અને નાકને રસ્તે પાણી નીકલે ને શોન્ને ગરદન અને કાનની નીચે જાહેર થાએ તો તમામ બદનમા શોન્ને થવાની નીશાની છે અગર સરૂ મરજમાં સુદાનુ જાહેર થવુ રોગીને ચોથો પાંચમો દીન ઘણો શકત છે ને પાંચમાં દીનમાં નહીં મરે તો ચઉદમે દીન નકી મરશે. સુદાના દરદીનુ એકદમ બોલતાં બંધ થઈ જવુ મરીજને મોતની નીશાની અથવા તાણુ થવાની નીશાની છે, અગર બોલતો બંધ ન થાએ તાવ શરૂ રહે એમ ઘણા દીવશ થાએ ખુમારી નરમ પડી જાએ તો બચવાની નીશાની છે. અગર જે મરીજનુ તલદુદ એટલે એક અન્નુથી બીજા અન્નુનું ઉચા નીચા થવું અથવા શકત થવુ એ નીશાની મોતની છે.

આંખની પીછાન.

૫ આંખનુ ઘણુ લાલ થવુ જેને એહમરકાની કહે છે

તો ખુન હરારતમાં મલવાથી દીમાગપર શોજની નીશાની છે. આંખની ઘોલી નાક તરફની જગા લાલ થઈ હોય તો બીમારી ઘણી તોલ ખેંચે યાને કષ્ટ શાધ્ય છે. અગર કાન તરફની જગા લાલ હોય તો તબીબતપર હરારતની નીશાની છે. આંખનું કમુંખાના રંગ જેવું ગુખાર શહીત થવું ને ચીપડા આવે તો દી-માગ અને રૂહની બદલાલીની નીશાની છે. અગર આંખ પીલી ઘોલી થયા પછી લીલી પછી બનફશાના રંગ જેવો પછી કાલી થાય તો ખુતલાન હરારતના રાખબથી મોતને પાશે આવવાની નીશાની છે. આંખનું નીચેથી ઘોલું થવું ને ઉપર કાલાશનું જા-હેર થવું તો કમ કૌવત અને દીલની બદલાલીની નીશાની છે. મરીજની આંખ ઉઘમાં અડધી ખુલ્લી રહે જો શારી હાલતમાં પાણુ એ આદત હોય તો ઠીક છે નહીં તો કડઅત અને બદન-ના જઈય થવાની નીશાની છે. ઉઘની હાલતમાં આંખનું ખુલ્લું રહેવું અને ઘોલી વસ્તુનું શારૂ નહીં દેખાવું આંખની ઘોલાશનું લાલ થવું અને આંખમાંથી પાણી વેહવું એ નીશાની રદી છે. ઇમરાજ હાદા યાને શરશામ વગેરે બીજા માથાના દરદમાં એક આંખનું નાહાનું થવું તો ફશાદ દીમાગની નીશાની છે મરજ હાદામાં આંખનું બહુ હાલવું ગાંડા થવાની નીશાની છે. હમી-આત હાદામાં એવું માલમ પડે તો કંપારી વાયુ થવાની નીશા-ની છે. મરજ હાદામાં આંખમાંથી વગર ઇરાદે પાણી નીકલે તો નજલો અથવા દીમાગપર શોજો થવાની નીશાની છે. મર-જ હાદામાં બેહુ પલકનું વલગી જવું મોત પાસે આવવાની ની-શાની છે, અગર મરે નહીં તો ગાંડા થવાની નીશાની છે. આં-ખ એહવી રીતે ખુલ્લી રહે કે આપણી આગલી પાશે લઈજઈ-એ તોપણ આંખ બંધ કરે નહીં તે મોતની નીશાની છે, અગર

ધુળરી વાલાની આંખ બંધ થાયે નહીં તો મરીજને મરવાની નીશાની છે. આંખની શફ્ટી અથવા કાલાશનુ દુર થવુ મોતની નીશાની છે. ભુખથી અથવા ઝાડાથી આંખનું નીચે જવુ મોતની નીશાની છે. વગર હરકતે આંખ ઠરી જાયે તો અલામત રહી છે. આંખની કાલાશ ઉપર માકડીના જાલા જેવુ પડ બંધેઈ જાયે તો મોતની નીશાની છે. આંખનુ પોતાની આદતથી વધારે ઉઘાડુ રહેવુ અને જેમ તેમ વાત કરવી અલામત રહી છે. મરશે.

નાકની પીછાન.

૬ નાકનુ ફરી જવુ અથવા ચોકુ થવુ ચામડીનુ કરચલી પડી જવુ નાકના ખેચાવાની દલીલ છે, અથવા કસ્તુરી લશણ યા ગાજની મટોડીની ખુશબો આવે અથવા છીક આવે તો મરવાની નીશાની છે. મરજ હાદમાં નાકમાથી પાણીનુ વેહવુ કવત કમ થવાની અથવા મોતની નીશાની છે. શરૂ મરજમાં છીંકનુ આવવુ ઘણુ રહી છે. જુખામ અને જુલાખમા છીંકનુ આવવુ ઘણુ શારૂ છે. મરજ હાદમાં નાકથી બદબોનુ આવવુ જલદી મરવાનો નીશાની છે. મરીજના વગર કારણે હાથ હાલે છે ને નાકમા આંગલી કરે ઘણી ખુરી નીશાની છે. ફેફડા અને ઇજલાની શગલી ખીમારીમા જુખામનુ થવુ રહી છે. જે મરીજની ધાતુ પાતલી અને નાકમાં રતુબતનુ જરો થવુ મોત પાશે આવવાની નીશાની છે.

કાનની પીછાન.

૭ કાનનુ ઉભરાએલુ યા બેઠેલુ માલમ પડવુ યા કાન-
નુ ફરી જવુ અથવા કાનનુ સુકાઈ જવુ એ નીશાની રૂહને ફાશદ
કરવાની છે હરારતના જોરથી હમીઆત હાદમાં કાનમા દરદનુ
થવુ કમાલ રહી છે. અગર કાનમાં મેલ યા પડે જરી થાએ તો
ઘરડા માણુશને બચવાની નીશાની છે.

દાંતનુ પીછાન.

૮ જાગતા માણુશનુ વગર વીચારે દાંતનુ ઘસાવુ ગાડા
થવાની નીશાની છે અગર જાણી જોઈને દાંત ઘસાએ તો મર-
વાની નીશાની છે. દાંત લીલા હોએ અને એહવી રીતે કે જાણે
કંઈ ચીજ આવે છે પણ કંઈ ચીજ મોંમા હોએ નહીં તો અલા-
મત રહી અને કરીબ મોતની નીશાની છે.

ઝોડ જીભ અને મોંની પીછાન.

૯ મરજ હાદમાં ઝોડ સુકાએ અથવા ફરી જાએ અ-
થવા ડંડા થઈ જાએ તો અલામત રહી છે. અને કાલજને ખેચ-
વાની નીસાની છે. શરૂ મરજથી ચઉદ દીનમાં અગર જીભ અ-
ને ઝોડ સુકા થઈ જાએ પછી કાલા પડી જાએ તો રહી છે. ઝો-
ડનુ ફાટી જવુ અને માહેથી પીલુ પાણી નીકલવુ શકત હરારત
અને દુખની નીશાની છે. જીભનુ કાલુ અથવા લીલુ થઈ જવુ
અને આંખની પલકમાં દરદ થાએ તો મોત પાશે આવવાની
નીસાની છે. ઝોડનુ ઘોડા થવુ જીગરપર જઈ કડિવતની ની-
શાની છે. મરીજના મોંમાથી બદબો આવે તો હરારત તાકુન-

હી અસામત છે શરશામવાલાનુ મોં વાકુ થાએ તો અસામત રદી છે અને મરીજની બદહાલીની નીશાની છે.

ગરદન હલક અને મરીની પીછાન.

૧૦ હલકથી ખુનાક વગર યાને ખોહરાન જાહેર હો-
એ ને મોંહમા કંઈનુ આવવુ રદી છે. મરજ હાદામાં એવુ થવુ મ-
રવાની નીશાની છે. ગરદનનુ એહવી રીતે વાકા થવુ કે ખાવાનુ
હલકમા ઉતરે નહીં અને મરજ હાદામાં મલેકાનુ થવુ અગર
મરીજ પાણી પીએ તે ગલ્લે ઉતરે નહીં ને નાકમાંથી નીકલી
જાએ અસામત રદી છે. ખુનાકથી હલકમાં શોજે હોએ અને
જાહેરમાં બદનપર માલમ નહી પડે અને મોંમાંથી કંઈ આવે
નહી અને દરદ પાણુ થાએ નહીં તો પાશ મોતની નીશાની છે.

પરદાની પીછાન.

૧૧ જાતુલજમ, જાતરરી, જાતુ, શદરથી શરશામનુ પેદા
થવુ અને ફરાકતાણથી તમદુદનુ જાહેર થવુ અને માથાપર ભાર
થવાથી અને શમજમાં ધાશકો હેરતનુ પડવુ ને શલની માફક
પેટનુ થવુ જાગરથી શોજે ને ફવાકનુ જાહેર થવુ જાગતામાં આ-
દમીનુ ખેચાવુ અને ઈનકીશાફ અજમથી જુમરાનુ પેદા થવુ
જેને લાલ બાદા કહે છે અને જુમારાથી અકુનતનુ પેદા થવુ શ-
રીઆન શદીદથી ઈનકીકાર દમનુ શરૂ થવુ લોહીનુ જાહાડાશા-
થે આવવુ હાડકામાં દુટેલુ માલમ પડવુ અને શમજનુ દુર થવુ
અસામત રદી.છે.

માદાની પીછાન.

૧૨ ફીરાક આંખની લાલાશ યા ઓકારી યા ઝાડો યા ફવાકની પછી ઓકારી યા કુલંજની ખેમારીનું થવું બદહાલીની નીશાની છે. મરજ હાદમાં હાદા મટા પછી તાણુનું થવું રદી છે. અસામત બદનમાં હવાનું ભરાઈ જવું પછી દરદ થવું માદા-પર શોખની નીશાની છે.

સ્વાશનું પીછાન.

૧૩ ઇમરાજ હાદામાં સ્વાશનું જઈ રહેલું થવું રદી છે. માદાનું કબજ થવું એટલે દમનું બંધ થવું ઘણું રદી છે. મરજ હાદામાં નાક અને મોંમાંથી શરદ હવાનું આવવું રદી છે સ્વાશનું એકદમ જરૂરી થવું હુરારત વધવાની નીશાની છે. સ્વાશનું વધારે ચાલવું અથવા એકદમ બંધ થવું અકલ અને હોશનું કમી થવાની નીશાની છે છાતીના દરદમાં દરદીથી ખરાબર સ્વાશ લઈ શકાતો નથી એ દશત ભરેલું છે. ઇમરાજ હાદામાં તથા જાતુરરીમાં સ્વાશનું ઘણું જાણું થવું અસામત રદી છે. આગર દમ ગડી ગડી પોતાની હાલત બદલે ને તેની શાથે ખેલોશી પણ શરૂ હોય તો મોતની નીશાની છે મરજ હાદામાં મરીજ રહતો દમ લે એટલે જાણે કોઈ રહે છે એવું માલમ પડે તો મરીજને મોતની નીશાની છે. મરીજ દંમપર દંમસ્વાશ લે અને કોઈ કોઈ વાર સ્વાશને ખેંચવો જલદી મરવાની નીશાની છે.

સુવાની પીછાન.

૧૪ સારી હાલતમાં સુવાની આદતથી ઉલટું સુવે તો

રદી છે જે મરીજને પાધરી રીતે સુવાડે ને ખસી ખસી જાયે અને ઊંઘા સુવે તો રદી દશત ભરેલુ છે. હાથપગ ઉપર લુગડુ નહીં રાખે એક જગાપર નાંખી મુકે હરારત માલમ પડે નહીં ને જલન થાયે તો રાખત દુખની નીશાની છે. હાલત મરજમે ચતા સુવુ કવત અને શક્તીનુ જઈરૂ થવાની નીશાની છે. અને મેદા, આતરડી, જીર એમાં ઇખતીલાતની શરત મલવાની નીશાની છે. ઉંઘા સુવું અને હાથપગનું ફેલાવી રાખવું પેટમાં દરદ થવાની નીસાની છે. ચીતા અથવા ઉંઘાજ સુવું આફત એહશાની નીશાની છે. અગર મરીજ દીનપરદીન એહવો નાતાકાત થઈ જાયે કે ચાલવા ફરવાનુ બંધ થઈ પછી ઉડવા બેશનુ બંધ થાયે પછી પાશુ ફરવવુ ને આખરે વાત કરવાથી પણ આજીજ થાયે ને તદખીર બરાબર થાયે પણ કૌવત ઘટતુજ જાયે તો અલામત રદી છે. દીવશનુ સુવુ અને રાતનુ જગવુ દરદ થવાની નીશાની છે. બહુ સુવુ કે નાડી જઈરૂ થાયે ત્યાં સુધી તો કૌવત કમ થવાની નીશાની છે.

ઊંઘતો તથા જગતાની પીંછાન.

૧૫ મરીજનુ હરવખત જગતા રહેવુ ફાહડો કે રાતમાં ખીલકલ સુવુ યાને ઊંઘવુજ નહીં તો એ અલામત ઘણીજ રદી છે. મરવાની નીશાની છે.

ચામડીની પીંછાન.

૧૬ ચામડીનુ ખેચાઈને હાડકાની ઉપર ચોંટવુ ને હાથે પકડી ખેચીએ તો ખેચાયે પણ પાછી પોતાની જગાએ નહીં જ-

એ તો ઘણું રહી છે. વગર જીભાએ કે વગર દવાએ કે વગર કા-
રણે ચામડીનું સુકાવું મોતની નીશાની છે. મરીજની ચામડી
શક્ત ખેંચાઈ હોએ અને મરીજ નખસે પડી જાયે ને પસીના
આવે નહીં તો મરી જસે. જે મરીજની ચામડી હંમેશાજ ખ-
રબચડી હોએ તો તેને પણ મરતી વખત પરશેવો આવશે.

પેટની પીછાન.

૧૭ પેટનું તંગ થવું. એહશાની જઘડી અને ખુશકીની
દલીલ છે. અને ખાવાનું પણ હજમ થાયે નહીં તો અલામત
રહી છે. ઇમરાજ હાદમાં ભુખનું કમ થવું અને નુદજનું રેહવું
ખુશકી અને તંગી પેટની નીશાની છે. અગર કેટલાએક મોટા
ફાડા કાલા રંગનાં બદનપર જાહેર થાયે તો મોતની નીશાની
છે. કુંખનું શખત થવું અને બેહુખાનુપરથી એક બાનુએ ની
કલે તો નકી મોત થશે. ઉજલા એ શીકમ (પેટનું) મુનફ (ન-
ફાસીયત) બરબાદ થવું અને બદનનું દુખલાપણું થવું એહશાના
શોખની નીસાની છે.

ઇસતીશકાની પીછાન.

૧૮ અગર મરજ હાદમાં ઇસતીસકાનું થવું ઘણું રહી
છે ને એહેવા ઘણા મરે છે. હાલત દરદમા પેલાથી લોહીના ઝા-
ડા થયા હોએ અને પછી ઇસતીસકા યા જલક પેદા થાયે તો
ઘણું દશત ભરેલું છે. ઇસતીશકાવાલાને ખાશીનું થવું ઘણું રહી
છે. ઇસતીશકાની આખરમાં પીલું પાણી નીકલે તો શાતમે રો-
જ મરવાની નીશાની છે. ઇસતીશકા અને ઇશહાલ શકરાવી

બેહુનુ શાથે થવુ રદી છે.

ઊરૂકની પીઘાન.

૧૯ પેશાની પલક હલક હલકની નજીક ને જાણી ન-
શો છે ત્યાં ઊરૂકનુ નીકલી આવવુ અને ચામડીમાજ દખાવું
એ અલામત રદી છે. એટલે શારૂ થવાનુ નથીજ.

મુકેદનુ પીઘાન.

૨૦ ઇમરાજ હાદામાં ઘણા દુખથી આમલ નીકલી
આવે તો કઢવત કમ થવાની નીશાની છે. ઇમરાજ હાદામાં
હવા અવાજ શાથે નીકલે કે આદત હોએ નહીં તો અલામત
રદી છે અગર વગર ઇરાદે થાએ તો કમાલ રદી છે.

અલામત આલાત એટલે ઇન્દરીની પીઘાન.

૨૧ ઇમરાજ હાદામાં ઇન્દ્રી શોજથી ખેચાઈને ફરી ગ-
ઈહોએ તો ખુતલાન હુરાત અજીજની નીશાની છે. હમલ
વાલી આરતને હાદાનો મરજ શરૂ થાએ અને થાન નાના થઈ
જાએ તો હમલ પડી જવાની નીશાની છે. એક છાતી નાહાની
એક મોટી હોએ તો હમલ કાયમ રહેવાની નીશાની છે. અ-
ગર જમણી છાતી નાની હોએ ને ડાબી મોટી હોએ તો છોકરો
થશે. અગર ડાબી નાની હોએ તો છોકરી થશે. આરતની
છાતીમાં લોહીનુ માલમ થવુ બચાંને ગાડા થવાની નીશાની છે.

હાથ પગની પીછાન.

૨૨ ઈમરાજ હાદામાં હાથપગનુ શરદ થવુ વરમ એહશા અને હુરારત અજીજની નીશાની છે. અને ખેહોશીનું પાણુ માલમ પડવુ અલામત રદી છે. હાથપગનુ લીલા થવુ મોતની નીશાની છે. અગર હાથપગનુ લીલાશ ખનફશીરંગ અથવાં કાલા થઈજવુ અલામત રદી છે. હાથપગના શોખમાં જલન હોએ તો જલદી મરવાની નીશાની છે. હાથપગનુ એકદમ લાલ કાલુ થઈજવુ અલામત રદી છે. ને ખેહોશી પાણુ માલમ પડે તો જલદી મરવાની નીશાની છે. આરતને અટકાવના વખતમાં ખેંચ અને એહશાનુ પેદા થવુ મોતની નીશાની છે. મરજ હાદામાં હીચકીનુ આવવુ ઘણુ દેશત ભરેલુ છે અને અવાજનુ જઈ થવુ કમતાકતીની નીશાની છે.

વાતુચીત અને અવાજની પીછાન.

૨૩ મરીજનુ વાત કરવાથી તથા શાખલવાથી ચુપ રહેવુ અને કોઈને પાણુ ખોલતા અટકાવ કરે કે નહીં ખોલો તો શારૂ યા પોતે વાત કરતાં કરતાં ભુક્ષી જવુ પોતાનુ મોં લોકોની તરફથી ઉલ્લુ ફેરવવુ મનમાં ધાશકા પડે, સુસ્તી થાએ, ખેંચ આવે એ આદત દીમાગથી નીશાની મોતની છે. મરીજનુ જલદી જલદી વાત કરવુ અલામત રદી છે ને દીમાગના ખલેલની નીશાની છે. મરીજ પોતે મરેલા માણુશની અથવા મોતની વાત કરે ને તેનાથી બહુ ડરે મોતની નીશાની છે.

ભુખ અને પ્યાશ એટલે તરશની પીછાન.

૨૪ મરજ હાદામાં ભુખનું નહીં રહેવું માદામા પાણી ભરાવાની નીશાની છે. મરજ મજમનેમાં ભુખનું બંધ થવું કુવત તખ્તનાં જઘડિ થવાની નીશાની છે. મજમનેના દરદમા ઝાડાનું શરૂ થવું ને ભુખનું બંધ થવું એ અલામત રદી છે.

આલવા ફરવાની પીછાન.

૨૫ અકલમાં ઈખતીલાત અને બેકરાશીનું માલમ પડવું બુખાર દીમાગની તરફ જવાથી થાય છે. હાથ પગ અને માં-થાનું કાંપવું (ધુજવું) આજની સુસ્તી કોવતના કમ થવાની નીશાની છે. મરીજનું કુદવું અને શઉને વલગવું દીમાગની તરફ બુખાર રદી સુકાએલાને જવાની નીશાની છે.

હરકતનું પીછાન.

૨૬ મરીજને ઉડવા બેશવાથી સ્વાશ લેવો* મુશકલ પડે રદી છે ને ફેફસા ઉપર શોન્ત ચડવાની નીશાની છે. મરીજ ઘડી ઘડી આલશ મરોડે અને બગાશા ખાયે તો ખલ્તમાં બુખારના જવાથી કુઉવત જઘડિ થવાની નીશાની છે ને તે રદી છે. અગર આલશ મરોડવાથી સુખ માલમ પડે તો અલામત મેમુદા છે એટલે શારૂ થવાની નીશાની છે.

શોજની પીછાન.

૨૭ તપહાદામાં ઓરામ મુગાબન એટલે હાથ, પગ, બગલ અને ગાલ એની જડમાં જો શોન્ત માલમ પડે તો મોત-

ની નીશાની છે. ને તાવ આવતાં પેલા તથા પછી માલમ પડે તો રદી છે. અગર કાનની જડપર શોન્ને પાકો નહીં હોય તો પાણુ રદી છે. અગર પાકો હોય તો પાણુ રદી છે. ને શોન્ને દખાઈ પાછો મટી જાય તો રદી છે. અગર મટીને પાછો દેખાય તો શારૂ થવાની નીશાની છે. હાથપગનુ સુજવુ ચઉદ દીવશની પેહલા મોત આવવાની નીશાની છે. ઈંદ્રીનુ સુજવુ પાશો મોતની નીશાની છે. તપ હાદમાં તથા હારરામાં શોજનુ ઘણા ઝાડા શાયે થવુ રદી છે. મરજ હાદમાં જખમનુ કાલુ થવુ અથવા લીલુ થવુ ઘણુજ રદી છે.

અરક એટલે પસીનો એની પીંછાન.

૨૮ મરજ ઇસતીશકાની આખરમાં મોંનુ જોશ મારવુ અને પશ્ચીનાનુ જાહેર થવુ અને જખમોની ઉપર પસીનાનુ નીકલવુ રદી છે. જખમપર ઘણોં સોજો હોય ને પસીનો ઘણો હોય તો રદી છે. કોઈ ખાશ શાધામા પશીનો નહીં આવે તો તે જગા ઉપર કઈ પાણુ દરદ થવાની નીશાની છે. અગર મરીજને ઊંઘમાં પશીનો ઘણો આવે તો ઘણુ ખાધેલુ છે અથવા શરીરનુ નબલા પડવાની નીશાની છે. અગર ઘણો ખોરાક પાણુ ખાધેલો નહીં હોય તો કંમ કુવત અને શરીરમાં રતુખત ઘણી થવાની નીશાની છે. મરજ હાદાની શરૂઆતમાં પસીનાનુ આવવુ ખાધુ નહીં પચવાની નીશાની છે. કશરીરા એટલે કોઈ ચીજને જોવાથી શરીરના વાળ ઉભા થાય ને પછી પરશેવો આવે તો મરીજનુ કઊવત અને બદનમાં ખલતને પરેસાન થવાની નીશાની છે તપ હાદમાં ડંડા પસીનાનુ આવવુ બધા

શરીરમાં અને માથુ અને ગરદનમાં નકી હોએ ગરમ પસીના તો અસામત રહી છે. અગર પશીના ગરમ હોએ ને ગરદન અને શીનામાં દરદનુ જાહેર થવુ રહી છે. મરજના નખ પીલા હોએ ને પરશેવો શરદ આવે તો અસામત રહી છે. પશીનાનુ ગરમ આવવુ અને શરદ આવવુ એવુ ઘાણા દીવશ રહે તો અસામત રહી છે. અગર પસીના ગરમ છે હલકા મરજની નીશાની છે. અગર શરદ છે મરજનુ જોર ઘણુ તે મરવાની નીશાની છે. અગર પસીના ઘણો આવે ને તાવ ઘણો નહીં હોએ ને પશીના આવવાથી થોડો આરામ કે માથુ દુખનુ નરમ પડે અથવા તાવ ન્પણુ નરમ પડે એહવુ નહીં હોએ તો માદામાં ઘણી ગલીચીથી બીમારી તુલ ખેચવાની એટલે લાંબા દીવશ પોહાંચવાની નીશાની છે. એને એબીમાર ને ઝાડે જવામાં શખુર રહેતી નથી. અકલઈ જાએ છે. મરીજના નખ લીલા હોએ યા જીભ ઉપર શોજે હોએ યા બદનપર નાના નાના ફાલા હોએ અને કપાલ ઉપર પસીના ઠંડો આવે તો પાશે મોતની નીશાની છે.

યરકાનની પીછાન.

૨૪ તપ હાદમાં યરકાનનુ શાત દીવશ પેલાથી થવુ રહી છે અને યરકાનની પછી ઝાડાનુ શરૂ થવુ રહી છે યરકાનની પેલા ઝાડાનુ થવુ રહી છે પણ એહનાથી મરીજને હલકા માલમ પડવુ તથા આરામ માલમ પડવુ તો શરૂ થવાની નીશાની છે. અગર યરકાનની પછી ઝાડા મરારી એહવી રીતના કે ઝાડો જમીનપર નાખે તો જમીનને જોશમારે પછી ડરી જા-

એ અને ઉપર તરી જેવું માલમ પડે તો એ અમર ઘણું દશ-
ત ભરેલો એટલે ખોઈનાક છે. યરકાનની હાલતમા કલેજનું શ-
ખત થવું ઘણું રહી છે. એ મરીજ હાદામા મરીજનો ચેહરો
અને પગ લીલા થઈ જાય અને યરકાન શરૂ હોય તો એ અ-
લામત રહી છે. તે ઘણામા ઘણા ચઉદ દીવશની અંદર મરાણ
પામશે.

રૂઆફની પીછાન. (ઝાડો)

૩૦ રૂઆફની શરૂમા મરીજને આરામ માલમ પડે
નહીં તો રહી છે રૂઆફનું કાલુ અને કતરેકતરે આવવું દી-
માગના શોજનની નીશાની છે. લીલો અને પીલો રૂઆફ શરૂ-
ઈ સુકાની નીશાની છે.

પેશાબની પીછાન.

૩૧ ઝાડો સુકો આવે ને પેશાબ પાતલો આવે તો રહી
છે. હુમી દાયલી તથા સુદાના દરદમાં પેશાબનું ખંધ થવું ગલી-
જ થવું અને પશીનાનું ઘણું આવવું નીશાની રહી છે. તાવમાં
ટીપે ટીપે પેશાબનું શરૂ થવું રૂઆફ થવાની નીશાની છે. મરી-
જને હર વખત તરશનું રહેવું અને પેશાબનું ઘણું પાતલું ગલી-
જ અને ગંદકી શાયે શાફ આવવું નહીં ને કોઈ ચીજ મહી જ્ઞે-
વાથી શાફ માલમ પડે નહીં તો એ અલામત રહી છે. પેશાબનું
ગલીજ થવું મરીજને લંબાણ મરજની નીશાની છે. ઇમરાજ
હાદા યાને ઘણું કરીને હુમી મેહોરકા અને શરશામ દમવી યા-
શફરાવીમે પેશાબનું પાતલા ને શફેદ થવું તખીઅત ઘણી નરમ

પડવાની ને મોતને પાશે આવવાની નીશાની છે. યા પેશાબ જરૂરી થઈ જવાની નીશાની છે માદામાથી નીકલી જઈને પાછી દીમાગની તરફ જઈએ તો શરશામ થવાની નીશાની છે. ઝાડામાં મલવાથી શોળે થવાની નીશાની છે. પેશાબનું પાતલું અને સફેદ આવવું જઈએ કુવત અને નરમ તબીબતની નીશાની છે. મરજ હાદમાં પેશાબ સફેદ પાતલો ગલીજ આવે ને માહી કાલો પાણુ હોએ તો તાણુ થવાની અથવા મોત થવાની નીશાની છે. મરજ હાદમાં પેશાબનું લાલ તથા પાતલું થવું શારા થવાની નીશાની છે. પાણુ આખરે બાહોરાન થવાની નીશાની છે. અને બાહોરાન માલમ નહીં પડે તો પાશે મોતની નીશાની છે. ચરખીના જેવો અને બો વાલો અને જેનો રંગ માંશના પાણી જેવો એવો પેશાબ નીકલે તો અલામત રહી છે. અગર પેશાબ બાદાર અને કાલો અથવા ઘણો હોએ ને ઘણું કરીને મરદ આરતનો ને છોકરાનો પાતલો હોએ તો અલામત રહી છે. શારૂ થવું ઘણું કડાણું છે. અગર અઘલાન કે કોલંજની કિસમ છે જો ટીપે ટીપે પેશાબ આવે તો શાત રોજમાં રોગી મરે પાણુ શરત એવી કે એટલી મુદતમાં શામટો પેશાબ ને તાવ બે શરૂ નહી થાએ. અગર મરીજને શરૂ મરજથી એથે રોજ પેશાબ તેલ જેવો દખાએ તો એ મરીજ શાતમે રોજ મરી જશે. જે મરીજનો પેશાબ ગલીજ હોએ ને તેમાં નાના નાના માંશના કડકા અથવા બલગમના કડકા માલમ પડે તો એ અમર ગુરદાના કડકાની નીશાની છે. વગર કારણે પેશાબ લોહીના જેવો આવે તો દરદ માથામાં તથા ગુરદાની પાશેની નશ ફાટવાની છે.

રસુખ એટલે આમની પીછાન.

૩૨ મરજ હાદમાં લાલ રસુખનુ આવવુ ઈખતીલાત અકલની નીશાની છે અને હંમેશા એમજ રહેવુ અલામત રદી છે. રસુખનુ મુખતલફલકવામ એટલે ઉલટા રંગનુ માલમ પડતુ રદી છે. રસુખનુ બીલકલ નહીં રહેવુ ને પેશાબમા તેલીઆ રસુખનુ માલમ પડતુ ઘણુ રદી છે. કાલા પેસાબની પછી રસુખનુ જાહેર થવુ ઘણુ સારુ છે. અને રસુખનુ કાલા વાદલ જેવુ તબીઅત નરમની નીશાની છે. શમજાણમા પાણુ ફરક માલમ પડે તો મોતની નીશાની છે. અથવા મરજ લંબાણુ ખેંચે. અગર પેશાબ એહવી રીતે આવે અને અકલ હોશનુ બરાબર રહેતુ જલદી શારા થવાની છે.

અથ આડાની પીછાન.

૩૩ પાત્રો પીત્રો અને કફાર આડાનુ આવવુ રદી છે. આડો શફરાવી હોએ ને રોગીની ભુખ જાતી રહે તો એ અમર પાણુ રદી છે. દસ્તના આવવાથી આગ બંને ને આમલ નીકલે તથા બીજી રદી નીશાનીઆ માલમ પડે તો તે રદી છે. કાલા આડાનુ એકદમ ખુદ બખુદ આવવુ તે તાવથી હોઅ અથવા વગર તાવે હોએ તોપણુ એ રદીની નીશાની છે. કોઈ મરીજને અધામાણુ થઈ હોએ ને આડો નીકળવાની જગાએ ચોગાના દાણુ જેવા અંકુર માલમ પડે અને ડાબા કાનની પાછળ શોજ જેવું માલમ પડે અને તરશ પાણુ ઘણી લાગતી હોએ તો એ રોગી શરૂ મરજથી વીશ રોજમાં ઘણુ કરીને ઓકારી શરૂ થતા મરી જશે. ઘણા આહડા થઆ પછી તાણુ અથવા પેટનુ ચડવુ

એ નીશાની રદીની છે. ઇસતીશકાની ખીમારીવાલાના આડા-
માં કોયલા જેવી કોઈ ચીજ દેખીએ તો એ ઘણુ દસત ભરેલું
છે. મરજ હાદમાં કાલો અથવા લીલો અને ગંધાતો આડો
ઘણાજ રદી છે. ઘણુ કરીને શફરાવી મરજમાં એહવી રીતે થવુ
ઘણુ રદી છે. ઘણા દીવશના મંદવાડમાં તથા ઘણા આડા થયા
પત્રી કાલા આડાનુ આવવુ ઘણુજ દશત ભરેલું છે. લોહીના
આડો થઈ શરૂમાંજ કવતનું કમ થવુ મોતની નીશાની છે. રો-
ગીને લોહીના આડા થાએ ને તેમા માંશના કડકા જેવુ કંઈ દે-
ખાએ તો મોતની નીશાની છે. મરજ હાદે અથવા મજમનેના
દરદમાં કાલા લોહીનુ ઘણુ નીકલવું અને રોગીની તાકતનુ કમ
થવુ એક બે દીવશમાં મરવાની નીશાની છે. અગર એ પ્રમાણે
કોઈ સ્ત્રીને કે તેનો ગરભ પડી ગયો હોએ તેને માલમ પડે તો
ખીજે રોજ મરવાની નીશાની છે. જે મરીજનો આડો શોદાવી
હોએ ને તેમાંથી ઘણી ખાટી બેં એહવી રીતે જાણાએ કે જ-
મીનપર નાખવાથી જોશ ચડે તો મોતની નીશાની છે. અગર
દમની ખીમારીમાં તાવનુ તથા આડાનુ જરૂરી થવુ મોતની
નીશાની છે. મરજ જતુલજમ અને જતુરરીની પાછળ
ઘણા આડાનુ જરૂરી થવુ મોતની અલામત છે. મરજ સીલમાં
આડાનુ શરૂ થવુ એ પણ મોતની નીશાની ખતાવે છે. એહેવો
આડો થાએ કે તેની ઉપર આક માલમ પડે અને એમ જાણાએ
કે આડા થવાનુ કારણ કંઈ જુદુજ છે તો તે નીશાની રદી છે.
આડાની વાટે તથા મોંહની વાટે ખુનનુ જરૂરી થવુ એ નીશાની
રદી છે. ગર્ભવંતી સ્ત્રીને પેચશનુ થવુ રદી છે. મરીજનાં બદન-
માંથી ઘણા લોહીનુ નીકલવુ ત્યાર બાદ તાણુનુ થવુ ઘણુજ રદી છે.

અથ થુકની પીછાન.

૩૪ થુકનુ ઝોકારીની માફક આવવુ ઘણુ રહી છે. થુકનુ લાલ અથવા પીલુ આવવુ એ ઘણુ રહી છે. થુકનુ લીલો કફદાર અને પાતળુ ખાશીની શાથે નીકલવુ ઘણુજ રહી છે. ગુખાર મલેલા કાલા થુકનુ નીકલવુ શર્વેથી રહી છે. જે થુક ગલવાથી છાતીમાં નરમાશ નહીં આવે ને થુક કાલુ હોએ તો તે રહી છે. સીલ્લના મરજમાં થુકનુ કમ આવવુ માદાના કવતનુ કમ થવાની નીશાની છે. જતુરરીના મરજમાં પડ્ તથા રતુખાત શાથે થુકનુ નીકલવુ રહી છે. શીલવાલાને ખીલકુલ થુકનુ બંધ થવુ પાશે મોતની દલીલ છે. શરૂ મરજમાં પડ્ અથવા ખુન ખોદાર શર્ફ પીલો મલેલો રંગનુ થુક આવે રહી છે. થુકનુ ઘણુ આવવુ અને શેહલાઈથી વગર વીચારે બંધ થઈજવુ તો તે ખીમારી લાંબા દીવશ ખેચવાની દલીલ છે.

ઝોકારીની પીછાન.

૩૫ ઝોકારી લીલી ઘણુ કરીને ખોદાર અથવા લાલ અથવા કાલી શરૂ થાએ તો શઘળી વાત રહી છે. ઝોકારી આદતથી ઉલટી હોએ ને જમીનપર નાખવાથી જમીન જ્વેશમાં આવે અથવા જમીનપર નાખ્યા પછી રંગ બદલાઈ જાએ અથવા કફ બંધાઈ જાએ તો એ શઘળી અલામત રહી છે.

પરચુરણ પીછાન.

૩૬ જે રોગી પોતાના પગને છાતી સુધી લાવી લાવીને લાંબા કરે તો તે નીશાની મોતની છે. સદલની ખેમારીમાં વા-

ળનુ ખરી પડવુ મોતની નીશાની છે. નીશા ની હાલતમાં શક-
તાનુ થવુ ઘણુજ રદી છે. જે રોગના ખરાખર ઇલાજ થાએ તો-
પણ કોઈ રીતે આરામ માલમ પડે નહીં તો તે રદી છે. કોઈ
મરીજને વાગે અથવા ખુચે એવી ચીજ લગાડવાથી પણ કંઈ
ખુચે નહીં તો એ નીશાની મોતની છે. રોગી નખલો પડી
ગયા હોએ ને દુંટી આગળ ઊંનું માલમ પડે તો નીશાની રદી
છે. અને તેની શાથે ઝાડાનુ શરૂ થવુ ઘણુ રદી છે. કોઈ રોગી
નુ શરીર ઘણુ ગલીજ હોએ ને શરીર નખલુ પડી જાય તો
પાશે મોત આવવાની નીશાની છે. “એ હકીકતો પુરી થઈ છે.”

રમુજ સાતમી.

॥ એમાં નાડી પરીક્ષાનુ ખીઆન લખુ છે. ॥

નાડીનુ જેવુ હકીમ લોકોને ઘણા જરૂરનો વીશય છે.
જે હકીમને નાડની ખબર નથી તેને હકીમજ ન કહેવો. જેમ
વીણાના વજનનારને સ્વરનુ જ્ઞાન નહીં હોવાથી વીણા નકામી
છે તેમ પૈદને નાડી જ્ઞાન વીના વઈદકના શઘળા શાઘન ની-
ર્થક જાણવા નાડના જેવાથી કલેજના દરદો તથા પેશાબના
જેવાથી પ્રદેશના અવયોના દરદની ખબર પડે છે. “હવે હકી-
કત શાથે તરકીબ લખું છું.”

હકીમની નાડ જોતી વખતે નાડની ઉપર મુકેલી આંગ-
ળી નરમ જોઈએ કે નાડ પોતાની ચાલમાં ખરાખર ચાલે તથા
વઈદ ડરેલા મીજનનો પાકી અકલનો અને દુરસ્ત તખીઅતનો
જોઈએ કેમકે તેહની તરકશકતી વધારે કામ કરે અને નાડ એ-

હવી વખતે જોવી જોઈએ કે રોગી, ખુસી, ભય, શોક, થાકેલો, નાહેલો, ઊંઘીને ઉઠેલો, ભુખ્યા, ઉબ્બગરો કરેલો એહવા માણુશ વગેરે જે કોઈ નાડીનુ રોકાણ કરે એહવી ચીજથી માણુશને દુર રહેવુ જોઈએ કેમકે એવી હાલતમાં નાડના ભરોશો રહેતો નથી હર માણુશની પ્રકૃતી જુદી જુદી હોએ છે અને નાડની ચાલ પણ જુદી હોએ છે માટે મીજનજ ઉમર રૂતુ હવા વીગેરેના વીચાર કરી નાડ જોવી જોઈએ પણ નાડ ખરાખર એવી વખતે માલમ પડે કે વૈદ તેની નાડ ઘણીવાર જોઈ હોએ અથવા શારી હાલતમાં એની નાડ કેવી હાલતમાં ચાલતી હતી તે વાતથી વાકફ હોએ તો ખરો હાલ માલમ પડે છે અથવા એમ નહીં હોએ તો વૈદ તે રોગીના તમામ હાલ શારો યા નખલો ખરાખર જાણી નહીં શકવાનો માટે જેમ અનુભવી માણુશ હોએ તેમ શાર **અથ તરફીખ** નાડને ચાર આંગળીએ જોવી. **મુશબ્બે** એટલે અંગુઠા પાશેની આંગળી. **ચશતી** એટલે વચલી આંગળી. **ખનશર** એટલે વચલીની પાશેની આંગળી. **ખીનશર** એટલે છેલ્લી આંગળી. એ ચાર આંગળીથી જોતાં છેલ્લી આંગળી રોગીના હાથના અંગુઠા ભણી રાખવી એવી રીતે નાડી જોવાની રીત યુનાની હકીમોની છે. શખખ એ છે કે અંગુઠાની પાશે નાડની કશરત ઘણી માલમ પડે છે. અને ઘણું કરીને હાથની તરફ જાય છે ને ત્યાં છુપી જાય છે અને અંગુઠાની પાશેની આંગળીમાં ખીજ આંગળી કરતાં વધારે જોઈ હોએ છે માટે હાથગમી તે આંગળી રહેવી જોઈએ કેમકે ખરાખર દબાઈલી નશો પણ શારી રીતે માલમ પડે ડાખા હાથની નાડી ડાખે હાથે અને જમણા હાથની જમણે હાથે જોવી જોઈએ. હાથ પગની વચે રાખી નાડ જોવી જોઈએ. હાથ એક

આનુથી તથા પાછળથી દબાઈલો અથવા હાથે કંઈ ખાંધેલું ન જોઈએ. નાડી ખતાવનારનો હાથ ઢીલો રહેવો જોઈએ કારણ કે તેની ચાલમાં ફેર પડી જાય નહીં. નાડ જોવાવાલો તથા ખતાવનાર પણ ખરાખર યેશવા જોઈએ વૈદ પણ નાડ જોતી વખત તકીએ અઢેલીને યેશવું નહીં જોઈએ અને વૈદને જરૂર છે કે પેલાથી નાડનું કૌવત અજમાવે જે નાડ જોરમા ચાલતી હોય તો આંગળી જોરથી મુકે અને નરમ ચાલતી હોય તો નરમીથી મુકે કેમકે નાડ નરમીથી ચાલતી હોય ને આંગળી જોરથી મુકે તો ચાલતી નાડી બંધ થઈ જાય છે. જાહાં સુધી નાડ ખરાખર જોવાયે તાહા સુધી હાથ નાડ ઉપરજ રહે ઇહાંસુધી કે ૩૦-૩૫ વાર નાડ ધબકે એટલા વખતમાં ઘણું કરીને રોગની હાલત માલમ પડે છે. હકીમ મહમદજીકરીઆનું કહેવું છે કે ખારથી તીશ સુધી હાથ રાખવો કેમકે નાડ ધીમીથી ઉતાવળી અને ભારેથી હલકી અને હળવીથી ભારે અને ઉતાવળીથી ધીમી એવી રીતે ફેરફાર થાય છે માટે ખુબ ધારીને જોવું. “હકીમને લાજમ છે કે” નાડી જોવાને માટે યેઘડી રોગીને આવીઆ પછી યેશાડવો અને તેને જખાનથી હાલ પુછવો તારપછી નાડ જોવી તેમાં એહવો જાએદા છે કે રોગીને વધદના જોવાથી કબી ખુશી ઘણી થાય છે કબી શરમ કબી ડર લાગે છે માટે જલદીથી નાડ જોવામાં આવે તો ખરાખર હાલ માલમ થઈ શકવાનો નથી. વધદ તથા રોગી બેહુએ ચુપ રહેવું કોઈ વાત જોતી વખતે કરવી નહીં નાડ જોતી વખતે ઘણા માણસની ભીડ તથા ગડબડ અથવા કંઈ ઠોકાઠોક પણ ન થવી જોઈએ. કારણ કે નાડ બદલાઈ જાય છે ને નાડનું જોવું એક મોટી મતલબનું કામ છે. નાડી શરીરમાં ઘણી જગાએ જોવામાં આવે છે પણ શર્વે કરતાં હાથ-

ની નાડ જોવાનુ ઘણા હકીમોનુ મત છે માટે હાથનીજ જોવી એમ નકી કરૂં છે. કારણ કે તેના ઘણા કારણો છે.

૧૬—હાથ જલદીથી ખાહાર કાઢાડી શકાય છે અને તે ખાહાર કાઢવામાં કંઈ શરમ લાગતી નથી.

૨૭—એ નાડની નશ ખરાબર દીલથી નીકલેલી છે અને એ નશ માંશમા છુપેલી નથી.

૩૭—એ શરીરઆન નશ કોઈની શાયે મલેલી વધારે વલગેલી નથી.

૪૫—એ નશમાં રૂઢ વધારે છે અને કલેજનો હાલ એનાથી ખરોબર માલમ પડે છે. **શાએદો** જરે કે શકતાની ખીમારી ઘણી જરે કરે છે તારે શઘળી નશો વેહતી બંધ પડે છે પણ એ શરીરઆન બંધ પડતી નથી. જાણુ નાડનુ મોતેદીલ અને ઘેર મોતેદીલ બે તરેપર છે.

કીશમ પહેલી—હકીમને લાજમ છે કે એકમીજન્ય મોતેદીલવાલાનો ધાનમાં લે કે શારી હાલતમાં નાડ એની આવી રીતે ચાલતી હતી પછી નાડીના હાલપર ધ્યાન કરે કે એનાડી તે ખરોબર છે કે નહીં અગર ખરોબર છે તો મોતેદીલ અને તેથી ઉલટી છે તો ઘેર મોતેદીલ જાણે.

કીશમ બીજી—અગર હકીમે શારી હાલતમાં નાડ જોઈ હોએ ન કેફીઅત તેહની યાદ હોએ તો હાલ ચાલતી નાડમાં મેળવી જુવે એવી રીતે જોવાનો ચાલ હકીમ જલ્લીનાશ અને શોખલરઘશિ એ લોકોએ પશંદ કર્યો છે અને ખીજા હકીમોએ એમ ફરવ્યુ છે કે ચાર આંગળી એ નાડ જોવી અગર ચારે આંગળીની નીચે નાડ ચાલતી માલમ પડે તો મોતેદીલ છે નહીં તો ઘેર મોતેદીલ જાણવી. અગર નાહાના છોકરાની નાડ જુવે

તો આપણા આંગળાનો વીચાર લેવો નહીં પણ તેનાં આંગળા નો હીશાખ ધ્યાનમાં લેવો જાણુવું કે નાડ એ તરે ફરે છે. એક **અસીત બીજ મુરકબ.** અસીત એને કહેવી કે જે શરખી રીતે ચાલાજ કરે મુરકબ એને કહેવી કે જેના ચાલવામાં કંઈ તરે હરકત થાયે અને તે દશ રીતે ચાલે છે.

૧ **ઈન્બીશાત**—ઈન્બીશાત એહને કહે છે કે નાડી હાથની તરફ ચાલે મને યુખારને દીલથી મટાડે એ ઈન્બીશાતમાં નવ તરે પેદા થાયે છે. શખખ એહના એહવો છે કે હરકને વાસ્તે ત્રણ ત્રણ રીતો છે તે લખી છે.

૧ તોલ. ૨ અરીજ. ૩ અમીક.

હવે તોલ એટલે લંબાઈ. અરીજ એટલે ચોડાઈ. અમીક એટલે ઘેહરાઈ હવે તોલ એને કહે જે પોંચાની તરફ માલમ પડે અમીક એને કહે જે હાથની આંગળી મુકેલી કરતા પણ વધારે માલમ પડે.

૨ નાડનું કઉવત તથા નખજાઈ માલમ પડવા શારૂ અગર નાડી ઈન્બીશાતમાં જોતી વખત હકીમની આંગળી હાથના માંશ ઉપર દબાવતા છતાં પણ ઉઠાવી નાખે તો એ નાડી મજબુત છે ને દીલના કૌવતની નીશાની ખતાવે છે. અગર એવું નહીં હોય તો તેથી ઉલટું શમજવું.

૩ હરકતના વખતમાં નાડ જલદી ચાલે અથવા ધીમી ચાલે તો તે ત્રણ તરેહુપર છે.

૧ અગર ઉતાવલે નાડી ચાલે તો તેને **શરે** કહે છે. ને તેથી જાણુવું કે દીલમાં તાવનું જર છે.

૨ ધીમી ધીમી ચાલે તો તેને **તખનઈ** કહે છે. એ-

વી નાડ હોએ તો ખરોદત થવાની નીશાની છે.

૩ **મોતેદીલ** એટલે નહીં 'ઉતાવલી ને નહીં' ધીમી એનાથી તાવની હરાત તથા ખરોદત બેહુપર શાધારણ અશર માલમ પડે છે. **શએદો** ઇન્કબાજીનુ બંધ થવુ ઘણુ કડણુ છે પણ ઇન્ખીશાતી અને શરે હોએ અને ઇન્કબાજી તબઈ હો-એ તો દીલને તાવના જ્ઞરથી ડંડી હવાની ખાદેશ છે. અને ઇન્કબાજી હોય ને ઇન્ખીશાતી તબઈ હોએ તો તાવના જ્ઞરથી તરશ બંધ કરવાની દીલને ઘણી જરૂર છે.

૪ **જમાનાશહુનમાં** એટલે બે ફેરા ધડકતી ના-ડમાં જેટલો વખત જાએ તેટલા વખતમાં એકવાર ધડકે જો મોતેદીલથી થોડી ધડકે તો તેહેને **મતવાતર** કહે છે ન જો ઘણી ધડકે તો તેને **મતશાવત** કહે છે. મધમ ધડકે તો **મો-તેદીલ** કહે છે. **શએદો** મતવાર નાડી ચાલે તો કુવત હે-વાની કમ થઉ છે ને મત શાવત ચાલે તો એથી ઉલટુ શમજવુ.

૫ **વજનમા** આંગળી મુકેલી જ્ઞરથી ઉચકી નાખે યા આંગળીની નીચે દબાઈ રહે અથવા ખરાબર ચાલે તે ધાન રાખીને જોવું.

૬ **નાડીની આશણીના બીઆનમાં** નાડી-ની આશણી એહવી રીતે જાણવી કે નરમ અથવા શક્ત માલ-મ પડે. અગર નાડી નરમ હોએ તો રતુખતની કશર વધારે છે. અગર શખત હોએ તો મલનુ જ્ઞર છે અને ઘણુકરીને બોહો. રાનની હાલતમાં શખત થઈ જાએ છે તે વખત મગના વીચાર કરવો નહીં એ નાડી નરમ ને કડણની વચમા છે તેને મોતેદી-લ કહેવી તેથી મલ તથા રતુખત શાધારણ જાણવી.

૭ નાડીમાં જે ચીજ છે તેનું ખીઆન. જાણુ કે નાડીની અંદર ખુન તથા રૂહ હોવાની છે તેની ત્રણ કીશમ છે.

૧ મમતીલી ૨ ખાલી ૩ મોતેદીલ.

મમતીલી એને કહે છે કે મોતેદીલથી ખુન તથા રૂહ વધારે હોય એ વાત ત્રણ તરેપર છે. એક એ કે રૂહ અને ખુન મોતેદીલ કરતાં બરાબર વધેલા હોય. બીજી એકે ફક્ત રૂહ વધારે હોય. ત્રીજી એકે ફક્ત ખુન વધારે હોય. રૂહ વધારે હોય તો નાડ કુચેલી માલમ પડે ખુન વધારે હોય તો નાડ નરમ માલમ પડે અને ખુન તથા રૂહ બન્ને વધેલા હોય તો બેહુ વાત થોડી થોડી માલમ પડે. નાડ ખાલી એટલે કહે કે મોતેદીલના કરતાં ખુન તથા રૂહ કમ હોય.

૮ મલમલશ મલમલશ એને કહે છે કે નાડ ઉતાવણે ચાલે તે જલદીથી હાડમાં ગરમી અથવા શરદી તથા મોતેદીલનું માલમ થવું ઉતાવલી ગરમી રૂહને ખુનપર ધીમી ચાલે તો શરદી તથા બરોદતપર અને મોતેદીલ ગરમી અને શરદી ઉપર મોતેદીલ નાડી શારા માણુશની હોય છે.

૯ ઉસ્તુવા ઉસ્તુવા એટલે બધા અન્નનું એકઠા મળી જવું. હકીમ લોકોની નજરમાં નાડીના ત્રણ અન્ન નકી કરેલા છે. પેલું કે પાંતરીશ ડપકા નાડીના એકજ રીતે માલમ પડે. બીજું કે નાડ ચાર આંગળીની નીચે બરોબર ચાલે. ત્રીજું કે એક આંગળી નીચે બરોબર ચાલે અગર ત્રણે ભરેશા પરમાણુ નાડી ચાલે તો તેને મસ્તવીહકીદી કહે છે. અગર કઈ જુદી રીતે હોય તો તેને મુખતલફકીદી કહે છે.

૧૦ અગર એક હાલપર નાડી કાએમ રહે તો તેને

મુખતલશ્ મુન્તજમ કહે છે. એ નીશાની બગડેલા મીઠાનની ખતાવે છે અગર એક રીતપર નહીં ચાલે ને બદલતી જાયે તો તેને **મુખતલશ્ ઘેર મુન્તજમ** કહે છે. અને એ ઘણાજ બીગડેલા મીઠાનની નીશાની ખતાવે છે. “એ રીતે બશીત નાડોના દશ ભેદ પુરા થયા.”

મુરકબ નાડીનુ બીઆન.

૧ નાડીનુ નામ **ગજાલી** કહેવાયે છે. એની ચાલ હરાણના બચ્ચાની જેવી છે અને તે હરાસતપર નીશાની ખતાવે છે. હરાસત જાણા તાવને કહે છે.

૨ **મુતરકી** મુતરકી હથોડને કહે છે જેમ હથોડે એરાણુપર પડે છે ને એક ચોટ લાગીને બીજી ચોટ લાગે છે. એવી રીતે એક ચોટથી બીજી ચોટ નાડ પાણુ ખાયે છે એમ કે એક ચોટ આંગળા શાયે લાગીને પાછી હાથ ગમી લાગે છે.

૩ **જા અલીગરા** જા અલીગરા એને કહે છે કે નાડી ચાલતા ચાલતા અટકી જાયે એહવી નાડી કઉવત કમ થવાની નીશાની ખતાવે છે.

૪ **વાકે શીઅલવસ્ત** મોતેદીલને કહે છે તે ઉતાવળી પાણુ નહીં તેમ ધીમી પાણુ નહીં એ ઘણા તાવની નીશાની ખતાવે છે.

૫ **મુનશારી** મુનશારી કઉવતને કહે છે તે પરમાણુ ચાલે એવી ચાલની નાડી બે તરેપર ચાલે છે. એક માદામાના ખોરાક કાચો શરીઆનની નાડીમાં કરકરાર ખોલે છે અને જહા માદામા પાકેલો ખોરાક માલમ પડે છે ને નાડીની નશ

નરમ તો થોડા કઠવતની નીશાની બતાવે છે. કાચા ખોરાક વાલી નાડ શક્ત અને પાતલી માલમ પડે અને પેશાબ ચીકણા આવવાની નીશાની છે. **ખીજી** નાડી મુન્તશારીમા શોન્ને માલમ પડે તો છુપેલા અન્નુમા શોન્ને છે એમ જાણવું.

૬ **નાડી જાતુલજ'બ** એ નાડી મરકબ છે બે તરેપર એક દાખલ ખીજી ખારીજ જે વખત હારનો શોન્ને થાયે તે વખત નાડી દબાઈ જાય છે. અને શરીઆત ખેચાયેલા દારડાની માફક માલમ પડે એ ઘણું કરીને શરીઆત શાયે મેળ રાખે છે.

૭ **મોંજી** મોજી પાણીની લેહરને કહે છે તે નાડ નરમ અને ઉલટી માલમ પડે છે તે એકવારે બેવાર ઘડકતી નથી અને તે ફાલેજ તથા લખવા તથા ઘણા શોન્ને અથવા તાવમાં પરશેવો બંધ થયો હોયે તથા દાર પીધો હોયે એવા વખતમાં મોજી નાડી થાયે છે.

૮ **દાદી** એની ચાલ ઘણીજ સુસ્ત અને ધીમી ચાલે છે તે ઘણાજ કમ કઠવતની નીશાની બતાવે છે.

૯ **નમલી** નમલી કીડીને કહે છે. જરે કીડીની ચાલ પર મતવાતર ચાલે તો મોતની નીશાની છે.

૧૦ **જ'બુલશાર** જ'બુલશાર ઊંઘરની પુંછડીને કહે છે એવી રીતે એક તરફથી જાડી ખીજી તરફથી પાતલી ચાલે તો મોત જલદી આવવાની નીશાની છે.

૧૧ **મશલી** મશલી લોખંડના તખ્તને કહે છે. તે બેહુ કીનારાપર પાતલી અને વચમા ચોડી માલમ પડે તો ઘણા કમ કઠવતની નીશાની છે.

૧૨ **મરતઅશ** મરતઅશ એટલે જે નાડીમાં કંપારી તથા આચકા માલમ પડે એને ખારીજ પણ કહે છે. એ નાડી ઘણીજ રદી છે.

૧૩ **મલતવી** મલતવી એહને કહે છે કે એક દારાને વળ ચડાવીને પછી મુકી દીધો હોય એવી માલમ પડે એવી નાડી પણ ઘણી રદી જાણવી.

૧૪ **મતવાતર** મતવાર એવી ચાલે છે કે દારો ખેંચે લો હોય એ નાડી પણ ઘણી રદી છે.

૧૫ **શાખીત** એ નાડ ઘણી ખેચાએલી છે અને તે જક અને જખુલના રોગમાં થાય છે. ગોયા હરકત છે.

૧૬ **તશંજુજ** દારી વાણીને ખેડુ તરફથી ખેચી હોય એવી માલમ પડે તો તાણુ થવાની નીશાની છે જરે તાણુ થાય છે તારે ખારીક પશીના થાય છે.

નાડી બધરિ કરતાં મરદની કવી મતકાવત એને ભારે માલમ પડે છે. છોકરાની નાડ નાનપણમાં મતવાતર માલમ પડે જેમ જેમ છોકર મોટુ થાય તેમ તેમ નાડી મોટી કવી ને ખરી થતી જાય છે. નાડી ઘરડા માણુશની જીવાન કરતાં નરમ ધીમી ને નખળી માલમ પડે છે. સખખ બલગમી મીજજ થાય છે માટે જેના મીજજ ગરમ હોય તેની નાડ કવી અને જરથી ચાલવાવાલી હોય છે. ઠંડા મીજજવાલાની શગીર કે તખઈ હોશે ખુસ્ક એટલે સુકા મીજજવાળાની નાડી ખારીક અશલથી થાય છે. ફાલેજના મરજમાં અડધુ અંગ ગરમ ને અડધુ અંગ ઠંડુ રહે છે તેમ નાડી પણ અડધી ગરમ ને અડધી ઠંડી રહે છે. અને નખળા પાનલા માણુશની નાડી અજમ તખઈ હશે અને મોટુ બંદન માંશના જરથી હોય તો નાડી કઠિવતદાર ઘણી

હશે. ગરભવંતીની નાડીની ચાલ ભારે મતવાતર ને ઉતાવળી ચાલે મીશલ ગરભ ધરતા પેલાં કંઈ ભારે માલમ પડતી નથી. પણ હમેલના ભારથી કંઈવતમાં નુકશાન થાય છે. શીઆલુ અનાજ પાકે તે વખત મોતેદીલ મુલકમાં નાડી કવી અને મોતેદીલ થાય છે ફશલ ગરમ અને શેહેર ગરમમાં નાડી શગીર અને જઈની વચ્ચેની મતવાતર થાય છે. ફશલ શીઆલુ અને જે દેશમાં હવાનુ જોર ઘણુ હોય તાહા નાડી જઈ તથા મુખતલક થાય છે પણ ગરમ મીજનવાળાની નાડી તાહાડની મોશમમાં કવી થાય છે. ઉંઘશરૂ થાય તેવારે નાડી જઈ થાય છે ખાધુ પચવા પછી ઊંઘ આવતી વખત જુવે તો નાડી કવી અને ઊંઘી ઉડ્યા પછી જુવે તો અજીમ અને કવી ઘણુ શુવે તો શગીર અને જઈ અને જુઓ સુવે તો શગીર અને મતફાવત થાય છે. મોતેદીલ ઊંઘવાળાની નાડી પેલી અજીમશરે અને પાછલથી પોતાની હાલતપર આવે છે. ઊંઘલા આદમીને એકદમ આગુચીતો ઉઠાડીએ અથવા બીવડાવીએ તો નાડી જઈ થઈ જાય છે પછી અજીમ પછી પોતાની અશલ સુરતપર આવી જાય છે. ખાણુ ખાવાથી નાડ અજીમ અને શરે થાય છે. રોજના કરતા થોડુ ખાવાથી નાડ નાકંઈવત જેવી થાય છે. જોરે કોઈ જગાપર શોજે શરદીના હોય તાહારે નાડી સુનશારી મરતઅશ શરે અને મતવાતર થાય છે. શોજે નરમમાં મોજ શોજખાદીમાં જુતી શોજ પાકેલામાં નાડી સુનશારી થાય છે. શોજની શરૂઆતમાં નાડી અજીમ શરે મતવાતર અને કવી થાય છે. જેમ જેમ શોજને ઘણા દીવશ થાય તેમ તેમ પાતલી જણી ને ચોહોટેલી માલમ પડે છે. માણશને ખુશીની વખતે નાડી અજીમ મતફાવત અને દુખની વખતે શગીર અને

જઘડિ થાય છે. ઘણા ધાકની વખતે એટલે એમ કે ઘણા માણસ મરવાનો શંભવ ચાલતો હોય તેવા વખતમાં નાડી મરત-અશ મતવાતર અને ભારે ખીજવાએલા અને ગુશાવાળા માણસની નાડી શરે અને મતવાતર થાય છે.

હવે રોગમાં નાડીનું ચાલવું.

શરશામ હારમાં શગીર અને જઘડિ તાવના જ્વરમાં અ-ભમ અને મતવાતર શરશામ ખારદ તથા જનુનમાં મતક્ષવત પ્યુતી અને મોજ થાયે. સુદા હારમાં શરેમતવાતર સુદા ખારદમાં મતક્ષવત તથા પ્યુતી ગાંઠા પાણામાં શરે અને કવી અને આખરમાં શગીર અને જઘડિ. ક્ષયેજમાં મોજ જઘડિ લખવામાં અગર ઇસ્તીસ્કા હોયે મતક્ષવત જે તમદુદ હોયે તો વલગેલી એપરમાણુ રોગો તપાશતાં જેમ અને તેમ તરકશક્તી વાપરવી. “એ પરમાણુ ઉરકુ ભાશાની કીતાબથી નાડી પરીક્ષા પુરણ”.

અથ શ્રી હિંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે નાડી પરીક્ષા.

રોગીની નાડ વૈદ જોવી તે ફરી ફરી ત્રણવાર પકડવી ને મુકી દેવી નાડ ત્રણ આંગલીએ જોવી તે મંદ મધ્યમ અને તીવ્ર એ પ્રમાણે ત્રીદશના લક્ષણ જાણવા. વાયુ, પીત, કફ એ ત્રણ દાશ તથા દ્વંદ્વ એટલે વાતપીત, પીતવાયુ, પીતકફ, કફવાત અથવા ત્રણે દાશ મેલેલા હોયે તો શનીપાત રોગી શાધ્ય અશાધ્ય એની જુદી જુદી સમજ શકું નાડીથીજ માલમ પડે છે સર્વ દહની શાક્ષી ભુત એહવી અગુષ્ઠની મુલમા નાડ છે. તેની એષ્ટા શારી રીતે જાણવાથી રોગીના સુખ દુખ શમંધી જ્ઞાન

થશે. અસ્ત્રીની નાડ ડાબે હાથે તથા ડાબે પગે જોવી એહવો શાસ્ત્રનો શંખદા છે. પછી તો પોતાના અનુભવ પ્રમાણે ઘણી ખારીકીથી ધ્યાન દઇ ખરાબર પરીક્ષા કરવી. જેમ રત્નની પરીક્ષા અભ્યાસે કરીનેજ થાય છે તેમ નાડી પરીક્ષા પણ અભ્યાસેજ વધે બીજે ઉપાયે થાયેજ નહીં.

હવે નાડીની ચાલ.

વાયુની નાડ અંગુઠાના મુલ પાશે જાણવી. મધ્યભાગે પીતની નાડી જાણવી અંતભાગે એટલે હાથ ગમી છેલી કર્કની નાડી જાણવી. સાપ તથા જલૈની ચાલે ચાલે તો વાયુ રોગ જાણવો કાગડા તથા દડકાની ચાલ ચાલે તો પીતનો રોગ થયો છે. હંશ કપોત મોર એની ચાલે ચાલતી હોય તો કર્ક પ્રકોપ થયો છે. વાયુ અધીક હોય તો અંગુઠા પાશે વૈદની તીર્જની આંગળી નીચે પીત અધીક હોય તો મધ્યમા આંગુલી નીચે ધબકતી હોય કર્ક અધીક હોય તેવારે ત્રીજી આંગળી નીચે નાડી માલમ પડે શાપ તથા દડકાની ચાલે ચાલતી તીરજની તથા મધ્યમાં આંગળીની નીચે માલમ પડે તો વાયુ પીતાનો પ્રકોપ થયો છે. શાપ તથા હંશ બેહુ ચાલે ચાલતી તીરજની તથા અનામીકા આંગળીની ને વાંકી અને મંદગતીએ ચાલે તે વાતકર્ક પ્રકોપ જાણવો. દડકો તથા હંશ એ બેહુ ગતીએ મધ્યમા તથા ત્રીજી આંગળી નીચે વહે છે તે પીતકર્ક પ્રકોપ જાણવો. સુથાર જેમ અતી વેગે લાકડુ વેહરે ને વળી રહી જાયે તે પરમાણુ નાડી ત્રણે આંગળીની નીચે માલમ પડે તો શનીપાત જાણવો. જે રોગીની નાડી એકજ જગાએ શરખી ત્રીશ વખત

માલમ પડે તો રોગી જીવે જે નાડી રહી રહીને વહે છે તે રોગીના પ્રાણનાશક નાડી જાણવી.

અથ નાડીના અસાધ્ય લક્ષણ.

જે નાડી હલવે હલવે સીથલ સીથલ વ્યાકુલ વ્યાકુલ અને રહી રહીને ઘણીજ ઝીણી જરાકમાં અંગુઠાની મુળમાં અને જરાકમાં હાથમાં એવા ઘણા પ્રકારથી પોતાનું સ્થાન મે'લીને વહેવા માડે છે તે નાડી મોતની લાવનારી છે એમ નકી જાણવું. પે'લી કપોતગતીએ ચાલે તે ચાલતથા વાયુ તથા કફમાં ચાલતી દેખાએ અને પોતાની જગા છોડીને વારે વારે અનેક તરે ચાલે કદી ઘણી ઉતાવળી કદી ઘણી મંદ એવી નાડી ચાલે તો રોગી અસાધ્ય જાણવો. અંભીર નાડી અસાધ્ય તાવના જ્વરમાં નાડી ઘણી ઉની અને ઉતાવળી હોએ છે. કામાતુર તથા ક્રોધીની નાડી ઘણી ઉતાવળે ચાલે છે. ચીન્તાતુર તથા ભયભીતની નાડી ક્ષીણ ચાલે છે. અને મંદગની તથા ક્ષીણ ધાતુવાળાની નાડી ઘણી મંદ ચાલે છે. જે નાડ લોહીએ કરીને પુર્ણ હશે તે ઉની અને જડ માલમ પડશે. આમવાળાની નાડ જડ. અગની જેનો કાયમ છે તેની નાડ હલકી. ભુખાની નાડ ચપળ અને જમેલાની સ્થીર માલમ પડશે. જે નાડી કાંપે તથા જરાક હાલે અને નહી શરખી દેખાએ ફરી ચાલતી માલમ પડે તેને અસાધ્ય જાણી વૈદ છોડવી. જે રોગીની નાડી ઘણુ કરીને સ્થીર હોએ અને કોઈકવાર વીજલીની તરેહ ચમકારો કરતી ચાલે તો ખીજે દીવશે મોત આવશે. જે રોગીની મલના દાશની નાડી ઉતાવળે વહે છે અથવા સીત લાગે તે રોગીનુ ખીજે દીવશે મૃ-

ત્યુ જાણવું. વાયુની નાડ ઘણી ઉતાવળી વહે અથવા શીતલ વહે અને શરીરે ચીકણા પરશેવો આવે તો તે રોગી શાત રાત્રી જીવશે. જે રોગીનું શરીર ઠંડું અને મુખથી ઘણું સ્વાશ ચાલે નાડી તીવ્ર અને દાહ યુક્ત હોય તો તે રોગી પંદર દીવશ જીવશે. જે રોગીને મુખથી નાડ માલમ પડે નહીં અંતરે સીતલ બાહ્યથી સુકી મંદ મંદ વહે તે રોગી ત્રણ રાત્રી જીવશે. જે રોગીની નાડ ઘણી વગેવાલી તથા ઘણી મુક્ષમ અને શીતલ વહે તે રોગી ક્ષીણ આયુર્દાના છે. રોગીની નાડી વીજલીની પડે અને તરેવાર રીતે ચાલે કીંવા નહીં જેવી દખાએ તો તે રોગી અશાધ્ય જાણવો. જે રોગીની નાડી વાંકી શાપને આકારે અને ઘણી વેગ શહીતે ચાલે ને ગળુ કફ કરી પુરાએલું હોય તો તેનું જીવન કઠણ છે. જે રોગીની નાડી કાંપવાવાળી ચંચલ અને નાસીકાના સ્વાશેા સ્વાશ પ્રમાણે ચાલે અને શીતલ લાગે તો તે રોગી એક પોહાર જીવે. જે રોગીની નાડી ત્રીદાસ યુક્ત ઘણી વેગમા ચાલતી હોય અને અપોરે અગની જેવો તાવ આવે તો તે રોગી એક દીવશ જીવે બીજે દીવશે મૃત્યુ પામે. જે રોગીની નાડી પગેજ દખાએ હાથે બીલકુલ દખાએજ નહીં અને જેનું મોઢું ખુલ્લું રહે તેને વૈદ તરતજ છોડી દેવો. જે રોગીની નાડીમાં વાયુ પીત કફ ત્રણે દાશ શાયે માલમ પડે તે નાડી ઘણી મેહેનતે શાધ્ય થાયે અથવા નહીં પણ થાયે એવું ઘણા કુશલ વૈદાનું કહેવું છે.

અથ વાતાદી ત્રયોની નાડી લખી છે.

વાયુનો તાવ હોય તો નાડી વાંકી ચંચલ હોય ને હાથ

લગાડે તો ઠંડી દેખાય. પીતનો તાવ હોય તો ઘણી ચપલ અને શરલ માલમ પડે છે. કફનો તાવ હોય તો નાડી સ્થીર સીત સ્નીગ્ધ માલમ પડે. વાયુ પીતનો તાવ હોય તો વાકી ચંચળ અને કઠણ દેખાયે. કફ વાયુના તાવમાં નાડ મંદ અને થોડી માલમ પડે છે. પીત કફના તાવમાં નાડી ઝીણી સ્થીર સીતલ દેખાયે છે. જેની નાડી હંશગતી અથવા હાથીની ચાલ માલમ પડે અને મુખ આનંદી દેખાયે તો શદ્દ આરોગ્યતા જાણવી. “ઈતી શ્રી નાડી પરીક્ષા શમપુરાણ સમાપત થઈ છે.”

રમુજ આહમી.

મુત્ર પરીક્ષા.

નાડી પરીક્ષા કર્યા પછી મુત્રની પરીક્ષા કરવી. મુત્રની પરીક્ષાથી શરવ રોગ ખુલાજ માલમ પડે છે.

મુત્ર જોવાનો વખત.

પાછલી ચાર ઘડી રાત રહે તારે રોગીને ઉઠાડીને કાચનાં વાશાણમાં મુત્ર એકકુ કરાવવું અને તે સવારે સુરજ ઉગતી વખતે જોવું.

મુત્ર જોવાનો પ્રકાર.

રોગીનું પે'લીધાર તથા પાછલી ધારના પેશાબ જવાદેવો વચ્ચે પેશાબ લેવો અને તેથી રોગનું નીદાન જાણી હીતકારી ઔશડની ચોજના કરવી. રોગીનું મુત્ર વાયુના વીકારે ઘોલુ.

કરૂં વીકારે ફણુ શહીત. પીત વીકારવાળાનુ પીલુ લાલાશ શહીત. બે દાસ મધ્યા હોએ તો મીશ્ર વરણુ. શનીપાતવાળાનુ કાલુ મુત્ર થાય છે.

બીજા પ્રકાર.

રોગની શારી રીતે પરીક્ષા કરવી હોએ તો પે'લાંનુ રોગે-
લુ મુત્ર લઈ તેમાં ઘાશની શલીએ કરીને તેલના એક છાટો ના-
ખવો તે નાખેલુ ટીપું પશરી જાએ તો રોગી શાધ્ય છે. અને
પશરે નહીં તો કષ્ટ શાધ્ય ને તલે જઈ બેશે તો અશાધ્ય જાણુ-
વો. એવો નાગાર્જુનનો મત છે. રોગીનુ મુત્ર વાયુના રોગમાં
કઠક નીલ વરણુ તથા રૂક્ષ પીતના રોગમાં તાંબુલ વરણુ તથા
પીલા રંગનુ અને તેલ શરખુ. કરૂં પ્રકોપમાં ઘોણુ પાણી શરખુ
અને લોહી વીકારવાળાનુ ઉનુ ચીકણુ અને લાલ વરણુ હોએ.
જેનુ અંન બરાબર પચે નહીં તેનુ મુત્ર માહાલુંગાના ફલના
રશ શરખુ કીંવા પાણી શરખુ કીંવા સુખડ શરખુ હોએ છે. અ-
જીરણુ શમંધી રોગ થયો હોએ તેનુ મુત્ર ઘાખાના ધુવાણુ શર-
ખુ અને નવજવરમાં રંગે ધુમાડાના પાણી શરખુ હોએ ને તે
ઘણુ હોએ. પીત વાયુના રોગમાં ધુત્ર વરણુ ઉનુ પાણી જેવુ
વાયુકરૂંના રોગમાં ઘોલુ પરપોટા શરખુ કરૂં પીત વીકારમાં લાલ
અને ઘાદુ અજીર્ણુ જવરમાં લાલ અથવા પીલુ મળેલુ અને શ-
નીપાત થયો હોય તો શર્વ રંગ મળ્યા જેવુ દેખાએ. આગળ
કહ્યા પરમાણે મુત્રમાં નાખેલો તેલનો છાટો પુરવ દીશા ભાણી
જાએ તો તે રોગી વેહેલો શારો થાએ દક્ષીણ દીશાએ જાએ તો
તાવ છે એમ જાણુવું. અને તે રોગી આશડ કરવાથી શારો થશે.
જારે ઉતર દીશા તરફ જાએ તો રોગી આરોગ્ય એટલે શારોજ

છે એમાં શંકા નહીં. જરે પશ્ચિમ દીશા ભણી જાયે તો રોગી શારે થશે એમ જાણવું. જરે તેલનો છાંટો ઈશાન દીશા તરફ જાયે તો રોગી એક મહીને મરે. જો અગ્ની દીશા તરફ જાયે તો રોગી એક મહીને મરે. અને જરે નૈરૂત દીશા તરફ જાયે ન તેમાં છોદ્ર પડે તો તો થોડા દીવશમાં રોગી મરાણ પામે. જો વાવ્ય દીશા તરફ જાયે તે રોગી શાક્ય દેખાય તોપણ જીવે નહીં. પેશાબમાં નાખેલા તેલનો નગારાં હળ, દાખડો, માણશના ધડ, તોડેલા હાથ, પગ, સસ્ત્ર, તલવાર, મુશલ પટ્ટા, ખાણ, દાંડા એમાનો કોઈપણ રીતનો આકાર થઈ જાયે તો તે રોગીને પૈદ્દ એશડ આપવું નહીં કારણ કે તે તો જન્મદારે જવાનો છે. જ્યારે તેલ ખીંદુ હંશ તલાવ કમડ હાથી છત્ર તોરાણ ખંગલો એમાનો કોઈપણ આકાર થાયે તો તે રોગીને નીચે શારૂ થશે. જરે તેડનાં ટીપાંને નાખતાજ ચાલણીની પડે છીદ્ર પડી જાયે તો તેને પોતાના કુલનો ભુત પ્રેતાદીક રોગ છે એમ જાણવું. જો તેલના ખીંદુનો આદમીના જેવો આકાર અથવા બે માથાનો આકાર થાયે તો તેને ભુત દાશ છે એમ નકી જાણવું. તેલ ખીંદુ વાયુના વીકારે શાપને આકારે થાયે. પીતને વીકારે છત્ર શરખો થાયે અને કફ વીકારે મોતીના દાણાને આકારે થાયે એવું નકી જાણવું. એ પ્રમાણે તરકશકતીએ ઘણી ખારીક બુઝીથી રોગ પરીક્ષા કરવી. “ઘતિ મુત્ર પરીક્ષા શમ-પુરાણ થઈ છે.”

અથ મલ પરીક્ષા.

મલ, વાયુના રોગોમાં તુટેલો ફેનશહીત, રૂક્ષ, ધુન્નવર્ણ

અને વાત કફ વીકારમાં પીલો તાંબુલ વર્ણુ હોએ છે. પીત વાયુના વીકારમાં મલ તુટેલો પીલો કાલા મટોડા શરીરો કફ પીતમાં પીલો કાલો અને ચીકણો થાએ છે. ત્રીદાશમાં મલ કાલો તુટેલો પીલો મટોડા શરો શર્ક નળાએ છે. દુરગંધ અને સીથળ મલ અછરાણુવાળાના હોએ છે. વાયુના રોગના લક્ષણુ થાએ તારે પીલો ગાંઠા શહીતે મલ હોય છે. જલધરમાં મલ ઘોલો દુરગંધ શહીતે હોએ છે. મલ ક્ષયી રોગમાં કાલે વરણુ અને કમરની વેદના યુક્ત આંમવાયુમાં પીલો રંગ. થાએ છે. ઘણો ઘોલો અથવા ઘણો કાલો તેમજ પીલો કીંવા અરૂણુ વર્ણુ હોએ ને ઘણોજ ઉન્હો હોય તો મોતનુ મોં દખાડનારો છે. મલ વાયુનો કાલો પીતનો પીલો કફનો ઘોલો હોય છે. મલ અછરાણુમાં કાચો અને સારી પક્ટીમાં પાકો હોય. તીક્ષણુ અગનીવાળાના મલ ગાઠેલ હોય છે. મંદાગનીના મલ પાતલો અને દુરગંધ તથા ચકચકીત મલ થએ હોએ તો રોગી અશાધ્ય નાણુવો. મલ દુરગંધ કાલો કીંચીત લાલ ઘોલો અનેક વરણુ શહીત માંશના જેવો એવો મલ થાએ કે તે રોગી મરે છે અછરાણુમાં તુટેલો શીથીલ અને વારંમવાર મલ થાએ છે. એ પ્રમાણુ વૈદાએ થોડાક લક્ષણુ મલ પરીક્ષા ને હેતુ કહા છે.

અથ જીભ પરીક્ષા.

જીભ વાયુમાં ઠંડી અને ખરખરીત કુટેલી એહવી હોય છે અને પીતરોગમાં લાલ વરાણુ તથા કાલી અને કફ પ્રકોપમાં ઘાલી અને ચીકણી શનીપાતમાં કાલી તથા કાંઠા જેવી સુકી હોય છે. અને દંદજ મધ્યે દંદજ રૂપ હોય છે. જીભ વાયુમાં

ભાજના પાંતરા શરખી લાલ રૂક્ષ અને કુટેલી. પીત પ્રકોપમાં લાલ વર્ણુ તથા કાલે વર્ણુ કફ પ્રકોપમાં ચીકણી તથા ઘોલી ત્રી-દાશ પ્રકોપમાં શેકાઈલી અથવા દાઝેલા સરખી ખરખરીદ તથા કાલી બેદાશ મીશ્રીતમા મીશ્રીત લક્ષણે યુક્ત થાયે છે. ઇતી જીભ પરીક્ષા.

શબ્દ પરીક્ષા.

કફ રોગે સ્વર મોટો પીતરોગમાં સ્પષ્ટ બોલે અને વાયુ-માં બેડુ લક્ષણથી જુદા એટલે ઘરઘર બોલે.

અથ સ્પર્શ પરીક્ષા.

પીત રોગીના ઉન્હો સ્પર્શ વાયુના રોગે સીતળ કફ રોગે ચીકણો સ્પર્શ અને શત્રીપાતવાળાના શર્વ લક્ષણે યુક્ત જાણવો.

અથ નેત્ર પરીક્ષા.

વાયુના વીકારમાં આંખ રૂક્ષ થોડી લાલ અને તટજેલી હોયે છે. પીત વીકારમાં હલદ શરખી કીવાલાલ અથવા રાતે નહીં સુજવાના રોગો થાય. કફ વીકારમાં ચીકણી પાણીએ ભ-રેલી ઘોલી અને તેજહીન હોય છે. એમ જાણવું.

અથ ત્રીદાશ નેત્ર.

આંખ બે દાશ મળેલે વીકારે દખાય તો બે દાશ લક્ષણે જાણવો અને વાયુ પીત કફ એ તરણે રોગના એકઠા લક્ષણે

માલમ પડે તો તે રોગી મરે. જે રોગીનું એક આંખ ઉઘાડી વીકાલ અને વાંકી દુસરી બંધ અને પોતાની આંખે ભયંકર વસ્તુ દેખે એવી આંખવાળાને શાર્થ થવાનું નથી. એક આંખ ચેતના રહીત અને તેમાં ભ્રમે કરીને ખારીક નશો ફરકે તો તે રોગી એકજ રાત્રી જીવીને ખચીત પરલોકે જશે. જેની એક આંખ બંધ ને ખીજી ઉઘાડી ને ભયંકર દેખાએ તો તે રોગી ત્રણ દીવશમાં જમને ઘેર જશે એ નકી જાણવું. જે રોગીની આંખ તેજથી હીણ અને જરા કાલાશપર માલમ પડે તો તે રોગી જમને ઘેર જશે. જેની આંખો રાત્રી કાલાશપર ને ભયંકર દેખાએ તો તે રોગી નીચે મરે. ઇતી નેત્ર પરીક્ષા.

અથ મુખ પરીક્ષા.

મુખ વાયુનું મધુર પીતનું કડવું કંટનું મધુર અને ખટા-શ શહીત. ત્રીદાશે શર્વ લક્ષણે શહીત. અજીર્ણે ઘીઘના સરખું. અગનીમાંદમા તુરટ રહે છે.

અથ રોગી પાશે જતી વખત વર્ધદે લગન

સુદ્ધી જોવાનો પ્રકાર.

વૈદ રોગી પાશે જત્યે તેવારે જે લગન હોએ તે લગનથી પહેલો ચોથો શાતમો દશમો એ કેદ્રંસ્થાન કહેવાએ. તે સ્થાને સુર્ય હોએ તો ઘણા વેગ શહીત તાવમાં રોગી છે એમ જાણવું. ચંદ્ર હોએ તો કંઈ વાયુ, મંગલ હોય તો લોહી વીકાર, બુધ ગુરુ શુક્ર હોય તો રોગી રોગથી મુક્ત છે એમ જાણવું. શની કેદ્રે હોએ તો દુખાણાનો વ્યાધી છે. રાહુ તથા કેતુ કેદ્રી હોય તો

રોગી મરે એ પ્રમાણે ગ્રહબલ જોઈને રોગીની ચીકીત્સા શારૂ જવુ પછી કરવુ તો જગનીઅંતા પરમેશ્વરનુ છે પણ નીમીત માત્ર શાસ્ત્રાધાર તથા વર્ધદ તથા તર્ક છે એમ જાણવું.

દાહરો.

જય જય જગત જનીતનુ, જય સુખ નીધી દાતાર.
કરી કરૂણા યશ લચ્છી દીધ, પ્રણમુ વારંમવાર.

રમુજ નવમી.

અથ બહોરાનની હકીકત.

બોહરાન એ શબ્દ યુનાની છે એનો અરથ એહિયો છે કે ઘશારો કરવો દુશમનની ઉપર દુશમનનો. એને હકીમ લોકો એહેને તખીઅતનો રોજ ઈલ્લતનો કહે છે. તે કારણથી રોગીનાં શરીરમાં ખીગાડ ઘણા શારો તથા નખલો જાહેર થાય છે. અને એ મીજનનુ ખગડુ આડ રીતપર છે.

૧લુ—એહુ કે તખીઅત ગાલખ આવે અને મરીજની માદાને એકવાર ખારીજ કરે તેને બહોરાન જેદ કહે છે.

૨જુ—તખીઅત એકદમ મગલુખ થાયે અને મરીજ ગાલખ થાયે તેમાં રોગી તરત મરી જાય એહેને બેહોરાન રદી-તામ કહે છે અને બહોરાન રદી હોયે કે જેદ હોયે તે મરજ હાદામાં થાયે છે.

૩જુ—તખીઅત ઈલ્લત ખહુ ગાલખ આવે અને બેહોરાન શારો હોયે પણ એકદમ માદા શગલુ મટાવી શકતો નથી પણ થોડે થોડે કરે છે.

૪થુ—બેહોરાન થાયે છે ન માદાને ધીમે, ધીમે ખારજ

કહે છે, આખર એકદમ ધશારો કરીને મરજને દર્દ કરે છે, એ બેહુને બહેરાન જેદ નાકશ કહે છે.

પમુ—મરજ ગાલબ આવે અને બહેરાન ખરાબ હોય પાણુ એકેવારે મરીજ હલાક થઈ શકતો નથી પાણુ તખીઅતને ધીમે ધીમે જઈ કરી આખરે છેક હીલાક કરે છે.

દકુ—અગરજો મરજ ગાલબ આવે પાણુ ધશારો તેનો માલમ પડે નહીં ને તખીઅત નરમ થતી જાય. અને આખરે ઇલ્લત શાથે ધશારો કરી તખીઅત ને આજીજ કરી હલાક કરે છે અને એ બેહુને બહેરાન ખુખાર રદીનાકરા કહે છે.

ઉમો—તખીઅત કડિયત પકડે અને મરજનો માદા દર્દ કરે છે, તે દખાએ છે કે જાણે મોંહપર તેજ આવી, એહેને તગઈયુર તેહલીલ કહે છે.

દમુ—માદા થોડો થોડો ધશારો કરે અને તખીઅત પાણુ રોજ રોજ નરમ થતી જાયે રોગી શારી હાલતમાં દખાતા છતાં પાણુ હીલાક થઈ જાયે એને જખુલ તથા દાખાંન કહે છે. તે-હેલીલ તથા જખુલ મરજ મજમનેમાં થાયે છે, એને બાજે વખત તખીઅત બેહેરાનની વખતે માદાને દર્દનથી કરી શકતી તો-પાણુ ઘણા અવયો પરશેવાથી મરજને દર્દ કરી બીજા અવયપર નાંખે છે. તેનુ નામ બહેરાન ઇન્તકાલી છે. અને બહેરાન ઇન્તકાલી બે તરેહપર છે, એક જેદ બીજો રદી. **જે કે બેહેરાન જેદ છે તે.** યરકાન, ખારશ, દરાજને પેદા કરે છે. **અને જે કે રદી છે.** વરમ, દખલા, તાઉન, નમલા, અમલા, નારકારશી, ખુનાક, ખરશ, ગદુદ, દાયલફીલ, લકવા, દવાલી, તશાનુજને પેદા કરે છે. અને જે બહેરાન કે માદાથી દર્દ થાયે છે તેને આતશરદી કહે છે. જે કે એ બેહુરાનમાં મ-

રીજ અશલ મરજથી શારો થઈ જાય છે. પણ ખીજ મરજ જે કે થોડા ગરમ છે ને થોડા શરદ છે તેમાં દાખીલ થઈ જાય છે. અને બહેરાન ઇન્તકાલી એ વખતે પેદા થાય છે કે માદા શખત ગલીજ હોય છે અને કઊવત જઈ જાય છે, અને જરે કે કઊવત ઘણુ હોય છે અને માદા ખસત મોતેદીલ હોય અને તખીઅત તે માદાને દફ કરશે તેને બહેરાન જેદ તામ કહે છે અને બહેરાન રદી હોય તો દુખ અને ઘભરામાણ રોગીને ઘણી હોય છે હરવખતમાં રોગીના ચાર દરજ છે. પેલો ઇખતીદા. ખીજો તેજયદ. તીજો અનહતાત. ચોથો ઇન્તહા. બહેરાન તામ ઇન્તહાની વખતે થાય છે. ને ઇખતીદામા થાય તો ઘણો દેશત ભરેલો છે. અને તેજયદ મરજમા થાય તો બહેરાન જેદ થાય. પણ નાકશ અગર રદી છે તો રોગી તે બહેરાનમાં શખત બેહાલ હશે ને જોઈતીહા મરજમાં બહેરાન આવે એ બહેરાન તામ હશે અગર બહેરાન જેદ હોય તો મરીજને એકદમ આરામ થશે અને રદી હોય તો મરીજને એકદમ હલાક કરશે, અને વખત અનહતાતમાં નહીં બહેરાન થાય ને નહીં મોત તે મોતનો વખત ઇખતીદા, તેજયદ, અને ઇન્તીહા છે. જે બહેરાન કે બહેરાનને દીવશેજ આવે તો શાર થવાની નીશાની છે, અને જેકે આગલે દીવશે બહેરાન આવે એ વાત મોતની છે. અને ઘણુકરીને રોગ જોશપર હોય ને તખીઅત આજીજ હોય, દીલ ફીકરમા હોય, અને નરમ ખાણુ ખાધેલુ હોય, બે વખત ખાધાથી તખીઅતને હરકત થઈ હોય તે વખતે બહેરાનના રોજ વખત કરતાં આગળથીજ બહેરાન આવે તે ઘણુ રદી છે.

બહેરાનના વખતનું બીઆન.

વખત બાહુરીઓ ત્રણ કીશમના છે. પહેલો એ કે જે રોજ બહેરાનનો છે તેને **બાહુરીઓ** કહે છે. બીજો એ કે દાહાડા ની ખબર આપવા વાલો છે કે બહેરાન ક્યારે આવશે તેને વખત અંદાજ કહે છે. ત્રીજો એ કે બહેરાનનો રોજ પણ નહીં હોય ને અંદાજનો રોજ પણ નહીં હોય તો તેને વખત **વાકે-ફીઅલવસ્ત** કહે છે. અને જે વખતમાં બહેરાન આવે છે તેના **અગીઆર દીવશ** છે. અગર એહમાં બહેરાન આવે તો ઘણું શાર છે.

અગીઆર રોજનું બીઆન.

ચોથો, શાતમો, ચઉદમો, વીશમો, એકવીશમો, ચોવીશમો, શતાવીશમો, એકતીશમો, ચોતરીશમો, શાહતીશમો, ચાલીશમો. **આજે વખત એવો છે** કે વખતે બહેરાન આવે ને કદાચ નહીં પણ આવે તે વાકેફીઅલવસ્ત છ દીવશ છે. ત્રીજો, પાંચમો, નવમો, અગીઆરમો, તેરમો, શતરમો. બીજા દીવશ એવા છે કે તેમા બહેરાન નાકશ થાય છે, તે વખતની તારીખના દીવશ ઘણા દશત ભરેલા છે અને તે આઠ રોજ છે તે લખુ છું. છઠો, આઠમો, દશમો, બારમો, પંદરમો, શોળમો, અરાહમો, આગણીશમો. અને જે દીવશમાં કે બહેરાન નહીં આવે તેવા તેર રોજ ગણેલા છે. બાવીશમો, તેવીશમો, પચીશમો, છવીશમો, અઠાવીશમો, આગણતીશમો, તીશમો, ખતરીશમો, તેતરીશમો, પાતરીશમો, છતરીશમો, આહતીશમો, આગણચાલીશમો. ફક્ત બધામલીને અઠાવીશ

દીવશ છે એહમા બહેરાન થાય અથવા નહીં પણુ થાયે. બીજા કટલાક હકીમોએ પેહેલો તથા બીજા રોજ પણુ બહેરાનમાં દાખલ કરેલો છે, એટલા માટે કે જીણા તાવનો વખતે પેહેલે યા બીજે દીવશે જતો રહે છે, અને એ તાવ મરીજથી દુર થાયે તેવારે મરીજનો હાલ ઘણો નબળો થઈ જાયે છે. બરા એજ દીવશ બહેરાન છે, જે કે દીવશ બહેરાનનાં બીઆન કરે તે મરજ હાદમાં ઘણુ કરીને થાયે છે, બીમારને શઘળી બીમારી હાદમાં બહેરાન ખસુશ દીવશે તાક થાયે છે પણુ બહેરાન તાવગખમાં અગીઆરમે રોજ થાયે છે, અને ઘણા રોગોમાં ઉપર કહેલાં રોજ પરમાણે થાય પણુ તાવ તે વખતે હોય નહીં. જેમ તાવ ગખની શાથે ઘણા જરેનો તાવ રહે તેનુ જરે તથા બહેરાન આઠમા રોજ સુધી હોય તે પછી જરે કમ હોયે છે. મરજ મજમનેમાં બહેરાન ઉપર કહેલા રોજ પ્રમાણે માશ તથા વરશે પણુ થાયે છે, અને ઉપર કહેલા રોજ પ્રમાણે હાદાની બીમારીમાં થાયે છે, મીશલન બીમારી રૂએ શોદાદીમાં અને ખલગમીમાં શાત મહીનામાં નોખત ગખની હોય એવી રીતે બહેરાન એકશો વીશ દીવશ અથવા શાત મહીના યા બાદ શાત વરશે યા ચઉદ વરશે અથવા એકવીશ વરશે હોયે છે. અને હકીમ બુકરાત યુનાનીયે શીવાયે ચાલીશ દીવશથી સાઠ, એંશી, એકશો અને એકશોવીશ રોજનો સુમાર કર્યો નથી કારણુ કે કઉવત બહેરાનનુ મરજ હાદમાં એકશોવીશ રોજ સુધી છે.

**બીઆન બહેરાન વખત અંદાજનુ કે
આગળથી નીશાની માલમ પડે.**

જાણુ કે બહેરાન આવતા પેહેલાં માદાનો હાલ ગભરા-

એ અને આશાર ધશારો તખીઅતનો અને ધશારો મરજનો કે થોડી કેફીઅત બહેરાનની શાયે માલમ પડે છે જેમકે જાહેર થવુ ઘણી ભુખનુ એ નીશાની તખીઅતના ધશારાની છે અથવા બંધ થવુ ભુખનુ અને ભારે થવુ તખીઅતનુ એ હરકત નીશાની મરજના કડવતની છે. અને તગૈયુરખફીફ બેહરાની જેમકે દરદશર જીકલનફશ લરજમાં કે કેટલાક અવચોમાંથી પરશેવાનુ શફ થવુ એ નીશાની જે દીવશે જાહેર થાય તે દીવશને બહેરાન વખત અંદાજ કહે છે, યાને અંદાજ ખબર આપવાને છે, તે વખત ખબર આપે છે કે એહની પાછળ બહેરાન થશે તે જેદ, રદી, કેનાકશ. **તપશીલ એની એવી છે કે** મરજ હાદમાં પેહેલે રોજ નીશાની જાહેર થાયે તો ચોથે રોજ બહેરાન આવશે. બીમારી ઘણી ગરમ અને શરેહરકત હોય તો ત્રીજે દીવશે બેહરાન આવશે. અગર ધીમેતર હોયે તો ચોથે રોજ બેહરાન આવશે. અગર બીમારી ગરમ હોય ને વખત અંદાજ ચોથે રોજ હોય તો બહેરાન શાતમે રોજ આવશે. અગર ધીમેતર હોયે તો બહેરાન નવમે રોજ થશે. અગર વખત અંદાજ ચોથે રોજ હોયે ને નીશાની નખલી હશે તો બેહરાન છકે રોજ થશે. અગર વખત અંદાજ શાતમે રોજ હોય તો બહેરાન અગીઆરમે તથા ચઉદમે રોજ થશે. અગર અંદાજ ચઉદમે રોજ માલમ પડે તો બેહરાન શતરમે, અરાડમે, વીશમે, એકવીશમે રોજ હોય. વીશમે રોજ ઘણો હોય. અને જેવી રીતે ચોથો દીવશ ખબર આપે છે. શાતમા રોજની એવી રીતે અગીઆરમે ચઉદમા શાયે અને શતરમે વીશમાં તથા એકવીશમાં શાયે અરાડમે એકવીશમાં શાયે અને ઘણાઓમાં શતરમાં રોજ બહેરાન અંદાજ માલમ પડે છે, પણ જઈ અ-

ગર બહોરાન એકવીશમે રોજ નહીં આવે તો ચાલીશમે દીવ-
શે અને એહવી રીતે વીશમે રોજ પણ ચાલીશમાં રોજ શાયે
નીશબત રાખે.છે. **વખત બહોરાન વાકેશીઅલવ-
રતનો** જહારે કે નીશાન તીજે રોજ માલમ પડે તો બહેરાન
છઠે રોજ આવશે તે ઘણુ રદી છે અને પાંચમે રોજ ખબર
આપે તો નવમે રોજ બહેરાન થશે. નીશાની બદ હોએ તો
આઠમે રોજ બહોરાન થશે ઘણુકરી મરજ હાદમાં બહોરાનની
નીશાની ત્રણ દીવશ સુધી માલમ પડે છે, એટલે બહોરાન ત્રણ
દીવશે પુરો થાય છે, અને એ ત્રણ દીવશમાં જે દીવશે બહો-
રાનની નીશાની ઘણી અને મજબુત દેખાયે તેજ વખત બ-
હોરાનનો કેહેવાયે. અને મજમનેના રોગમા બહોરાન શીઆ-
લામા જઈલ થાય અને મજમને શતાઈ એમાં ગરમીની મોશ-
મમાં જવાલ લે છે, અને બહોરાન શરશામ ગરમ અને એવાજ
દરદમાં અગીઆરમે રોજ થઈ જાય છે. જાણુ કે બહેરાન,
મોહરકે અને ગખના તાવમાં પરશેવો અને જહાડાની શાયે
થાય છે. અને બહેરાન મોહરકેખાલીશનો રૂવાફ શાયે થાય છે-
બહેરાન શરશામનો ઘણા પશીના તથા રૂવાફ શાયે થાય છે,
અને બહોરાન તાવબસગમી તથા રૂખેમાં પસીના અથવા ઝાહા-
ડાની શાયે થાય છે. અને 'બહેરાન માથાનો કાનની રાહથી
અને છાતીની ખીમારીનો બહોરાન ઘણી તરેહનો છે, અગર
બહેરાનની માદા પાતલી છે તો પશીનાથી બહેરાન થશે, અને
મોતેદીલ હોએ તો રૂવાફથી હરશમાં ઝાડો તથા એકારીની
શાયે. અને ઘણા બહોરાન રૂવાફની શાયે થાય છે, તેની પછી
ઝાડો તથા એકારીની શાયે બહેરાન થાય છે.

બહોરાનની સાધારણ નીશાની.

જરે કે બહોરાન થવા માડે છે ત્યારે નીચલી નીશાની માલમ પડે છે.

૧લુ—માથાનુ દરદ કે બધી ચીજ ઘુમતી માલમ પડે.

૨જુ—જાણઝાણાટનુ કાનમાં માલમ થવું.

૩જુ—કાન એકવાર બંધ થઈ જાય.

૪થુ—એકે ઉપર નીશાની ખતાવી તેના પેંલાં અથવા તેની સાથે કાનનુ ભારે થવુ અને છાતીના સ્વાશનુ રોકાવુ.

૫મુ—એકે માથુ અને પગ તથા પેટની નશોનુ પગર દરદ ખેચાવુ.

૬કુ—એકે માથુ ગરમ થાયે અને એ નીશાનીની શાથે આંખ તેજ અને નીચેના આંડ ફડકવા લાગે અને મોંમાથી લાજ પડે તો બેહોશી થશે. અગર માદા દરદ કરે અને દીલ તડપે અને ચેહરાનો રંગ પીલો થઈ જાયે તો બહોરાન આકારીને રસ્તે થશે અગર તાવ શરૂરાવીમાં આંખની પાશે લાલ રેખા માલ પડે અને મોહ તથા આંખ અને નાક રાતા થઈ આવે અને એકાએક આંખથી પાણી શરૂ થાયે અને નાકમાં ચેગ આવે અને માથામા પરશેવો આવે તો બહોરાન રૂઆઈની શાથે આવશે. યાને નાકની રાહથી ખુન નીકળશે. અને ઘણુ કરીને એવી હાલત કે બીમારી દમવી હોય અને બીમાર જીવાન હોય અને માદા શરૂરાવી ઘણો હોય. નીશાની એની એવી છે કે આંખની આગળ લીલાં ધાભા જીલતા નજર આવે ને તાવ મોહરકે હોય અને તાડની મોશમમાં ચામડીનુ શુકાઈ જવુ ને બહોરાનનુ થવુ એ અસામત રૂઆઈની છે, અને નીશાન મુરકબ હોશે. અગર ઈંદ્રીનાં શીરમાં ખુજલી અને શોન્ને હોય મશા-

નાનુ ભારે થયુ અને પેશાબનુ ગલીજ વધારે આવયુ ને તે ચી-
 કણા પાણુ વધારે હોયે તબીઅત ખુશકી હોય પરશોવો થોડો
 આવે તો ચોમાશાની મોશમમાં બહોરાન બાઈદરાર થવાની ની-
 શાની છે. અગર પેટમાં આંતરડાં બોલે અને ઝાડો તથા પેશા-
 બ લીલાશપર આવે પેટની નીચે પેચશ માલમ પડે અને ભારે
 પાણુ પાણુ માલમ પડે ઘણુકરીને બધુ શરીર ભારે થાય અને
 નાડી શગીરને શલબ હોય તો બેહરાન ઝાડાની શાયે થશે.
 ખાશ કરીને તાવ શફરાવીમાં કે પાણી ઘણુ પીધુ હોયે અને
 પેશાબ શફદ અને કવી હોયે છે. જો મરીજ અસ્ત્રી હોય ને
 કમર અને કમલમાં દરદ અને ભારેપાણુ માલમ પડે ને કાંઈ
 નીશાની બેહરાનની માલમ પડે નહીં તો અઝકાવ એટલે રુતુ-
 ની શાયે બેહરાન આવશે. ખાશ કરીને કે અઝકાવનો વખત
 નજીક હોવો જોઈએ. અગર ગુદ્દાસ્થાનમાં દરદ અને ભારેપાણુ
 માલમ પડે ને પીઠ તથા કમરમાં દરદ હોય નાડી અછમ કહ-
 વત શાયે હોય અને કોઈ બીજુ નીશાન માલમ ન પડે તો બે-
 હરાન હરશાની શાયે થશે. માદાનુ અરક (પસીનો)ની તરફ રજુ
 થવાની નીશાની એ છે કે પેશાબ થોડો આવે તબીઅતે ખુશકી
 ચામડી શરીરની લુખી તાવનુ જોર ઘણુ નાડ નરમ અને મોજ
 પેશાબનો રંગ લાલ અને ગલીજ અગર ચોથે રોજ રંગીત અ-
 ને શાતમે દીવશે ગલીજ હોય અને રોગીના શરીર ઉપર હાથ
 મુકીએ જેમ વધારેવાર રહે તેમ વધારે ગરમ માલમ પડે તો
 બેહરાન પસીના શાયે આવશે. અગર રોગી શમાગામાં મૈથુન
 કરતાં ઈંદરી ખલીત થઈ દેખે અથવા આરતનો પેશાબ દેખે
 અથવા નાહાવાની તરકીબ કરતો દેખાએ તો બેહરાન પશીના
 શાયે આવવાની નીશાની છે.

નીશાની બહેરાન ઇન્તકાલીની.

ઇન્તકાલીની એહવી નીશાની છે કે તાવનુ જોર વધારે હોએ બંધા અવયમાં અથવા એક અવયમાં દરદ શરૂ હોય અને નીશાની ખોફનાક દેખાતી હોએ ને નાડી ઇન્તજમ હોય તો બહેરાન બીજા નબલા અવયોપર જોર કરશે અને જે અવયમાં જોર કરે ને પરશેવો આવે અને નાડી મમતીલી હોય તો જાણુ જોઈએ કે એ અવયપર માદા આવશે અને જોરે માલમ પડે કે માદા બહેરાની બીજા અવયપર ભાર મુકે છે અને દુખ ભારે પેદા થશે તો તે અવયને કડવત આપવું જોઈએ. અને બહેરાનને દીવશે તે રોગીને કોઈ તરેની હરકત કરવી નહીં અને જોરે કે માલમ પડે કે તબીઆત માદાને ઇબરાજ કરવાને જોરપર છે. પણ શઘળુ ખારીજ કરી શકતી નથી, તો મદત આપવી. જેમકે માદા રૂવાફની તરફ આવશે તો રોગીનું માથું ગરમ રાખવું ને પાણી ગરમ માથા ઉપર રેડવું. અને તારીકની મદતની જરૂર હોય તો પાણી ગરમ કરી ચાદર ઓરાડી બાફ લેવડાવવો. અગર બહેરાનની વખતે માદા ઓકારી તરફ રજુ થાએ તો ઓકારીની મદદ કરવી. એક અવયથી બીજા અવયપર માદા બહેરાની જાએ તો બીજા તેની શામેના અવય મજબુત બાંધવો. બીજા અવય બરાબર હોએ તો ગરમ લેપ લગાવે. અગર માદા ડાખા હાથમા હોય તો જમણા હાથથી કોઈ ભારે કામ કરે અથવા કોઈ ભારે ચીજ ઉડાવે. અગર માદા માથું અને અંખ ઉપર હોય તો પગને જોરથી મશાલે. અથવા ગરમ પાણીમાં પગને બોલે. અથવા દારીથી પગને મજબુત બાંધે. અગર છાતી ઉપર આવવાની હોએ તો હાથ અને જાંઘ જુગતીથી બાંધે. અને માદા ઇદરાને તારીક શાથે અને ઓકારીને

ગાડા શાથે ને ઝાડાને ઝોકારી શાથે અને તારીકને ઈંદરાર શાથે
 લુંટાવે. હાંશલ મતલબ કે જરે માદા એક તરફથી ખી-
 જી તરફ લઈ જવો હોયે જેમ તાળવું અને મોંમાથી લોહી આવે
 ને વીચાર ખીજી તરફ લઈ જવાનો હોયે તો મુનાશબ છે કે
 નાકની તરફ લાવવો. અગર ખીજી તરફ લઈ જવાના વીચાર
 હોયે તો નીચેના શરીરની રગ ખોલે એ પરમાણુ સ્ત્રીઓને એ
 રોગ હોયે ને તેને હરશ પાણુ હોયે તો તેના માદા હેજ (અટ-
 કાવ)ની શાથે રબ્બુ કરવો. અગર છેટો નાંખવાનો વીચાર હોયે
 તો ઉપરના શરીરમાથી કોઈ રગ ખોલે. અગર માદા જમાણા
 હાથપર હોય તો ડાબા હાથની રગ ખોલે અથવા ડાબા પગની
 ખોલે. અગર માદા જમાણા પગમા છે તો તે જમાણા હાથની
 ફશદ ખોલે અગર ડાબા પગમા છે તો ડાબા હાથની ફશ ખોલે.
 અને એવી રીતે માદા અને જગરને લુંટાવવા શરૂ ઉલટા હા-
 થની રગ ખોલવી અને તલ્લીને માટે જમાણા હાથની અને
 જરે કે માદા કાયમ જગાપર કાયમ થઈ ગયો હોયે તો મુકા-
 ખીલ અવયની ફશ ખોલવી. **શાએદો** શરૂમરજથી જે કે
 બહેરાનનો હીશાબ કરવામાં આવે છે કેટલાક હકીમોના મતથી
 બે વખત છે. જે વખત કે રોગીને રોગની નીશાની માલમ પડે
 યાને જરે કે બહેરાનમા આજ્ઞસીકની હોય. અને ખીજી હકી-
 મોની નજરમાં એમ છે કે જરે માણુશ ખીમાર પડે અને મર-
 જ શારી રીતે જાહેર આવે જેવો કે આજ્ઞસીકની બુખાર વગેરે
 થી જાહેર થાયે તે વખત શરૂ મરજમાં ગણાશે નહીં પણ એ
 વખત જાહેર કે બુખાર બરાબર જાહેર થાયે અને મરીજને
 રોગની હકીકત માલમ થાયે તે વખતથી ગણવામાં આવશે.
 અને કોઈ વખત બહેરાન બે દીવશ કે ત્રણ દીવશ બરાબર રહે

છે બેહેરાન તામ હોએ અથવા બહેરાન ઇન્તકાલી એ વખતે માલમ પડે છે કે જરે કે માદા વધારે હોએ ને એક દીવશમાં માદા મગજને દફે કરી શકે નહીં અને એ ઘણુખરૂ વીશ દીવશે જ્ઞામાં આવેલું છે. “ઇતી શ્રી પુકારાત યુનાનીની રમુજે હી-કમતનુ ગુજરાતી ભાશાન્તર અને નાડી પરીક્ષા મુત્ર પરીક્ષા તથા બહેરાનની હઝીગત શમામ”.

રમુજ દસમી.

દવાનુ ખીઆન.

મશનવી.

અવલ હુમ્ડ હકે બાદ નાયત રસુલ,
દરૂદ આત્રો અરાહાબપર હોનજુલ;
શહાબીકે તીબકા એહે તર્જુમાં,
કીઆં નજમ વાકફ હું તાફેદમાં;
દવાશે અગર હોવે સીહત અલીમ,
શફા ખુઝ અઝ જનબે રબ કરીમ;
લહુ બાદ બલગમ વપીત હર ચઆર,
ઇસી ચારશે જનોતંન કુ કરાર;
જુદા કર ખતાવું હરએકકા નીશાન,
શમજ દેખતું મરજ ઉશકા પીછાન.

નીશાની પીતની.

અગર પિતકા છશ શખ્સકુ હોવે ઢઢે,

જીયાદા લગે પીઆશ રંગ હોવે જદે;
 સીતાબી ચલે નજી સુખે જખાન,
 કરે કસદ પાનીપેઓ હરજમાં;
 જલે ચશમ ઉશકે બશર હોવે કંમ,
 ન કુરસત દે દારાન સર એક દંમ.

નીશાની બાદ.

અગર બાદ જીશ તંનમે પકડે કયામ,
 તો બરઅકશ પીતકા શમજલે તમામ;
 રહે સુસ્ત તંન એર ખુશકી બદન,
 કુગે પેટ કારા રોગન નમન;
 બવાસીરકા હોવે પેદામવાદ,
 કુખે બંદબંદ ફીકર હોવે જીયાદ.

નીશાની બળગમ.

નીશાનીયાં તું બલગમકી સુનલે તમામ,
 ગળ કંમ હોતા હજમ હોવે તામ;
 ષકમ નર્મહે ઊશકુ ખીસીયાર ખવાબ,
 બદન સુસ્ત પાઊમે ભર આવે આબ;
 ન પાનીકી ખવાહશ હે રંગ શફીદ,
 રહે ઉસકુ ગરમીકી હરદમ ઉમેદ;

નીશાની ખુન.

સહુગર જીઆદા હોવે દર બદન,

તબીઅત રહે તુલખ પીરીં દહન;
 રહે શીરકુ ગરદશ દુખે . ઉસ્તખવાન,
 હોવે ખુસ્ક મગજ આર સૂખે જખાંત;
 ખુન્નવે બદન સુખ હોવે પેસાખ,
 આંખાં સુખ આર નખ્ખ દોડે સીતાખ;

નીશાની નખ્ખની.

અગર નખ્ખહે જગકી ચાલપર,
 તો ખેશક શમજ પીતકા આહે અશર;
 ચલે નખ્ખગર સુસ્ત ખારીક ચાલ,
 એકીનજન બલગમ કે ગુલમેકા હાલ;
 ચલે મોર યા મુર્ગ યા ખતકી શાન,
 શમજ લે તું બલગમકા હે આ નીશાન;
 ગર ઊંગલી ફે નીચે રહે નખ્ખ દબ,
 શમજ તુ કે વો ખાદકા હે શખખ;
 અગર નખ્ખ હે શાંપકી ચાલપર,
 વોપિત ખાદ બલગમકા દેવે અશર;

નીશાની કાફરા. (પેશાખ)

શમજ સુખ રંગ ખોલકા નેશખું,
 નેહે નર્દ પીતકા અશર ખોઝતું
 શફ્ટીકુ બલગમકા તાસીર જન,
 સીઆહીકુ શોદાકાહે રંગ પીછાન;
 અગર ખોલહે રંગ અંજરકા,

શમજ તું લહુકી હે તાસીરકા;
 તુરંજકાશાહે યા વો અંનાર હે,
 એકીન જનતું પીતકા આશાર હે;
 અગર જત્રાની હે રંગે પેશાબ,
 શફેદી વ સુરખી હે બાદીકા તાબ;
 અગર બોલહે સુર્ખ માનંદ ખુન,
 સીઆહી હે ઉસીમે માઘલિ જખુન;
 છઆદાહે ગરમીકા ઇશમે અશર,
 એહી હુકમહે આશમાની મગર;
 અગર હાલ તપકીહે રંગે સીયા,
 એ બીમારકી મોતહે બેશબા;
 અગર તપનહીં ચોર સીહા રંગ બોલ,
 ન કુછ મોતકા અપને રખ દીલમે હોલ;

નીશાની મોત.

દો આંખોમે એક હોવે છોટી અગર,
 ખુસી એક રહે ચોર મુંદી દીગર;
 કસીદા રહે ગર પેશાનીકા પોસ્ત,
 હીલે કાનકી લોલકી સુન એ દોસ્ત;
 ભી સોના રહે ગર્મ ચોર પાઝિં શર્દ,
 પેશાની રહે સર્દ માનંદ બર્દ;
 દમ ઉશકા ચલે જલદ ચોર જર્દ મું,
 આખોં બીચ અંધાર આવે જખું;
 જો બીમારપર એ અલામત તું પાય,

કરે ગર ઇલાજ ઉશકા અફશોશ ખાય;

જાલની પીછાન.

મીઠા કડવા ખારા હે ચીકના વ તેજ,
તું ઇશ પાંચકુ ગર્ભી કે કર તમીજ;
ઝાહિ મોતેદીલ ને કે ખેચે જખાન,
ખટાઝોર ફીકા તુરશ શદ્દ જાન;

ઇલાજ દરદ શકીકા.

કહુ મેં તુજે નીમશરકી દવા,
શખખ શેંજે બલગમ કે પેદા હુવા;
શુબે શે કરે શામ તક દર્દ નેશા,
રહે શખકુ દરદ સકીકા ખમોશ;
ખચો સુઠ પીંપળ સીયામીરચ ચાર,
તુંપાની શતી પીશકર છાન ચાર;
દોશો ખુદ તું નાકમે ઉશકે ડાલ,
શકીકા ઉશીવકત પાવે જવાલ;
ખટાઇ કે રશકા ઝાહીહિ અશર,
નખાદીકે ઉપર હોવે કારગર;
તું સુન દરદ ખાદીકા મુજશે દવા,
શીતારો કે રોગનશે પાવે શફા;

ઇલાજ તમામસીર.

સુનો દરદ શીરકા દરવા ખેખતા,

હુરેક ભાંતકે દરદપર હેરવાં;
 તુંલે સુઝ નખાત ઓર જાકરાં,
 ખરાખર કપડછાન કર બાદજાં;
 મીલા ગાઢકા ઘીઈ તું ખીની મેંડાલ,
 દાશે વક્તમે તબે હોવે બહાલ;
 એરંડીકી જડ પીશ પાનીમે રોખ,
 દ તલવેપે લેપ ઓર પેશાનીપે ખોખ;
 અગર બાઈશેહે તો હોવેગા દુર,
 વગર તપશેહે ઉશક શંદલ જરૂર;
 ને કોઈ ગાઢકા શમ જલાકર અગર,
 લગાવે તરત દઈ હો દર્દશર;
 એહી નફા મીચીશીઆ શેહેયાર,
 ચુંહી ઇશિતરેશે આ દવે કરાર;

ઇલાજ શરશામ.

કે શરશામહે ગર્મ ખરશામ શર્દ,
 ખના ગોશામાં ઉશકા રહેતાહે દર્દ;
 હે શરશામ ખેશક લહુકા મુવાદ,
 ને ખરશામકાં મરજાહે એન બાદ;
 એ દાનુ મરજકી તો શુન મુજશે ખાત,
 જીએ તક નાજવે મગર જીકે શાથ;
 તું ખરશામકુ દાગ તાલુપે કર,^૧
 ભી શરશામકુ માર પીછે ખશર;

ધલાજ શરે (મરગી) (૨૨૩).

ઠેકાણા હે મરગીકા દર મગજપર,
 ઓ કરતાહે બાદઅજ બદનમે અશર;
 જખાં બંધ હોનીહે ઓર અકલ હોશ,
 ઓ મુરદે કે માનંદ હોતા ખમેશ;
 હે આગાજમે ઉશકુ દારૂ રવા,
 પુરાના હુએ બાદ હે લાદવા;
 હે ખુનીકે તઈ ફશદ કે ફાળકા,
 દવામેં કહું બાદીકે હાલકા;
 નેહે ગુર્ગ કે પીઠમે ઉસ્ત ખવાન,
 તુંલાં ઉશકુ બાજુમે બાંધ અય જુવાન;
 દફે હોયે અજ ફજળ પરવર દેગાર,
 રખ ઈશ બાતકુ દીલમે અપને કરાર;

ધલાજ બીનો.

તું ખારીક પીશ ઉસ્તખવાને બશરે,
 પીલા ગાઇ કે દુધમે હર ફજર;
 દો માશા લે પારા વ ગંધક ચાઆર,
 મીલા સુઠ બચનાગ માશા ટંકાર;
 શીહામીરચ પીપલ કબાબે દીગર,
 અકરકરા બેબે કનીર ઓર શકર;
 તું ભંગરેકે શીરેમે કર ઉશકુ હલ,
 ગણોલે બના તુખમરીઠે મીશલ;
 દે મરગીકુ દો વકત તું એકશાલ,

મીઠા તેલ તુરશીકા પરહીજ હાલ;
ખટાઈકા રશનાકમે તું નીચોડ,
દવા નહીંહે મરગીકા કોઈ ઉશકે જોડ;

—o—o—o—o—o—

ધલાજ દારરાનશીર.

કહું મેં અલામાત દારરાનશર,
જમી આશમાં શબ ફીરે દરનજર;
લે દાશેર ખશખાશ દાશેર આખ,
તું દે જ્ઞેશ લેછાન ચોથાઈ આખ;
મીલા ઉશમે યક શેર નખાત ખાંમ,
ઉતાર ઉશકુ જખ શીરા હોવે કવામ;
શુભાશામ દો તોલે દેવે દવા,
દફે હોવે દારાનશર માખોલીઆ;
મીઠા તેલ મતખાંન શરમે લગા,
અગર તપશેહે મરજ પાવે શફા;
અગર ચોહે શરદીકા સુન મુજશેખાત,
કખાખે અકરકરા દે શહેદ શાય;
મરજ પરજો મરગીકે ખોલાદવા,
ભીંદારાન શર ઉશશે હોવે ભલા;

ધલાજ ફાલેજ.

સુનો મરજ ફાલજકા મુજશે ખ્યાન,
કહુ ખાશીઅત ઉશકી ચોર શબ નીશાન;
જખાં હોય ગુફતારસે કે દો ખંદ,

હરકતશે આધા બદન હોવે શંદ;
 દ એક હરતે માઅલસલ એ અજીજ,
 લગા રોગને બે લશાં ખાતમીજ;
 કરે ઉશપે કોશશ હુકીમાં બહોત,
 મવાફીકન હોવે દવા ગેરમોત; ,
 અગર બાદ સીહુતકે તુરશી ને ખાય,
 હે તેકીક ફાલજકા મરજ ઉશકુ આય;

ઈલાજ મરજ લકવા.

અલામાત લકવેકા સુન મુજશેં યાર,
 દહેન હોવે ટેકા રહે ચક પેસાર;
 ન ખાતા ન મોતા હેવો રોજ ચાર,
 કરે ચારમે રોજ જગશે ગુજર;
 અગર ખેરીયતશે ટલે ચાર રોજ,
 નહીં ઉશકુ વશવાશ એ દીલ ફરોજ;
 દોલે ફીલફીલ આર એક જંજબીલ,
 શે તોલે તુલે કોશતમ બેખનીલ;
 કબાબે શે તોલાં શષ આકરકરા,
 પીપલમુલ ષષ તોલા નેહ બંગરા;
 જરબાદ ષષ તોલા તુખમકાશની,
 બવજન હમે ગુગલ ખુરદની;
 ગલોલે બવજન શોપારી તું કર,
 દેદો વણત તુ યાદ રખ મત ખીશર;
 ખીલા યહ દવાતું ઉશે ચાર માહ,

ન તુરશીકે ઉપર કરે વો નીગાહ;
 ધતુરેકા રોગન હે નાફે તમામ,
 રખે જાએફલ મોહ કે અંદર મુદામ;
 ઓ જાએફલકે ઘીશે ભીહાતાહે દુર,
 મવાફક હે ઉશકક શરાખે અંગુર;

ઇલાજ મરજ કાબુશ.

અજબ મરજ કાબુશકાહે અશર,
 જો આલમ શમજતેહે શેતાનકર;
 પડે ખવાબમે બોજ છાતીપે યુ,
 જો કોઈ બેઠ સીનેકુ દાખાહે જયુ;
 જખાંકુ ન તાકત રહે ખાતકી,
 ન કઉવત રહે પાંઉ આર હાતકી;
 ઓ શમજે કે લેહેજેમેં જાતીહે જાન,
 એહી મરજ કાબુશકા હે પીછાન;
 કહુ મેં દવા ઉશકી સુન ચે રફીફ,
 તું ફશદે અવલરખ રજે ખાસલીક;
 દવા કેએ કીદે ઉશકુ ખાદ અજ જુલાખ,
 દો હફતે દીરમ મસ્તકી દે સીતાખ;
 પુદીને લશન પીઆજ તલતાષખાંમ,
 ચને આર ખલરોખે મતદે મુદામ;
 ખફજલે ઇલાહી મરજ હોવે દુર,
 નહરગીજ તું પરહેજ મેં કર કશુર;

ઈલાજ મરજ તશનુજ.

તશનુજહે દોતરહેકા એ પીશર,
 હેદોનું કે તઈ જાય દર મગજપર;
 હે એક માદા ચોર દુશરા હે જો નર,
 શમજ માદાહે ખુબ્બ ચોર નરહે તર;
 બદન હોવે ખમ જ્યુકે હલકે કમાન,
 દો શોરેજમે ઉશકા જતાહે જનન;
 જો ગુજરે અગર તીન દીન ઉશકે તઈ,
 ઉશે મોતકા ખોડ હરગીજ નહીં;
 હુકીમાં લીખે મરજકા કેદા બંધ,
 દવા ઉશકે ફાલજકી હે સુદઅંદ;

ઈલાજ મરજ માલીખાળીઆ.

દોહે તરેહ ઈશ મરજકે ખે ખતા,
 કહું મે અત્રામાત માંખોત્રીઆ;
 શમે ફકર ખુબ્બ ઉશકે હોવે જયાદ,
 ખરહના ફીરે દોડતા મીશલ બાદ;
 રહે નાં જબાં એકદમ ઉશકી બંદ,
 કરે કામ એ રોજ્જેશખ ના પસંદ;
 હે ખરઅકસ ઉશકા તું દુશરેકે જનન,
 હુવા હે ખત્રત મગજમે કર પીછાન;
 તું કર ઉશકે દોરાન શરકી દવા,
 હરીરાદ ખાખાશ શકર મીલા;
 અગર મોં ઉપર હોવે સુરખી અયાં,

લગા ફશદ ફેફાલ તું બે ગુમાં;

ઈલાજ મરજ નશીયા.

લે તું મરજ નસીયાંકી મુજસે દવા,
શમજ મજ્જમે બાદ પેદાહુવા;
ફરાંમોશી એસી તબીઅતમેં આય,
જબાંશે કહે બાત આર ભુક્ત જાએ;
નસીહત કરે ઉસપે કયું કર અશર,
રખે હાથમે ચીજ જાવે બીશર;
જટામાંથી એક પાવ આર મોથો ખીલ,
લે આર પાવ તજ જોજ આર જંજખીલ;
મીલા શોહદ દોશોર ચે ચાર મન,
ચેહેલ રોજ કર લીદમે તું દરન;
તું એક તોલા દે હર સુબહો મશા,
પપાપી ખીલા એદવા ચાર માંહે;

ઈલાજ નજલા વજુખામ.

કહું મેં અલામાત નજલા જુકામ,
કેજે નાકશેં આખ ટપકે તમામ;
જલે આર પતલા રહે આખ જખ,
શમજતું કે ગરમીકા હે આ શખખ;
તોહે શરકે આર દોગ ગંદમકા આખ,
અમલ ઉશકા બેહેતરહે દર વકત ખવાખ;
જો ગાડા નીકલતા રહે આખ ગર,
યકીન જાન શરદીકા એહે અશર;

તું લે પોસ્ત ખશખાશ ઓર જંજખીલ,
 મીલા ઉશમે એક નેજખુ એ અલીલ;
 તુ દે નેશ લે છાન એ પાવ આખ,
 દોશે દફે ઇસતરેહ વકત ખવાખ;
 દફે હોવે ખલગમ શીનેકા તમામ,
 ન રહે મગજ કે ખીચ નજલા જુખામ;
 રખે મોંમે લોંગ ઓર ઇલાચી અગર,
 દોશે રોજમાં જાવે ખલગમ ઉતર;
 કલોંજ લે શુંગે અગર ખાર ખાર,
 કરે ખેખ નજલાકે તઈ તાર તાર;

ઇલાજ નઈશ ખસર (આંખે થોડુ દેખાય)

પડે આંખમે જીશકુ કુલા અગર,
 લગા મુશલી દુધમે પીશકર;
 શફેદ મુશલી પીશ દરસીર જાંન,
 દોહફતે લગાના તુ અંદર નઅંન;
 રતંધલેકુ આખે જીગર ગોશફંદ,
 લગાતીન શખ આખુમે કરપશંદ;

ઇલાજ રઆફ.

ભીહો નાકશે ગર લહુ ખેખીલાફ,
 દીરમ મસ્તકી ઓર અફીમ શાફ;
 રકત ચંદન ઓર મકકી કા જાલ,
 ખનાપીશ ચારોકુ પતી મીશાળ;

તું રખ નાકમે ઉશકે તઈ લહેજે ચંદ,
 બ ફજલે ઇલાહી લહુ હોવે બંધ;
 અગર નાકમે પીપકા હે નીશાન,
 લગા ચર્ખી મુર્ગીકી તું બે માન;
 મીલા ઉશમે હરહાં થોડી જાકરાન,
 અગર ખુસ્કહે મોમ મગજે બજન;
 અગર બંધ સુરાખ બીની તમામ,
 નહીં પોહોચતી બોચે ખુશબર મુશામ;
 તુ એક હરતે દો ખુદ લે બોલખર,
 નીચોડ નાકમે દેખ ઉશકા અશર;

ઈલાજ દરદ દંદાન (દાંત).

અગર દરદ કમ હોવે આખ શદ,
 ઉશે ફશદ કેફાલશે જાએ દદ;
 અગર ગર્મ તાનીશૌ હા દ કંમ,
 પકડ દાડમે સુવે બંધ કર બહમ;
 તુ રખ મસ્તકી તીન શમ જેર દાડ,
 ઓ ડાલેગા ઉશ દરદકી જડ ઉખાડ;
 અગર હીંગ એક માશા લેવે ગરમ,
 તું રખ ડાડમે મરકે જાવે કરમ;
 ખટાઈકા દેવે અગર તું ધુવાં,
 કરમ મરકે શારે ગીરે બેગુમાન;

ઈલાજ બદખોઈ મોં અને બગલ.

કીશીકે અગર મોંમે બદખો ઉકે,

નલા તાપ શેતાન ઉશશે હઠે;
 શકમ મેશે જીશકે ને આતીહિ ખાશ,
 દવા ઉશક હરગીજ ન હોવેગી રાશ;
 અગર મોંશે બદખો ને આવે હલીલ,
 મીલા મુખ્ક આર ઉદ લોંગ એ અલીલ;
 પયાપી હર સુખેહ દંદાં પેમલ,
 દરે હોવે બદખોકા શારા ખતલ;
 કીશીકુ અગર હોવે બદખો બગલ,
 ખીલા ઉશકુ એક માહ લશન આર અશલ;

—*~*~*~*

ધલાજ દરદ શકમ (પેટ).

અગર દરદ શરદીશે હે દર શકમ,
 હકારાં ઉશે તુર્ષ આવે ખહમ;
 બહોત દરકુ હજમ હોવે તાઆમ,
 શમજ એહે શરદીકા ખાયશ તમામ;
 કખામે અકલકરા આર ફીલફીલેન,
 શહેદ સુઠદે ઉશકુ ને હોવે ચેન;
 દોહફતે ખીલા એદવા તુ નહાર,
 શકા પાવે અજ ફજલ પરવર દગાર;
 શકમ દર્દ ગર્મીશે ને હોવે રાશ,
 હકારા બહોત આર લગે ઉશકુ પીઆશ;
 તખાસીર લોંગ આર ધલાચી દીગર,
 તુ હમ વજન લે ઉશકે ચીની શકર;
 ખીલાં નીમ તોલે તું ઉસ્કુ નહાર,

દાશે રોજ ગરમીક દેવે ઉતાર;

ઘલાજ દીક.

કરે જશકે તઈ મરજ ખાંશી અશર,
પીલા ઉશકે તઈ હર સુભો સીરખર;
લહુ ખુસ્ક હોય તન જે હોય નાતવાન,
હકીમાંકી હીકમત હે શખ રાયગાન;

ઘલાજ ગરશંગી (ભુખ).

નીમક ખુરદની ઓર હલીલે બડંગ,
લે પારા નીમક ઓર નીમક હે જે શંગ;
કરકશ વ ફીલફીલ લે જવખાર યાર,
મીલાં સુઠ શતવા ખીલા તું ન હાર;
દફે બાદ બલગમ હોવે બે સખા,
જે આવે ઉપર શાફ હોય ઈસ્તહા;

ઘલાજ હુને.

અગર હોવે બદહુજમ જશકે તાઆમ,
ઘલાજ ઉશકા ફાકે હે ચેક સુભોડુ શામ;
ઉશે શોહુદમે જયફલ તું ખીલા,
ભલા નહીં તો જુલાખ ઓર કે દીલા;

ઘલાજ ગપે.

કહુ મેં દવા અખ ગશેકા તમામ,

શનેપાત કે'તે હશે ખાશો આમ;
 દો બચનાગ ઠંકાર એક ફીલફીલન,
 દો શીમાબ કબરેત અજ જન ખીન;
 કબાબે દો તોલા એક આકરકરા,
 મીલા શબકુ દર સીરે ભંગરા;
 ગલુ લે ખતાં છાઉમે રખ સુકા,
 આ દેગા શનીપાત કે તઈ ભગા;

ઈલાજ કોલંજ.

શકમમે ઉઠે સુલ હસકુ અગર,
 ખીલા રાઈ તું બુન આર પીશકર;
 થોડા મગજ હીંજલકા દે તું ખીલા,
 અગર હોવે જુલાબ તો હે ભલા;

ઈલાજ મરજ યરકાન.

અગર મરજ પીલીએકા હસકુહુવા,
 ખીલા તું ઉશે ખાક નકરા તીલાં;
 મીલા શેહદમે એક રતી હર નહાર,
 આ દેવેગા અખીઆંકી જરદી ઉતાર;
 ઉશે ફરદ કેફાલ કરના ભલા,
 અગર નહીં તો શીગીઆં લગાના ભલા;

ઈલાજ શગરની.

શે માશે લે અદરક વ તુખમે કતાન,

લે દામસ્તકી વજન શકર સીતાન;
કર્ફ દસ્ત ખાના ઉશે સુભોહ શામ,
અકડા વીહિ દર્ફ હોવે તમામ;
ઉશે પોસ્ત આર ભંગ દેવે નર્ફ,
આ અફીમશે હોતાહે અકશર દર્ફ;
નહી તસપે હોવે દવા કારગર,
શક્ષ હે મગર ઉશકુ અંદર કબર;

ઈલાજ કનાક.

અગર જીસકુ હે મરજ પેચશકા ખામ,
તું લે ખેલફલ આર લે તુખમ આમ;
તુ લે સુક તડદર કે ગુલ મોચરશ,
દહીમે મીલા પીશ પીન્નતું બશ;

ઈલાજ શકમના કરમનો.

બકાઈસે લે તુ બ વખતે ન હાર,
દા તોલે ગુલો પોસ્ત આર બરગ બાર;
પલાશ પાપડા કંદ મીલા પીશકર,
નીગલ જીતું ગોલી બ વખતે ફજર;
શકમશે ગીરે મરકે શારે કરમ,
તું ખાં શાથ રોગન કે ખીચડી ગરમ;
પુરાના જો હોવે દરખતે અનાર,
તુ લે છાલ ઉશકી દીરમ શંગ ચાર;
ઉશે ખુબ દ જોશ પાનીમે છાન,

શકમમા રહેના કરમકા નીશાન;

ઇલાજ શંગે મશાના.

ને અટકે કીશીકુ મશાને મે શંગ,
મુક્તી પ્યાજ કે તુખમ લે બેદરંગ;
તુ એક શેર પાનીમે દે ઉશકુ નેશ,
કરે એક પ્યાલા તુ હર સુમેહ નાશ;
નખા ગંદમે ગોસ્ત માહીવ સીર,
શરાબ આર શીરીનશે પરહેજ ગીર;
ને જતાહે ગુલકર મશાનેકા શંગ,
બહોત નફે હે ઉશકુ લંહેમ કલંગ;
ગીજત તરીકા ઉશકુ નાફેહે ચાર,
બશરતે અગર ખાવે ઉશકુ નહાર;

ઇલાજ શીલશીલ બોલ.

અગર મુસ્ત તીલ ખાવે દર વકત ખવાબ,
ન ટપકેગા ફીર ઉશકુ હરગીજ પેશાબ;
ને મુતે અગર નીદમે બે ખબર,
ખીલા ઉશકુ ઈસ્પંદ ઘી આર શકર;
હોવે જ્વર ગરમીકી સદત જીશે,
શકર આર ધનીઆ ખીલા તુ ઉશે;

ઇલાજ મકવીઆહ (ધાતુપુષ્ટ).

અકરકરાઆર મોચરશ મુશલી,

સીઆહ ચોર શકીદ ચોર લે ભલી;
 લશાં અલમશાં ફેરો ખાર ખશક,
 લે ખશમાશે જોજ પસ્તાને શગ;
 કબાબે દીગર લાખતે ખરખરી,
 ઉટંગન જટામાસી શકર તરી;
 મેખાનેકી બેખ ચોર ફીલફીલ દરાજ,
 મીલા શખકુ એકબે શકુફે ખશાજ;
 કફે દસ્ત ખાવે અગર સીરશાત,
 બ હરશખ રખે ચાર ઝંન અપને શાત;

ઈલાજ પેશાબ ઝાડો બંધાઈ જાય તેનો.

અગર બદલો ઉશક ગાપત વબોલ,
 પીલા આબમે બેખ હીંછલકુ ગોલ;
 પીઆજ ગોખર ચોર બીનાક્યા ખચાર,
 મીલા પીશતુ તુખમ એ હર ચચાર;
 તું દે જોશ એ ચાર પાની કે શાત,
 મીલા ઉગમે તું એક તોલે નખાત;
 અગર એક ખાલા પીલાવે તું આબ,
 કુશાદા હોવે ફૂલ હકશે પેશાબ;
 તું સુરાબ આલતમે કાકુર રખ,
 વગર નહીં તો એક હુબે સુરા નીમક;
 વરને પીલા ઉશક કચેકા આબ,
 કુશાદા ઉશી વખત હોવે પેસાબ;

ઇલાજ પરમા.

પુરાના અગર ઇંદિ ખાવે નહાર,
કરે બેખ પરમે કે તહીં તારતાર.
તુ લે ઘાશ શરખાલેકા જડ કે શાત,
મીલા ખા ઉશે તું શકર યા નખાત;
દઈ હોવે પરમેકા ઇલત તમામ,
દો હકતે અગર ખાવે હર સુખોહ શામ;

ઇલાજ જખમ તીર શમશેર.

અગર ઉશતખવાં આદમી યા બકર,
તું હમ વજન મુરદાર શીંગ પીશકર;
મીલા ગાયકા ધીકુ તુ દે નેશ યાર,
મીલા મોમ કર ઉશકા મરહમ તઈઆર;
લગાવે અગર જખમપર ચંદગાહ,
શકા હોવે બેશક બ ફજલે ઇલા;
દવાપર ન જન હાર રખ એતકાદ,
ઇલિમ અલ્લા શાફી હે રખીલઅબાદ;

ઇલાજ કઢિવત બાહ.

એહો બે બહા નુશખા બનકુશાદ,
કેખાનેશે હો દીલ તેરા શાદશાદ;
મગા આહ હું ભાર ચીની કખાખ,
ઉશીકે વજન દારચીની સીતાખ;
મગા હમ વજન ઉશકે ગુલકંદ યાર,

અકલકરા ઉશકે વજન કર સુમાર;
 મંગા રૂમી મસ્તગી ચાર હુંન,
 કુટાનેકા આઠા લે ઉશકે વજન;
 ઉશીકે વજન જાયફલ તુ મગા,
 ઉશીકે વજન પોસ્ત ખશખાશકા;
 ખુરાશાની અજમાં ઉશીકે વજન,
 મગા સુઠ શતવા તુ કર હમ વજન;
 મંગા મોચરશ હમ વજન કર સુમાર,
 ઉશીકે વજન લોંગત્રે દર બજાર;
 ઉશીકે વજન જાફરાં તોલ લે,
 ઉસીકે વજન જોતરી મુલ લે;
 એ શખસઈ કે તહીં કુટ ખારીક કર,
 કપડછાણુ કર ઉશકે તઈ ખુખતર;
 શહેદમે મીલાકર રખે ઉશકે તઈ,
 હોખાશન ઉશે ચીકના એ મેજખીન;
 હમેશે ફજરકુ બ વકતે નહાર,
 બ મકદાર દો હુંનકે કર શુમાર;
 તુ ખા ખામજ હલવા એ નામદાર,
 ભીઉશ ખાદ ખાનેકુ ખા દોસ્તદાર;
 જો ખારીક સુરાખ પેશાખકા,
 ચલે ધાર ખારીક હો આખકા;
 કે ખાહ ઇશિકદર હદશે લોવે જ્યાદ,
 મજ શખકા એક ઉમર હો દીલમે યાદ;
 તવાના વ તાકત બદનમાં રહે,
 શદા તુંદી આલતશોં કરતા રહે;

મુજરબલે એહ નુશખે ઇતિખાખ,
હે પરહેઝ તુરશી વ બાઝી શીતામ;

— ૦૬૦૨૭૭ —

નુશખો અંજમાદ (ધાત જમાવે).

તુ રખ જોકે નુશખાકુ અખ મુજશે યાદ,
બોહનલે વો નુશખે અંજમાદ;
મગા ગુંદકીકર દો તોચે વજન,
પુરાના લે ગુડ ઉચકે તું હમ વજન;
ઉશીકે વજન તોલ મેળી મગા,
અલમ ઉશ વજન મુત લે જસદ જ;
ઉશીકે વજન બેખ કંગોઈ કે,
મગા કરકે તથિઆર રખ હીલચે;
એ ચીજે કે તથ કુટ બારીક કર,
કપડાજન કર ઉચકે તથ એ પીશર;
ભી જોકે નારીઅત મોલ પુખત લેઆ,
ઉશં કરતું મુશખ બારીકઆ;
સકુર ઉશમે ભરકર કપડ મટ કરે,
દો જંગલી મગા ઉપાલીઆ ટોકરે;
લગા આગદ બાદ અજાં ઉચકે તથ,
કે લોજાય શખ ખાખ ઉપાલીઆ વહીં;
તુ લે નારીયલ ઉપાલીશો નીકાલ,
શક્ષ કરકે છીવડોશો અંડીમે ડાલ;
દે કુટ ઉચકુ મેરા તરેહ એ જાનમન,
કે હો મોમકે તરેહશં બે સુખન;

બના ઉશકે ફીર શાત તુ ગોલીઆં,
 જતન કરકે રખ ઉશકે તઇ એ મીયાં;
 ખ વખતે ફજર એક ગોલી ઉઠા,
 નેહરમે બજેદી મીઆં ઉશકુ ખા;
 ભી પરહેજ તુરશી વ ખાદીશે કર,
 ભી ખીસ્તરપર નજદીક મતજન બશર;
 એ ખાનશે હો તેરા ઇશતરેહ હાલ,
 શકમશે તુજે માકે લાએ નીકાલ;

નુશખા નામરહેકે વાસ્તે.

તુજે માહુ બમાહા એક નુશખા ખીલા,
 કર મરદ તુજકુ બફજલે ખુદા;
 મગા તેલ એક શેર તલકા જરૂર,
 શેહદ હમ વજન ઉશકે એ જસઉર;
 મગા હમવજન ઉશકે સુખી ખન્તુર,
 એ તીનાશે બનતાહે નુશખા જરૂર;
 એ તીનુકુ એક લોટેમે હાલ કર,
 કપડમટ કરે ઉશકે તહીં જ્વેદ તર;
 દફન કર ઉશો ચુત્રે કે દરમીયાં,
 ચેહલ રોજ કામીલ રહે ખાદ જાં;
 નીકાલ ઉશકે તહીં ખુબ કર કરજ તન,
 એ નુશખાહે નાદર અજબ જાન મન;
 હમેશે ફજર ઉઠ વન્તુ કર નીમાજ,
 બદરગાહ હક બઈજજો નીયાજ;

ઉઠા ઉશશે આંધા બન્નેદી બન્નુર,
 લેનામે ખુદા ઉશકુ ખા ખા જરૂર;
 તું પરહેજ તુરશી વ બાદીશે કર,
 ખુદાશે તવક્રે રખે શરબશર;
 બ ફજલે ખુદા નામરદ મદ હો,
 રહે શકતો ખા આજમુદા કરો;

દીગર જલદી ધાતુ છુટે તેજો.

અજબ એક નુશખા ખીલાઉ બનાં,
 બનાનેકી તરકીબભી શબ સુનાં;
 લે આ શાલબ મીશરી તુ તોલે મગાં,
 ઉસીકે વજન મસ્તકી રોમીલા;
 ઉસીકે વજન જવંતરી મુલ લે,
 વજન દારચીનીકા એક તોલ લે;
 મગા તીન તોલે શકર એ અજબ,
 કે કેહતોલે ચીની જશે કર તમીજ;
 એ ચીજે કે તહી કુટ બારીક કર,
 મગાકર કે શકર મીલા ઉશ ભીતર;
 બના ઉશકે ફીર ચાર તું પુડીઆં,
 જતન કરકે રખ ઉશકે તથ એ મીયાં;
 ફજર ઉઠકે એક પુડી ઉસશે ઉઠા,
 ભી એક પાઉભર દુધ ગાઈકા મગા;
 આ પુડીકુ ખા આર ઉશકે ઉપર,
 બન્નેદીશે પી દુધકુ શર બશર;

જો છુટનમે તેરે ઇશિતરહ ઢીલ,
કે ઇમિશાકકી તરેહ બે કાલો કીલ;

દીગર તીલા સુસ્તી આલત.

તીલા એક નાદર બહોત મુખત શર,
ન કુછ ઉશમે તકલીફ ન ખર્ચ જર;
લે આપોસ્ત થોડા દરખતે અનાર,
કંદુરીકી જહલે તુ ઉશકે સુમાર;
એ દાનુ કે તઈ પોશ ખારીક કર,
મીલા ભેંશકા મશકા ઉશકે ભીતર;
હમેશે જીકરપર તીલા કર ઉશે,
જીકર અપના ચંદ્રોજમે દેખલે;
કવી મેખકે તરેહ હો ઉસ્તવાર,
તુ ખવાલેશ કરે ફરજી બેસુમાર;

દીગર તીલા.

તીલા આર એક તુજકુ કેહતા હુ ખોલ,
છુપારખ કીશીશે નકો ખાત ખોલ;
શફ્ફદો સુરખ લાતું બેબે કનીર,
ભીછોટી ખઠાઇકી જહ એ દલીર;
એ તીનુકે તઈ કુટ ખારીક કર,
લગા લેખ ઉશકા તેરે જીકરપર;
ઇશી તરેહશે શાત દીનકર તીલા,
તું હો મરદ કામીલ નશક ઉશમેલા;

નુશખો ઇમશાક (અંધેજનો).

એ ઇમશાક નાદરહે એ મેરખાન,
 નહીં ઉશકે કરનેશે હરગીજ છુઆન;
 મંગા એકહું ભાર ગાંજ ખન્નેદ,
 ઉસીકે વજન તલ મગા એ શઉદ;
 ઉસીકે વજન કાલી મીરચી લેઆ,
 ઓ શ ચીજ હરદખશે એક વજન લા;
 તુ ભુન આધા કચા ઓર પીશકર,
 મીલા શેહદમે ઉશકે તઈ જ્નેદતર;
 ખના ગોલીઆ ઉશકે તુ ઇશકદર,
 કેંહે ખેર જંગલી કે મકદારપર;
 ઘડી ચાર આગે તું ખલવત કે ખા,
 ઓ ગોલી મજકુરશે એક ઉડા;
 ઉપર ઉશકેભી દુધ ગાઇકા લા,
 ખશરતે ગરમ કરકે પી મુશફીકા;
 ન પી પાની ઉશકે ઉપર જીનહાર,
 એ કાનુન ઇમશાક હે યાદદાર;
 મઝા એશકા દેખ ખલવતમે જા,
 ઉતાર ઉશકા લીંબુકા રશ હે શદા;

દીગર નુશખો ઇમશાકનો.

અભી એક ઇમશાક મુજે યાદ હે,
 તેરા દીલ મેરશે અગર શાદ હે;
 અકલકરા જાએફલ વ અફીમ લા,
 લેઆ ઉદ ઓર લોંગ ખાજરજન;

એ શબ્દ હમ વજન મુલ લા મેરબાન,
 એ શબ્દ પીશ ખારીક કર બાદજનન;
 મીલા શબ્દે તથ શેહેદમે જોદતર,
 બના ગોલીઆ ઉશકી તું ઇશ કદર;
 બતરતીબ શાબ્દ બના ગોલીઆં,
 જોશે ખેર કહેતેહે જગલી અયાં;
 ઘડી ચાર હાજતકે આગે ઉઠા,
 આ ગોલી મજકુરશે એક ખા;
 મઝા એશકા દખ બીશતર પે જા,
 મુજરબ હે એ આજમુદા હુવા;
 ઉતાર ઉશકા લીંબુકા રશ હે જરૂર,
 ફરામોશ મતકર ઉશે જોશઉર;

ધલાજ બદનપર દાંત હોતેહે ઉશકા.

બદનપર તેરે દાંત હોવે અગર,
 ધલાજ ઉશકા આશાનેહે યાદ કર;
 મંગા તોલે ગંધક વ મુરદાર સીંગ,
 દા તોલા સુહાગા મગા બે દરંગ;
 સુહાગેક ખડ્ગી કરે બાદ જા,
 મીલા કુટકર દાગુ શબ્દ કે મીયાં;
 તું લોહ કે બાશનમે ઘી ડાલ કર,
 કરે હલ ઉશે મેહરબાં ખુબતર;
 લગા દાગપર દાંત કે ફીર દવા,
 ઉશે હાથશે ખુબ મળ મુશફીકા;

બફજલે ખુદા દાંત હોગા દુરસ્ત,
બહોત લોગ ઉસશે હુવે તંદુરસ્ત; ।

તરફીબ માલ કંગનીકે અરક નીકાલનેકી.

અરક માલ કંગનીકા ચાહે નીકાલ,
મેં કહેતાહું ઈશિ ઢબશે કર નેકમાલ;
મગા માલ કંગની કે તઈ નીમ શેર,
શક્ષ કરકે રખ ઉશકે તઈએ દીવેર;
ભી દારચીની લા પાંચ તોલે મગા,
ઉશીકે વજન લોંગ જનમુલલા;
અકરકરે તોલા અઝાઈમંગા,
એ શબ્દ ખાહુંમ કરે તું મીલા;
એશખ એક મટકીમે તું ડાલ કર,
કરે ઉશક સુરાખ ખારીક તર;
ભી મટકે કે નીચે રખે કલીએ લા,
કટોરા ઉપર ઢાંપ મટકે કે જત;
કપડમટ કરે બાદ જતં ઉશકે તઈ,
પડમ તીશ ઉપલી કાદે બા યકી;
નીકલ કરકે મટકેશે અરકે દવા,
જમે હોવે લોટેમે શખ એક જત;
ઉશે માલ કંગની અરક ખોલતે,
એ અકદાહે મુશકલ નહીં ખોલતે;
વરંમશે કોઈ સુજ જતવે જીવાન,
ખીલા ઉશક એક માશા એ મેહેરખાન;

લગા પાનમે ઝરક મજકુરક,
ખીલાદે મીયાં દીલશે માંજુરક;
ગીજ સુખી રોટી ઘડુકી ખીલા,
ન કુચ ચીકના ઉશમેન નીમક મીલા;
ઉશી ઢબશે દે શાત દીન તક ખીલા,
ઉતર જાએગી સુજ ખડજલે ઇલા;

ખાસીયત સુનામકીની લખી છે.

સુના શેહેદેકે શાય ખાવે અગર,
ખ મકદાર શે દીરમ એ નામવર;
ખહાકુ છઆદા કરે ખેશખા,
ખખરદાર ઇશ ખાતમે શકન લા;
શકર શાય ખાવે સુનાકે તહીં,
હરાતદખે સીના પાક હોયકીં;
અગર શાય ગુલકનંકે ખાવે સુના,
દર્ શરદી તંનકી કરે ખે ગુમાં;
ભીહો ઇસ્તહા ઉશકે તઈ સુબોહ શામ,
વો ખાવેગા ખાના ખહુત લા કલામ;
અગર શાય મીશરી કે ખાવે કોઈ,
હો અંદામમે ઉશકે કૌવત કવી;
ખદન ઉશકા ચમકે મીશાલે ચંદર,
એહે ખાશીઅત ઉશકી ખાવર તું કર;
અગર ઘીશે ગાઈકે ખાવે સુના,
રખે કોઈ જુવાન ગર એ આદત શદ;
કીશી દર્દમે હોવે ન મુખતીલા,

રહે તંદુરસ્તીશોં કાયમ શદા;
 અગર ખાવે મસકેશે ગાઇકે જો,
 દીમાગ ઉશકા તાજ રહે ખુશ ઓહો;
 દહીંશે સુના ખાવે કોઈ જીવાન,
 જોહર ખાયા હો તો શક્ત હો મીયાન;
 કશાકત શખી તંનકી હો જાવે દુર,
 બદનકે શખી દાગ નીકલે જરૂર;
 અગર ચોપચીનીશોં ચાલીશ રોજ,
 સુના ખાવે કોઈ દીલ પુર ફરોજ;
 અગર શરફ ખાવે સુનાક કોઈ,
 હુમેશે વજન નીમ તોલે શહી;
 મુદામ ઓ શલામત રહે તંદુરસ્ત,
 તપે ઉશકી હરગીજ ન હોવેગી સુસ્ત;
 અગર દુધશે ગાઇકે કોઈ સુના,
 તનાવલ કરે ઉશકે તઈ ગર સદા;
 રહે ખુબ સુરત શક્ત હોવે તંન,
 ભીતાકત રહે ઉશકે શખ તંન બદન;
 અગર ખાવે કોઈ દુધ બકરીકા લે,
 તો શોહવત બદન ખીચ ગુલબા કરે;
 કે શોહવતકા ગુલબા યાંહા તક કરે,
 કે એક શખમે દશ ઔરતા ખુશ કરે;
 હરન કે કોઈ દુધમે ડાલ કર,
 સુના ખાવે મરદે શરાફત શીઈર;
 શખ અંદામમે ઉશકે તાકત કવી,
 મુકરર બશબા આવે શહી;

ઓ એક દીનમે દશ ઘોડે મેદાં કુદાય,
 ન પાછાં ઊશકે ચલને શતી બાજ આય;
 અગર દુધશે ઉટકે ખાયગા,
 ખુસી ઓર રાહત શદા પાયગા;
 હો અઉરત તો દાયમ બકર મીશાલ,
 ઓ હોવેગી ના બાલગે ખુરદ શાલ;
 અગર શાથ ખુરમેકે ખાવે ઊશે,
 દહન પાક હોવેગા બદબોધશે;
 અગર કોઈ શરબતશે અનાર કે,
 સુના ખાવેગા તો એહ ઇકરાર હે;
 શદા હોવે સીના કશાઈત શતી,
 હોસીનેકામી દરદ દુર એ દલી;
 અગર રશકે ભંગરે કે ખાવે સુના,
 જુવાની રહે ઉશપે કાયમ શદા;
 શફ્ટી નહો બાલમે જીનહાર,
 અજબ એ નવાદરહે બશ યાદ દાર;
 અગર રશશે કોઈ આમલે કે મીયાં,
 બહમ કરકે ખાવે સુના એગુમાં;
 દફ હોવે બલગમ ન બલગમ રહે,
 શકમ ઓર સીનાં શફ્ટમ રહે;
 અગર રશશે અદરકકે ખાવે સુનાં,
 તપ કુન્હે શબ હો દફ એગુમાં;
 ગરમ પાનીશે કોઈ ખાવે સુના,
 દરદ કાત ઓર આંખકા બે ગુમાં;
 કશાઈત શકમકી હરેક કીસ્મકી,

રફે હોકે શેહવત કુળું હોવેભી;
 અગર કોઈ રશખીચ કકડીકે ડાલ,
 સુના ખાવે તો ઉશક કહે એ. મકાલ;
 મશાને કે શખશંગ હોવે દફ,
 શખી તોરકા રંજ હોવે રફ;
 ન ખા તુરશી ખાદી શકીલ તું ગીબ,
 હે નુકશા તખીઅતકુ તોરે શદા;

છપા.

જય જય જગના ખાપ, પાપ પરીતાપ નીવારણ;
 રચ્યાં કોટી બ્રહ્માંડ, વીવિધ સુખના જે કારણ.
 રતી હતી નહીં મતી, ગતી વિનતી કરવાની;
 છતી પડી મન છાપ, આપ ભયથી હરવાની.
 કોટી કર્ણા તેં કરી, અલ્પ જ્ઞાન મુજમન ઈર્ધુ;
 તલકચંદ્ર પ્રભુ પ્રણમીને, ભાશાંતર પુરણ કર્યું.

કુઠણ શબ્દોના અર્થ.

અદરક=આદુ.	કાર=પેસાબ.
અલીલ=માંદો.	કુલ ગ=વાઘ.
અસામાત=નીશાની.	કુશાદા=ખુદલુ.
અશલ=મંથ.	કેદ્રીઅત=હકીકત.
આલત=ઈંદ્રી.	કેદ્રાલ=રગનુનામ.
આલમ=દુનીયાં.	કેએ=આકારી.
આબ=પાણી.	કંદ=ગોળ.
આગાજ=માં-શરૂમાં.	ખમીઆજ=તરશ, પરશોવો.
આશમાની=પરમેશ્વરની.	ખફકાન=ચીતબ્રમ.
આશાર=નીશાની.	ખવાખ=ઊંઘ.
ઈસ્તીહા=ભુખ.	ખમોશ=ચુપકી.
ઈશહાલ=ઘણા આડા. [જતું]	ખયાર=કાકડી.
ઈસ્તીસ્કા=પેટમાંથી રતુખાતનું	ખુનાક=ગલામાં લોહી કફનુ મ-
ઈલલત=દીલથી માલમ થયું.	ખુન=લોહી. [લવું.]
ઉસ્તખવાન=હાડકા.	ખુસ્ક=શુક.
ઉદ=લોખાન.	ખુશવર=શારી.
અતકાદ=ભરોશો.	ખુદખખુદ=પોતાની મેલે.
અકપાવ=પાશેર.	ગખી=ખેહોશી.
અંદામ=શરીર.	ગખખાલીશ=તાવશફરાવી.
કરીખ=પાંસે.	ગખખ=ખાણું.
કવામ=ચાશાણી.	ગાલખ=ઝીતવું.
કખાખે=ચીનીકખાલા.	ગાયત=આડો.
કલોંજી=કાંદાનાંખીજ.	ગુલખા=ધશારો.
કરફશ=ખુરાશાનીઅજમો.	ગુર્ગ=વાઘ.
કખરેત=ગંધક.	ગુફતાર=ખોલવું.
કફેદસ્ત=હાથેલી.	ગુલ=કુલ.
કશીદા=ખેંચાએલો.	ગોશ=કાંત.

ગોસ૧=માંશ.
 ગોત્રફંદ=હરાણુ.
 ગાદમ=ઘડુ.
 ચસમ=આંખ.
 ચેહેલ=ચાલીશ.
 ચંદગાહુ=કેટલીકવાર.
 જઝફિ=નખલુ.
 જમાનો=વખત.
 જતુન=ગાંડો.
 જલક=કાચોઝાડો.
 જર્દ=પીલુ.
 જતુરરી=છાતીનો શોન્નો.
 જતુલજમ=પગનો શોન્નો.
 જગ=કાગડો.
 જકરાન=કેશર.
 જકલનફંશ=સ્વાશલેતા હરકત.
 જકેશાથ=જવશાયે.
 જુમરા=ઘણા રોગ.
 જોજ=જપફંલ.
 જજબીલ=થુંડ.
 જન=ઓરત.
 ટેડા=વાકાં.
 ડકાર=ઓડકાર.
 તશનુજ=ખેંચ.
 તબાસાર=વાંશકપુર.
 તાઉન=વખાઈ શોન્નો.
 તાંમ=ખાંણુ.
 તાલુપે=તાલવે.
 તીલા=લેપ.
 તુલખ=કડવું.

તુરંજ=લીંધુ.
 તુખમરીઠે=અરીઠાની મીજ.
 તુરશી=ખટાશ.
 તુંદફંત=તુંદાટ.
 તુખમકુતાન=શાણનાખીજ.
 તુખમેઆમ-આખાગોઠલી.
 દમલા=ગરમીનો ફાલો.
 દવાલી=પગની નશેા કુલે.
 દરનજર=નજરનીચે.
 દર=અંદર.
 દાગ=રાંમ.
 દીલ=કલેજી.
 દુખલ=ફાલો.
 દેહેન=મોંકુ.
 દોશિ=ખે ત્રાણુ.
 દોગ=છાશ.
 દંદાન=દાંત.
 નમલા=કીટી કરેં એવો ફાલો.
 નખજ=નાડી.
 નાખાત=શાકર.
 નખાતખામ=શાકર કાચી.
 નશીયત=સીખામાણુ.
 નપન=આંખ.
 નકરા=રૂપુ.
 નજદીકી=મેથુન.
 નારફરશી=પાણી ભરેલો ફાલો.
 નાતવાન=નખલો.
 નીમશર=આધાશીશી.
 નીમકશંગ=શંચલ.
 નોશ=પીલુ.

પયાપી=એક પછી એક.
 પીછેબશર=માથા પાછલ.
 પાડ=વાંશો.
 પાશર=છોકરો.
 પીપ=પર.
 પીયાજ=કાંદા, કુગલી.
 પુરાના=જીના.
 પેશાની=કપાલ.
 પોસ્ત=છેડાં.
 પોસ્ત=ચામડી.
 ફરામોશી=ભુલવું.
 ફંગલેખુદા=પરમેશ્વરની મેહર
 ફાસીદ=બગડવું. [ખાતી.
 ફાકે=ભુખા રેહવું.
 ફાતેજ=અકડાઈજવું.
 ફીલફીલ=મરી.
 ફીલફીલદરાજ=પીપર.
 બરશ=કોડ.
 બશર=આંખનુતોજ.
 બરઅકસ=ઉલટ.
 બવાશીર=હરશ.
 બલગમી=કફની.
 બચ=ગોડાવજ.
 બસર=આદમી.
 બરહના=નવસ્રો.
 બકાઈન=મીઠો લીમડો.
 બર્ગ=પાંતરાં.
 બાદઅજ=ત્યારપછી.
 બાદ=વાયુ.
 બાર=ફલ.

ખીસીયાર=ઘાણુ.
 ખીની=નાક.
 ખીનોલ્યા=કપાશીયા.
 ખીસ્તર=પથારી.
 ખેખતા=ભુલવનાની.
 ખેશખા=નક્કી.
 ખેખેનીલ=ગલીનીજડ.
 ખેખ=જડ.
 ખોલ=પેશાબ.
 ખોલખર=ગઘેડાનો પેશાબ.
 બંદબંદ=શાઘેશાઘા.
 મજમને=જીનીખાંસી.
 મરીજ=રોગી.
 મરજ=રોગ.
 મશાના=પેડુનોપડદો.
 મગલુખ=હારવું.
 માલીખોલીઆ=ગાંડો.
 માનંદ=પેઠે.
 માઅલસલ=મધનેપાણી.
 માહી=માછલી.
 મીર્ચશીઆ=કાલામરી.
 મુવાદ=ગલીજ ખુખાર.
 મુખક=કસ્તુરી.
 મુકેદ=ગુલ્લિસ્થાન.
 મુંદી=બંધ.
 મુલી=મુલા.
 મુસ્તતીલ=મુઠીતલ.
 મેખાનેકીખેખ=એખરામુલ.
 મોહરકે=તાવશફરાવી.
 મોર=કીડી.

યરકાનશકર=ચેહરાનુ પીલુથવું.	સીલ=છાતીના ફેલ્લા
યરકાનશોદા=ચેહરાનુ લાલ થવું.	સીતાબ=ઉતાવલી.
રકીક=પાતલો.	સીઆહી=કાલાટ.
રફીક=મિત્ર.	સીનેકા=છાતીનો.
રદ્દી=અશાધ્ય.	શીર=દુધ.
રવાં=ચાલતુ.	શીરખર=ગમેડીનુ દુધ.
રાયગાન=મિથ્યા.	શીમાબ=પારો.
રૂવાફ=નશકોરી.	સુદમદ=ફાયદાવાલુ.
રોગન=ઘીઈ-તેલ.	સુર્ખ=રાતો.
રોગનખેલશાં=લશણનુતેલ.	શુભે=શવાર.
રોબ=ધશારો.	સુદા=માથાનુ દરદ.
લખવા=અર્ધાંગવાયુ.	રોતાન=ભુત.
લરજન=કાંપવું.	રોહદ=મંદ.
લેહેમ=માંશ.	શંદલ=સુખડ.
વરમ=શોન્ને.	શમ=ખરી.
વકતખવાબ=સુવાનો વખત.	શંગ=પથર.
શરખાલા=કુતરાઘાંશ.	હુમીયાત=તાવો.
શરાખેઅંગુર=દ્રાક્ષનોદાર.	હુમીરખે=ત્રીજીઓતાવ.
શકમ=પેટ.	હુમે=શર્વ.
શકતા=શનડથવું.	હલકેકમાન=વાકુ.
શરશામ=મગજની ગરમી.	હલીલે=હરડાં.
શબ=રાત.	હાદા=જુનીખાંશી.
પશ=છ.	હીંજલ=ધંદરવરાણુ.
શાંમ=શાંજ.	હોલનાક=ભયંકર.
સીરીન=મીકું.	હોલ=ડર.

ખખર.

શર્વ શદ્દ ગ્રહસ્થાને ખખર આપવામાં આવે છે કે આ ર-
મુજે હીકમત નામનુ પુસ્તક મુળ ઉર્દુ ભાષા ઉપરથી ગુજરાતીમાં
તરજુમો કરી બાહાર પાડવામાં આવ્યું છે. જે શાહેખાને લેવા
ની ખુશી હોય તે શાહેખાએ નીચે લખેલે ઠેકાણે રોકડી કીંમત
મોકલી મંગાવી લેવું. આ પુસ્તક શબ્દી શર્વ કામકાજ માટે
શાં તર્કકચંદ તારાચંદ મંત્રી આર્યશમાજ ડા. ગામ
પુણા જાગીરી સુરતની પાશં પોસપેડ કાગળથી લખી નાણા-
વધું. નાટપેડ કાગળ લેવામાં આવશે નહીં.

સુરતમાં

શેડ મંચેરજી જમશેદ પોશવાળા-નાણાવટ.

પા. કલ્યાણભાઈ ખુશાલદાશ-હાંગીશેરી.

ગાંધી ચુનીલાલ તારાચંદ-ગત્તેમંડીના બખરમાં.

મુદત્તાં અમદુલ હુસેન મુદત્તાં વસીજી કુતબ ફરોશ-મોટી

ઘડીઆળ આગળ.

ઉપર લખેલે ઠેકાણેથી આ ચોપડી રોકડી કીંમતે મળશે.
દશાવરવાળાઓએ ટપાલ ખરચનો ૧ આનો જદ મોકલવો.

ત. તા. મં. આ.

